

ISSN 2519–2701 print

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО

СЕРІЯ “ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ”

SCIENTIFIC MESSENGER
OF LVIV NATIONAL UNIVERSITY OF VETERINARY
MEDICINE AND BIOTECHNOLOGIES

SERIES: ECONOMICAL SCIENCES

Том 21 № 93

2019

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки входить до "Переліку наукових фахових видань України", в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі економічних наук (остання перереєстрація згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 747 від 13 липня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 141333104 ПР від 11.06.2008 року.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії:

В.В. СТИБЕЛЬ, д.вет.н. (Україна)

Заступники голови редакційної колегії

О.М. ФЕДЕЦЬ, к.с.г.н. (Україна)

О.Я. ГРИМАК, к.е.н. (Україна)

Відповідальний секретар

Б.В. ГУТИЙ, д.вет.н. (Україна)

Члени редакційної колегії

В.К. ЗБАРСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

І.Ф. КОЛОМІЄЦЬ, д.е.н. (Україна)

В.В. ЛИПЧУК, д.е.н. (Україна)

І.Р. МИХАСЮК, д.е.н. (Україна)

П.М. МУЗИКА, д.е.н. (Україна)

І.О. ПАРУБЧАК, д.н.держ.упр. (Україна)

С.І. ПОПЕРЕЧНИЙ, к.е.н. (Україна)

М.В. ПОДОЛЯК, к.пед.н. (Україна)

О.Є. СМОЛІНСЬКА, д.пед.н. (Україна)

Н.І. ЧУХРАЙ, д.е.н. (Україна)

В.А. ЧЕМЕРИС, д.е.н. (Україна)

М.Г. ШУЛЬСЬКИЙ, д.е.н. (Україна)

М.В. ЩУРИК, д.е.н. (Україна)

Рекомендовано Вченою радою Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (протокол № 6 від 31.10.2019 р).

Адреса редакційної колегії:

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, вул. Пекарська, 50, м. Львів, Україна, 79010 тел. +38 (032) 2392622, +380681362054 Email: admin@vetuniver.lviv.ua, bvh@ukr.net

Scientific messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies.

Series: Economical Sciences

includes in the "List of scientific professional publications of Ukraine", which can be published the results of dissertations for the degree of doctor and candidate of Science in Economic Science (last reregistration under the order of the Ministry education of Ukraine number 747 of July 13, 2015)

Certificate of registration of print media Series KV number 141333104 PR from 11.06.2008 year.

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief:

V. STYBEL, Dr. Vet. Sci. (Ukraine)

Deputy Editors:

O.FEDETS, Cand. Agr. Sci. (Ukraine)

O. HRYMAK, Cand. Econ. Sci. (Ukraine)

Executive Secretary:

B. GUTYJ, Dr. Vet. Sci. (Ukraine)

Editorial board

V. ZBARSKYJ, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

I. KOLOMIJEC, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

V. LYPCHUK, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

I. MIKHASYUK, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

P. M.MUZYKA, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

I. PARUBCHAK, Dr. Sci. Public Administration (Ukraine)

S. POPERECHNYJ, Cand. Econ. Sci. (Ukraine)

M. PODOLIAK, Cand. Ped. Sci. (Ukraine)

O. SMOLINSKA, Dr. Ped. Sci. (Ukraine)

N. ChUHRAJ, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

V. CHERMERYYS, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

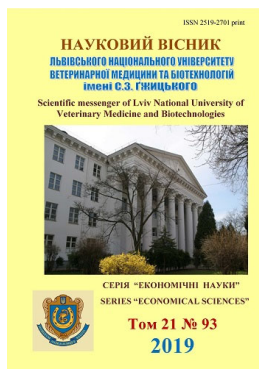
M. SHULSKYY, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

M. SCHURYK, Dr. Econ. Sci. (Ukraine)

Recommended by Academic Council of Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv (Minutes № 6 of 31.10.2019).

Editorial address:

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, 79010, Lviv, Pekarska str., 50 tel. +38 (032) 2392622, +380681362054 Email: admin@vetuniver.lviv.ua, bvh@ukr.net

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9301

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

UDC 334.723:338.24

Technology of management of economic potential of the enterprise

M.V. Vovk, O.V. Kindrat, I.B. Franchuk

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 02.09.2019

Received in revised form

01.10.2019

Accepted 02.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-752-82-52
E-mail: mirkavovk21@gmail.com

Vovk, M.V., Kindrat, O.V., & Franchuk, I.B. (2019). Technology of management of economic potential of the enterprise. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 3–7. doi: 10.32718/nvlvet-e9301

In the context of quality transformations of the economy and of the whole system of social relations, the problem of effective potential management becomes especially urgent. It is naturally linked to the main tasks facing the modern enterprise, and is a significant component of the efficiency of economic activity. The article highlights the importance of this research, because nowadays national companies have to resolve the contradictions caused by the imperfection of structural relations. There is a high degree of deterioration of equipment, lack of own financial resources, unavailability of loans due to high fees for their provision, low purchasing power constrains the demand for manufactured products. In the current situation, businesses are looking for internal opportunities, optimizing their use. It is noted that the problem of effective utilization of potential takes the leading place. Determination of the managed factors influencing on activity of the enterprise depends on the solution of this problem, making recommendations on their restructuring, improvement of the internal structure and management mechanism. In order to achieve the results, the manager must first of all know the essence of the economic potential of the enterprise. The economic potential of the enterprise, as synthetic characteristics of resource capabilities of different nature, determines the final results of production and commercial activity and their specific forms. In particular, taking into account the existing potential of the enterprise, major management decisions that were developed and made, restructuring of production and improvement of management mechanisms is carried out. Therefore, the author of the article argues that the effective use of the potential of the enterprise increases the competitiveness of products, which is especially relevant for national producers in terms of entry into foreign markets and transition of the national economy from the seller's market to the buyer's market. It is proved that, by actively using the accumulated experience, the modern enterprise can increase the efficiency of its activity. The result is achieved by activating the existing internal capabilities, significantly changing the existing strategy, reorganising and creating an effective management system, active management in the enterprise.

Key words: enterprise, management, potential, external environment, efficiency, competitiveness.

Технологія управління економічним потенціалом підприємства

М.В. Вовк, О.В. Кіндрат, І.Б. Франчук

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

В умовах якісних перетворень економіки, та й усієї системи суспільних відносин, проблема ефективного управління потенціалом набуває особливої актуальності. Вона органічно пов'язана з основними завданнями, які стоять перед сучасним підприємством, і є вагомим складовою ефективности господарської діяльності. У статті висвітлено важливість даного дослідження, адже в даний час вітчизняним підприємствам доводиться вирішувати протиріччя, обумовлені недосконалістю структурних відносин. Спостерігається високий ступінь зношеності устаткування, брак власних джерел фінансування, недоступність кредитів через високу плату за їх надання, низька купівельна спроможність стримує попит на продукцію, що випускається. У ситуації, що склалася, підприємства шукають внутрішні можливості, оптимізують їх використання. Зазначено, що провідне місце займає проблема ефективного використання потенціалу. Від вирішення цієї проблеми залежить визначення керованих факторів, що впливають на діяльність підприємства, вироблення рекомендацій щодо їх реструктуризації, вдосконалення внутрішньої структури і механізму управління. Для того, щоб досягти поставлених результатів, менеджеру необхідно насамперед знати сутність економічного потенціалу підприємства. Економічний потенціал підприємства, як синтетична характеристика ресурсних можливостей різної природи, визначає кінцеві результати виробничої і комерційної діяльності та їх конкретні форми. Зокрема, з урахуванням наявного потенціалу підприємства розробляються та приймаються найважливіші управлінські рішення, здійснюється реструктуризація виробництва і вдосконалення механізмів управління. Тому автором статті аргументовано, що ефективно використання потенціалу підприємства підвищує конкурентоспроможність продукції, яка випускається, що є особливо актуальним для вітчизняних виробників в умовах виходу на зовнішні ринки та переходу вітчизняної економіки від ринку продавця до ринку покупця. Доведено, що, активно використовуючи накопичений досвід, сучасне підприємство може підвищити ефективність своєї діяльності. Результат досягається шляхом активізації наявних внутрішніх можливостей, істотної зміни існуючої стратегії, реорганізації і створення ефективного системи управління, активного менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: підприємство, менеджмент, потенціал, зовнішнє середовище, ефективність, конкурентоспроможність.

Вступ

Мінливість зовнішнього середовища, інтенсивність змін та обставин функціонування підприємств під впливом конкурентного середовища змушує їх постійно шукати нові шляхи досягнення успіху. Успіх будь-якої підприємницької діяльності здебільшого визначається правильною вибраною стратегією управління потенціалом підприємства, що є складовим елементом менеджменту. Вибір стратегії своєю чергою залежить від декількох факторів: наявного потенціалу підприємства; рівня конкурентоспроможності потенціалу підприємства; його частки на ринку; цілей, які ставить перед собою менеджмент підприємства. Залежно від поставлених цілей підприємство вибирає ту чи іншу стратегію розвитку.

Матеріал і методи досліджень

До числа вітчизняних вчених, які вивчають сучасні напрямки теорії управління організацією, належать: Антошишина Н.І. (Antoshhyshyna, 2016), Верхоглядова Н.І. (Verhohljadova & Kovalenko, 2016), Григораш О.В. (Grygorash, 2012), Краснокутська Н.С. (Krasnokuts'ka, 2005), Рзаєв Г.І. (Rzajev, 2014), Штерн Г.Ю. (Shtern, 2014) і багато інших авторів праць з використання потенціалу підприємств для забезпечення сталого розвитку економіки. У роботах цих вчених розкриваються різноманітні теоретичні та методологічні аспекти удосконалення управління потенціалом в сучасних умовах. Однак, незважаючи на значне число публікацій у вітчизняній і зарубіжній літературі, присвяченій теоретичним розробкам в галузі управління, залишаються недостатньо розробленими теоретичні аспекти управління потенціалом підприємств. Це призвело до того, що в даний час спостерігається суттєва диспропорція між рівнями теоретичного представлення спільних проблем управління підприємством та його потенціалу як матеріальної основи управлінських процесів.

Результати та їх обговорення

Глобалізація ринків та зростаюча мінливість зовнішнього середовища змушують підприємства конкурувати на глобальному рівні та постійно вдосконалювати свій потенціал.

Потенціал підприємства – це стан його внутрішнього середовища, сукупність ресурсів, потужностей, інших резервів, можливостей, які створюють підґрунтя до розвитку, отримання визначених результатів, забезпечення бажаної ефективності діяльності підприємства, підвищення конкурентоспроможності й досягнення його цілей (Azhaman, 2018). Підприємство може розкривати, розвивати та використовувати цей потенціал у відповідних умовах.

Мета управління потенціалом полягає у координації дій відповідальних служб щодо створення такого потенціалу, реалізація та використання якого максимально забезпечували б досягнення стратегічних напрямків розвитку підприємства (Pypenko, 2015). Процес управління потенціалом – це технологія управління, яка дозволяє вирішити проблеми розвитку підприємства, підвищення його ефективності (організаційні зміни, розробка управлінських рішень з оцінки та використання економічного потенціалу і т. д.). Процес управління повинен бути забезпечений якісною інформаційною базою, що є основою для прийняття та реалізації подальших рішень. Відповідно до об'єктивних вимог розвитку виробництва та якості створеної продукції і послуг зростає важливість інформації, як й інших видів ресурсів: фінансових, сировинних, кадрових (Grabchuk & Bovsunovs'ka, 2016).

Своєю чергою технологія управління потенціалом підприємства включає такі етапи:

- оцінка структури, динаміки і ефективності використання потенціалу підприємства, його частки на ринку;
- оцінка конкурентоспроможності підприємства;
- аналіз ресурсів і резервів підприємства;

- вибір стратегії і тактики щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства;

- проведення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства, виходячи із вибраної стратегії і тактики.

Таким чином, управління потенціалом підприємства в умовах ринку зводиться до управління його конкурентоспроможністю. Своєю чергою, конкурентоспроможність потенціалу підприємства – комплексна порівняльна характеристика, яка відображає ступінь переваги сукупності показників оцінки можливостей підприємства, що визначають його успіх на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності аналогічних показників підприємств-конкурентів (Nagima, 2010).

Для того, щоб вибрати правильну стратегію, менеджеру необхідно передусім знати сутність економічного потенціалу підприємства. Економічний потенціал підприємства – це сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, нематеріальних, фінансових та інших), наявних у розпорядженні підприємства, і спроможності його персоналу щодо використання ресурсів з метою виробництва товарів, послуг і отримання максимального прибутку. Управління економічним потенціалом підприємства передбачає планування, розроблення та реалізацію організаційних рішень, спрямованих на забезпечення раціональності процесів формування, нарощування та використання ресурсів і можливостей суб'єкта господарювання на кожній стадії його життєвого циклу (Maslak & Bezruchko, 2014).

Для економічного потенціалу підприємства характерні чотири основні риси:

1. Економічний потенціал підприємства визначається його реальними можливостями в тій чи іншій сфері економічної діяльності. При цьому не тільки реалізованими можливостями, а й нереалізованими з різних причин.

2. Можливості будь-якого підприємства багато в чому залежать від наявних ресурсів і резервів (економічних, соціальних) незалучених у виробництво. Тому потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів як залучених, так і незалучених у виробництво, але підготовлених до використання.

3. Володіння ресурсами є необхідною, але недостатньою умовою для досягнення успіху. Необхідним є також уміння розпоряджатися наявними ресурсами. Керівництву варто пам'ятати, що потенціал підприємства визначається не тільки і не стільки наявними у нього ресурсами, скільки його спроможністю до їх використання з метою виробництва товарів, послуг і отримання максимального прибутку.

4. Рівень і результати реалізації потенціалу підприємства визначаються також вибраною формою підприємницької діяльності і відповідною організаційною структурою.

Поняття управління потенціалом має дві грані: з одного боку, це характеристика ресурсів і можливостей їх використання, з іншого – це концепція управління,

прийнята на підприємстві, що орієнтується на інновації та розвиток, здатність до змін і модернізації, використання людського капіталу, економічне становище підприємства й інформація, що дозволяє розробляти і впроваджувати моделі управління потенціалом розвитку підприємства. При побудові моделі управління потенціалом підприємства підвищується необхідність дослідження впливу глобалізації на діяльність підприємств; можливості застосування сучасних методів вивчення впливу навколишнього середовища та використання прогресивних інструментів координації внутрішньофірмової діяльності; використання людського капіталу для відтворення та розвитку потенціалу вітчизняних підприємств (Harchenko, 2009).

Модель економічного потенціалу будь-якого підприємства визначається такими факторами:

– обсягом наявних у нього ресурсів: чисельністю зайнятих працівників, основними виробничими і невиробничими фондами, оборотними фондами чи матеріальними запасами, фінансовими і нематеріальними ресурсами (патентами, ліцензіями, інформацією, технологією);

– здатністю працівників до виробництва будь-якої продукції, тобто освітнім, кваліфікаційним, психологічним і мотиваційним потенціалом;

– здатністю менеджменту підприємства оптимально використовувати наявні у підприємства ресурси, підготовкою, талантом і професійною адаптацією менеджерів, вмінням створювати і оновлювати організаційні структури підприємства;

– інноваційними можливостями, тобто здатністю підприємства до оновлення виробництва, зміни технологій та ін.;

– інформаційними можливостями, тобто здатністю обробляти та переробляти інформацію для використання її у виробництві;

– фінансовими можливостями: кредитоспроможністю підприємства, внутрішньою та зовнішньою заборгованістю та інше.

В сукупності вищевказані фактори відображають спроможність підприємства віддзеркалювати рівень його конкурентоспроможності. Таким чином, конкурентоспроможність потенціалу підприємства – це порівняльна характеристика потенціалу, яка містить комплексну оцінку його параметрів, відносно яких-небудь вибраних стандартів – світових, народногосподарських, галузевих, іншого підприємства.

Основні складові моделі управління потенціалом розвитку підприємства в сучасних умовах показані на рис. 1. Запропонована модель управління потенціалом враховує ті фундаментальні зміни, які відбуваються в мінливому зовнішньому середовищі: вплив глобалізації; вартісна орієнтація цілей, вплив маркетингових чинників; роль організаційної культури, вплив організаційних умов на підвищення конкурентоспроможності; роль людського капіталу та інші. Залежно від напрямку використання потенціалу підприємства необхідно ефективно поєднувати різні компоненти потенціалу, враховуючи вплив одного компонента на інші.

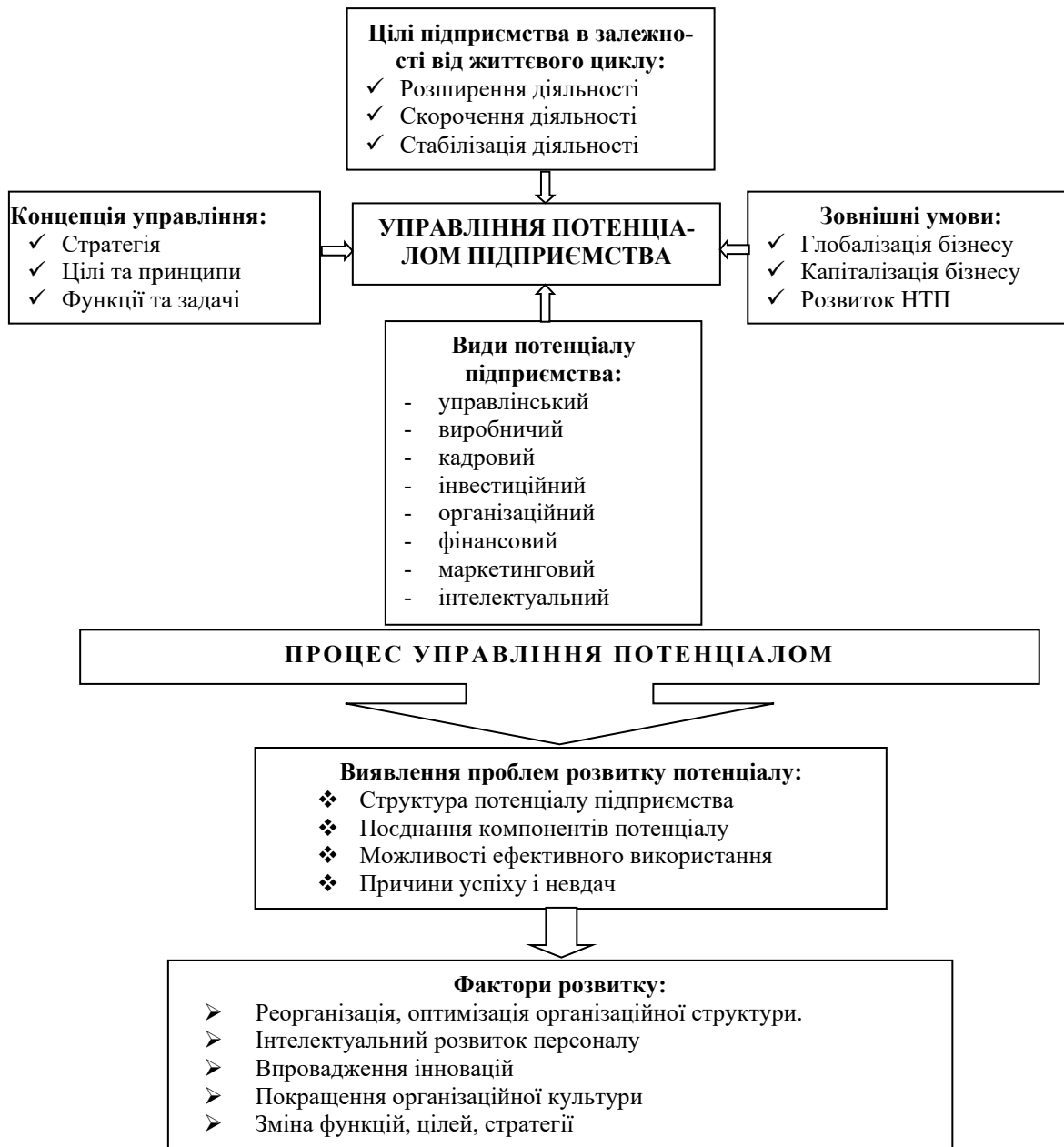

Рис. 1. Модель управління потенціалом розвитку сучасного підприємства

Найбільш істотним недоліком відомих моделей потенціалу підприємства є відсутність в них обліку “нових” складових потенціалу, актуалізованих сучасною економікою. До числа таких складових належать потенціали: інтелектуальний; технологічний; інформаційний; інноваційний; інвестиційний. Значною мірою вони представлені нематеріальними активами підприємства, значущість яких обумовлена інформатизацією і глобалізацією виробничих відносин, перетворенням наукомістких технологій в продуктивну силу. Необхідність активізації використання зазначених складових потенціалу підприємств особливо важлива в умовах існуючих структурних диспропорцій в економіці, недостатньою розвиненістю ринкових відносин, відставанням від зарубіжних країн в технологічному забезпеченні виробництва. Таким чином, актуальність нового підходу до розгляду потенціалу розвитку підприємства пояснюється як загальносвіто-

вими тенденціями в економіці, так і внутрішніми особливостями сучасного розвитку економіки.

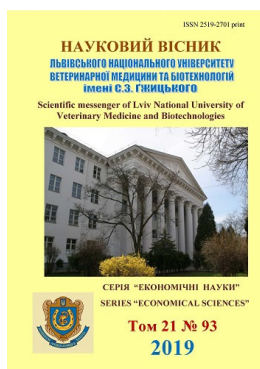
Висновки

Потенціал розвитку підприємства є економічною категорією, яка відображає внутрішню ефективність підприємства, адже сучасне економічне середовище характеризується високим динамізмом, що призводить до зміни погляду на сутність і природу потенціалу розвитку підприємства. Оцінка стану використання потенціалу на підприємствах дозволяє зробити висновки про наявність внутрішньовиробничих резервів для подальшого вдосконалення системи управління потенціалом, що стане одним з факторів підвищення конкурентоспроможності підприємств, сприятиме підвищенню рентабельності виробництва і зростанню їх капіталізації.

Перспективи подальших досліджень. Нове уявлення про підприємство як відкриту економічну систему та його сутність в сучасному світі вимагає комплексного підходу до розгляду його потенціалу розвитку. Сталий розвиток підприємства все в більшій мірі визначається не просто наявністю в його розпорядженні традиційних факторів виробництва, а ефективністю їх використання, рівнем організації, інформатизації та управління, володінням нематеріальними активами, які можуть бути швидко матеріалізовані у вироблену продукцію. Для підвищення ефективності використання наявних у сучасних підприємств можливостей пропонується модель управління потенціалом розвитку, яка включає процес управління потенціалом, а також зовнішні та внутрішні чинники розвитку.

References

- Antoshhyshyna, N.I. (2016). *Doslidzhennja transformacii' ponjattja "potencial pidpryjemstva" z urahuvannjam istorychnogo ta sutnisnogo aspektu.* Visnyk Ky-i'vs'kogo nacional'nogo universytetu tehnologij ta dyzajnu. Serija "Ekonomichni nauky", 1(95), 64–75. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutden_2016_1_10 (in Ukrainian).
- Azhaman, I.A. (2018). *Teoretychne obgruntuvannja sutnosti ta vlastyvestej potencialu pidpryjemstva.* Ekonomika ta derzhava, 2, 22–26. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3974&i=4> (in Ukrainian).
- Grabchuk, O.M., & Bovsunovs'ka, G.S. (2016). *Teoretychni aspekty upravlinnja potencialom pidpryjemstva.* Upravlinnja rozvytkom, 4(186), 150–155. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_4_24 (in Ukrainian).
- Grygorash, O.V. (2012). *Konceptual'nyj pidhid do upravlinnja ekonomichnym potencialom torgovel'nyh pidpryjemstv.* Ekonomika i organizacija upravlinnja, 2(12), 105–112. <http://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2011/2/3.pdf> (in Ukrainian).
- Harchenko, S.V. (2009). *Upravlins'ki aspekty zabezpechennja rezul'tatyvnosti vykorystannja potencialu pidpryjemstva.* Aktual'ni problemy ekonomiky, 8, 141–149. http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-8/Akt-prob-ekonomiky-2009-8_141-149.pdf (in Ukrainian).
- Krasnokuts'ka, N.S. (2005). *Potencial pidpryjemstva: formuvannja ta ocinka: navch. posib.* K.: Centr navchal'noi' literatury (in Ukrainian).
- Maslak, O.I., & Bezruchko, O.O. (2014). *Upravlinnja ekonomichnym potencialom pidpryjemstva na riznyh stadijah jogo zhyttjevogo cyklu.* Marketyng i menezhment innovacij, 1, 201–212. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_22 (in Ukrainian).
- Nagirna, L.V. (2010). *Konkurentnyj potencial pidpryjemstva – osnova zabezpechennja jogo konkurentnyh perevag* Zb. nauk. pr. "Ekonomika: problemy teorii' ta praktyky", 262, 444–448 (in Ukrainian).
- Pypenko, I.S. (2015). *Potencial pidpryjemstva jak objekt upravlinnja.* Ekonomika transportnogo kompleksu, 26, 89–105. <https://cyberleninka.ru/article/n/potencial-pidpryjemstva-yak-ob-ekt-upravlinnja> (in Ukrainian).
- Rzajev, G.I. (2014). *Ekonomichnyj potencial pidpryjemstva ta teoretychne obgruntuvannja naprjativ jogo ocinky.* Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky, 3(3), 145–149. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_3%283%29_32 (in Ukrainian).
- Shtern, G.Ju. (2014). *Upravlinnja potencialom rozvytku promyslovyh pidpryjemstv Harkivs'kogo regionu* [Internet] T.Ju. Shtern. Available from: <https://eprints.kname.edu.ua/32565/1/96.pdf> (in Ukrainian).
- Verhogljadova, N.I., & Kovalenko, Je.V. (2016). *Analiz pidhodiv do vyznachennja sutnosti potencialu pidpryjemstva.* Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici, 1(55), 26–32. http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_55_2016_ukr/4.pdf (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9302

UDC: 338.34:636.5.033

Research on production and distribution of poultry meat in Ukraine

S. Sendetska

Stepan Gzhytskyj National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv, Ukraine

Article info

Received 03.09.2019

Received in revised form

01.10.2019

Accepted 02.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-674-31-04
E-mail: svitlana.sendetska@gmail.com

Sendetska, S. (2019). Research on production and distribution of poultry meat in Ukraine. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 8–12. doi: 10.32718/nvlvet-e9302

The purpose of this article is to investigate the trends in production and distribution of poultry meat in Ukraine. It is shown that the characteristics of the product itself have a significant effect on demand. In terms of price and quality, as well as the low consumer demand of the population of Ukraine, poultry has been a leading market player in recent years. Over the past ten years, chicken consumption has increased by 16% with a significant decline in population. The share of poultry meat in the structure of meat production in Ukraine was 53.5% in 2018, up 12% from 10 years ago. It has been researched that the market of poultry meat, unlike the markets of other types of livestock products, is characterized by a significant contribution of agricultural enterprises, which in 2018 produced more than 85% of all poultry meat produced. It is determined that the broiler meat market in Ukraine is highly concentrated. The market share of the seven largest poultry companies in 2018 was 85%, and the industry leader PJSC Myronovsky Khlipoproduct (MHP) is about 57% of the total production in the agricultural enterprises segment. Most manufacturers continue to increase their production capacity, which further increases market concentration and competition. The structure of distribution of production of poultry enterprises on the example of MHP is considered. The company sells its products through franchise network, supermarkets, retail chains, exports and uses other distribution channels. It has been researched that branding is an important component of successful distribution in the poultry market. MHP were the first who brand fresh chicken meat. Existing poultry brands are positioned as a natural and environmentally friendly product. The poultry meat market in Ukraine has been shown to be saturated. Over the past 10 years, production volumes have increased by almost 60% and consumption by only 6%. It is the export of broiler meat today that is the main impetus to increase its production in Ukraine. Over the past 10 years, exports of poultry meat have been found to have increased almost 40-fold and continue to grow strongly in 2019. The main importers of Ukrainian poultry meat were the Netherlands, Slovakia and Saudi Arabia. In addition, in 2018, Ukraine became the leader among suppliers of chicken to Europe, increasing poultry meat exports to the EU by 57%. It describes how exporters manage to increase their exports. It has been determined that in order to support exports in Ukraine, it is advisable to set up an export-credit agency that insures risks and works to reduce the cost of export credits. It is also important to create an effective food safety and quality system in line with EU standards. It has been shown that along with exports, poultry meat imports are also growing, mainly low-grade products that are fully used for the production of meat and sausages product. It has been researched that the growth of export of poultry meat from Ukraine has a negative impact on prices for these products in the domestic market.

Key words: poultry meat, production, distribution, poultry farming, exports, demand, consumption, branding, imports.

Дослідження виробництва і розподілу продукції на ринку м'яса птиці в Україні

С.В. Сендецька

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Метою статті є дослідження тенденцій виробництва і розподілу продукції на ринку м'яса птиці в Україні. Показано, що значний вплив на попит мають характеристики самого товару. За співвідношенням ціни та якості, а також із огляду на низьку купівельну можливість населення України, м'ясо птиці в останні роки займає провідні позиції на ринку. За минулі десять років споживання курятини зросло на 16% при суттєвому скороченні чисельності населення. Частка м'яса птиці в структурі виробництва м'яса в Україні становила у 2018 р. 53,5%, що на 12% більше, ніж 10 років тому. Досліджено, що ринок м'яса птиці, на відміну від ринків інших видів тваринницької продукції, характеризується значною часткою сільськогосподарських підприємств, які у 2018 р. виготовляли понад 85% всього виробленого пташиного м'яса. Визначено що ринок бройлерного м'яса в Україні є висококонцентрованим. Частка ринку семи найбільших птахопідприємств у 2018 році становила 85%, а лідера галузі – ПАТ “Миронівський хлібопродукт” (МХП) – близько 57% від загальних обсягів виробництва в сегменті сільгоспідприємств. Більшість крупних виробників і далі нарощують свої виробничі потужності, внаслідок чого це більше посилюється концентрація ринку і конкуренція на ньому. Розглянуто структуру розподілу продукції птахопідприємств на прикладі МХП. Компанія реалізовує свою продукцію через франчайзингову мережу, супермаркети, мережі роздрібної торгівлі, експортує, а також використовує інші канали розподілу. Досліджено, що важливою складовою успішного розподілу на ринку продукції птахівництва є брендинг. МХП першими почали брендувати свіже куряче м'ясо. Існуючі бренди продукції птахівництва позиціонуються, як натуральний та екологічно чистий продукт. Показано, що ринок м'яса птиці в Україні є насиченим. За минулі 10 років обсяги виробництва зросли майже на 60%, а фонд споживання лише на 6%. Саме експорт бройлерного м'яса сьогодні є головним стимулом збільшення її виробництва в Україні. Визначено, що за минулі 10 років обсяг експорту м'яса птиці зріс майже в 40 разів і продовжує активно зростати у 2019 р. Основними імпортерами українського м'яса птиці були Нідерланди, Словаччина і Саудівська Аравія. Крім того, Україна в 2018 році стала лідером серед країн-постачальників курятини в Європу, наростивши експорт м'яса птиці в країни ЄС на 57%. Описано, яким чином експортерам вдається з нарощувати обсяги експорту своєї продукції. Показано, що разом з експортом зростає й імпорт м'яса птиці, який здебільшого є низькосортною продукцією, що повністю використовується для виготовлення м'ясних та ковбасних виробів. Досліджено, що зростання обсягів експорту з України м'яса птиці негативно позначається на цінах на цю продукцію на внутрішньому ринку. Визначено, що для підтримки експорту в Україні доцільним є створення експортно-кредитної агенції, яка б страхувала ризики і працювала б над здешевленням експортних кредитів. Також важливим є створення ефективної системи безпеки і якості продукції харчування у відповідності зі стандартами країн ЄС.

Ключові слова: м'ясо птиці, виробництво, розподіл, птахівництво, експорт, попит, споживання, брендинг, імпорт.

Вступ

Забезпечення населення продовольством – одна із найважливіших державних проблем багатьох країн світу. Однією із галузей, яка здатна за короткий термін частково вирішити це завдання, є птахівництво, яке в Україні за минулі роки активно розвивається.

Розгляду теоретичних і практичних аспектів розвитку ринку продукції птахівництва присвячені праці Гринькова Д. (Hrynkov, 2019), Маховського Д. (Vinichenko & Makhovskyi, 2015), Буряка Р., Руденко М., Чорнодіда І. (Buriak et al., 2018), Фатенок-Ткачук А., Калинич М., Сафарової А., Букало Н. (Fatenok-Tkachuk et al., 2017) та інших вчених.

Метою даної статті є дослідження тенденцій виробництва і розподілу продукції на ринку м'яса птиці в Україні.

Матеріал і методи досліджень

В процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові, маркетингові та графічні методи, Інтернет-ресурси.

Результати та їх обговорення

Птахівнича галузь включає в себе два основні напрями – виробництво яєць і м'яса птиці. Основним видом птиці, який використовується у промисловому птахівництві України, є кури. На них припадає понад 90% поголів'я і 99% яєць, отриманих від домашньої птиці у 2018 році.

Ринкова ефективність птахівничої галузі безпосередньо залежить від довгострокових тенденцій розви-

тку ринку, в першу чергу від зміни попиту на продукцію птахівництва. Знання цих тенденцій дає можливість визначити стратегію розвитку галузі.

Важливий вплив на попит мають характеристики самого товару. М'ясо птиці є продуктом харчування масового попиту, що позитивно впливає на розвиток птахівництва. Також суттєвий вплив на попит має зміна чисельності населення. За минулі десять років з різних причин кількість населення в Україні зменшилася з 46,6 млн чол. до 42,3, тобто майже на 10%. Споживання ж курятини за цей же період зросло на 16%. Продукти харчування є взаємозамінним товаром, тобто при скороченні чисельності населення зростає споживання м'яса птиці. Ця тенденція безумовно знайшла своє відображення на розвитку м'ясного птахівництва (табл. 1).

За співвідношенням ціни та якості, а також із огляду на низький купівельний попит населення України, м'ясо птиці в останні роки займає провідні позиції на ринку. В структурі виробництва м'яса в Україні м'ясо птиці становило у 2018 р. 53,5% і його частка зросла за минулі 10 років на 11,8 пункта.

Ринок продукції птахівництва, в першу чергу м'яса птиці, на відміну від ринків інших видів тваринницької продукції, характеризується значним внеском сільськогосподарських підприємств. За даними Державної служби статистики, на у 2000 році частка сільгоспідприємств у загальних обсягах виробництва м'яса птиці становила 19%, а вже у 2018 р. – вона склала понад 85%. Натомість, частка сільгоспідприємств у загальних обсягах виробництва м'яса ВРХ становить близько 25% і залишається практично незмінною з 2000-х років, а м'яса свиней – трохи більше 50%.

Таблиця 1

Обсяги виробництва і споживання продукції птахівництва в Україні

Показник	2008 р.	2015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2008 р.
Обсяги виробництва м'яса птиці, тис. т	794	1144	1167	1185	1259	159
в т. ч. в особистих селянських господарствах	158,9	176,0	174,4	170,6	174,3	110
Споживання м'яса птиці на 1 особу за рік, кг	21,5	23,9	23,6	24,3	25,0	116

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Ринок м'яса птиці в Україні є висококонцентрованим. За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, у середині 2000-х років лише сім птахофабрик утримували майже три чверті ринку курятини у сегменті сільгоспдприємств. Натомість, у 2018 році їх частка на ринку зросла до 85%. Частка ж лише лідера галузі – ПАТ “Миронівський хлібопродукт” (МХП) – становить близько 57% від загальних обсягів виробництва в сегменті сільгоспдприємств і 49% в загальних обсягах виробництва м'яса птиці. Більшість крупних виробників і далі нарощують свої виробничі потужності, реалізуючи нові інвестиційні проекти. Внаслідок цього ще більше посилюється концентрація ринку і конкуренція на ньому.

Дані таблиці 1 свідчать про певне насичення ринку, що спонукає виробників до оптимізації системи розподілу своєї продукції, активного впровадження комплексу маркетингових комунікацій, включаючи брендинг та інтернет-комунікації.

Показовою є система розподілу м'яса птиці лідера галузі – ПАТ “Миронівський хлібопродукт”. Компанія реалізовує свою продукцію через франчайзингову мережу, супермаркети, мережі роздрібною торгівлі, експортує, а також використовує інші канали розподілу. Товариство має 6 філій прямих продажів і 4 філії міжфілійної логістики. МХП володіє 5 розподільними центрами, кожен з яких має складські приміщення і автопарк, що дозволяє ефективно та своєчасно здійснювати доставку продукції в франчайзингові торгові заклади, супермаркети та інші роздрібні заклади торгівлі. Швидкий розподіл забезпечують і близько 500 власних вантажних авторефрижераторів, оснащених сучасним холодоильним обладнанням.

Структура розподілу охолодженого продукції товариства на внутрішньому ринку в розрізі каналів має наступний вигляд: 35% м'яса птиці продається через

франчайзингову мережу, 40% – через супермаркети та інші роздрібні торгові заклади, решта поставляється закладам громадського харчування та промисловим підприємствам.

Продукція МХП реалізується в 98% торгових мереж України, в тому числі в “Сільпо”, “АТБ”, “Еко”, Metro Cash & Carry, Auchan, “Фуршет” та ін.

Розподіл продукції компанії підтримується цілеспрямованими маркетинговими комунікаціями, які включають просування торгової марки “Наша Ряба”, масштабні рекламні кампанії, промо-акції з підтримкою в ЗМІ, трейд-маркетингові акції тощо.

Брендинг – важлива складова успішного розподілу на ринку продукції птахівництва. МХП першими почали брендувати свіже куряче м'ясо у 2001 р. У 2009 р. кампанія здійснила успішний ребрендинг у зв'язку із зміною ринкової ситуації, смаків споживачів, дій конкурентів. Сьогодні існуючі бренди продукції птахівництва позиціонуються, як натуральний та екологічно чистий продукт. Їм не притаманні яскраво виражені цінності бренду. Володіючи певною популярністю в засобах мас-медіа, вони викликають емоції піклування, сімейності, теплоти тощо. Все це в поєднанні з відповідними параметрами якості, іншими складовими маркетингової діяльності забезпечує їм ефективний розподіл на споживчому ринку.

Про насиченість ринку м'яса птиці свідчать дані таблиці 2. За минулі 10 років обсяги виробництва зросли майже на 60%, а фонд споживання лише на 6%. Більше чвертини виробленої продукції експортується. З огляду на насиченість внутрішнього ринку виробники активно просувають і шукають нові канали розподілу своєї продукції поза її межами. Саме експорт курятини сьогодні є головним стимулом збільшення її виробництва в Україні.

Таблиця 2

Баланс м'яса птиці (тис. т)

	2008 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Виробництво	794	1144	1167	1185	1259
Зміна запасів (на кінець року)	46	-1	-1	-2	2
Імпорт	262	64	85	120	133
Усього ресурсів	1010	1209	1253	1307	1390
Експорт	9	163	241	272	330
Витрачено на корм, втрати та ін.	7	5	4	3	4
Фонд споживання	994	1022	1008	1032	1056

Джерело: за даними Державної служби статистики України

За минулі 10 років обсяг експорту м'яса птиці зріс майже в 40 разів і продовжує активно зростати у

2019 р., не дивлячись на закриття російських ринків. Україна за підсумками 2018 р. експортувала 330 тис. т

м'яса і субпродуктів птиці на суму 507 млн дол., що на 21% більше, ніж у 2017 р. Українська продукція експортується до 80 країн світу, і в цілому за обсягами експорту м'яса птиці Україна займає 6 місце у світовому рейтингу. Основними імпортерами українського м'яса птиці були Нідерланди (112 млн дол.), Словаччина (60 млн дол.) і Саудівська Аравія (58 млн дол.). Експорт в ці країни склав 73 тис. т, 40 тис. т і 38 тис. т м'яса птиці відповідно.

Крім того, Україна в 2018 році експортувала всього 107 тис. т курятини в країни Євросоюзу і стала лідером серед країн-постачальників її в Європу, наростивши експорт м'яса птиці в країни ЄС на 57%. Євросоюз використовує високі мита та імпортні квоти на постачання курячого філе для захисту своїх селян. Згідно торговельної угоди з ЄС Україна може експортувати лише 20 тис. т м'яса птиці, в тому числі куряче філе, і ще 20 тис. т курячих тушок, попит на які значно менший. Однак згідно з нормами цієї ж угоди Україна може постачати в Євросоюз без мита куряче філе на кістці, тому велика кількість саме цих напівфабрикатів українські виробники поставляють на свої заводи в Нідерланди і Словаччину, де з нього виділяють філе. Саме цим пояснюється висока частка цих країн в структурі українського експорту м'яса птиці.

За опублікованими даними ПАТ "Миронівський хлібопродукт" у 2018 р. з 330 тис. т експортованого з України м'яса птиці 288 тис. т або 87% – це частка МХП. Частка ж експортної виручки в загальних обсягах продажу продукції корпорації становить за підсумками першого півріччя 2018 р. 55%. Підприємство повністю підлаштовує свою продукцію під вимоги регіону, в який вона постачається: для європейського ринку – це біле м'ясо, для близькосхідного – цілі тушки у ваговому діапазоні 0,9–1,1 кг, для африканського – це четвертинки, соціальні продукти, для азіатського – гомілки, стегна і крила. Для зарубіжних ринків компанія розробляє і просуває нові торгові марки – ТМ Qualiko (ОАЕ, Саудівська Аравія), ТМ Ukrainian Chicken, Sultanah і Assilah, Al Hassanat (Ірак, Єгипет), формуючи і розвиваючи їх в повноцінні бренди.

Для успішного розвитку експорту в Україні доцільно створити установу з підтримки експорту – експортно-кредитну агенцію (ЕКА), яка здійснювала б страхування (перестраховування) ризиків і гарантійні операції за зовнішньоекономічними угодами експортерів, а також працювала б над здешевленням експортних кредитів, могла побічно стимулювати розвиток і модернізацію не тільки аграрного сектору, але й економіки в цілому. Зараз у світі працюють близько 100 ЕКА, більша частина з яких входять до Бернського союзу – провідної асоціації страхувальників експортних кредитів та інвестицій (Hrynkov, 2019). У 2016 р. ЕКА, які входять до об'єднання, сприяли зростанню світового експорту на 12% та застрахували експортні контракти та іноземні інвестиції сумарно на 2 трлн дол., або 10% обсягу світової торгівлі (Hrynkov, 2019). Ще в грудні 2016 р. Верховна Рада ухвалила Закон "Про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту".

Документ передбачав створення Кабміном національної ЕКА. Проте вона ще так і не запрацювала.

Крім того, потрібно продовжити розпочаті реформи по створенню в країні ефективної системи безпеки і якості продукції харчування у відповідності зі стандартами країн ЄС. Українські експортери повинні відчувати, що ризики, які можуть призвести до переоцінки системи держконтролю над виробництвом харчової продукції з боку Європейської Комісії, є мінімальними. Система повністю повинна визнаватися європейською стороною.

Для малого і середнього бізнесу для виходу на зовнішні ринки доцільним є формування об'єднань – агрокорпорацій, агроторгових домів тощо.

Разом з експортом зростає й імпорт м'яса птиці. Основна його частина – це м'ясо механічної обвалки і субпродукти. У структурі ж експорту м'яса птиці 40% займають тушки курчат-бройлерів, 25% – філе, 21% – чверті, і тільки 4% – субпродукти та 1,5% – м'ясо механічної обвалки. Середня ціна за 1 кг ввезеного м'яса птиці і субпродуктів складала у 2018 р. 0,39 дол. США за 1 кг проти 1,54 дол. США за 1 кг експортованого м'яса птиці. В Україну ввозиться низькосортна продукція, оскільки вона містить більше жирів, ніж білків, а також кісткових включень і повністю використовується для виготовлення м'ясних та ковбасних виробів.

Безперервне зростання обсягів експорту з України м'яса птиці внаслідок розширення ринків збуту великими птахокомплексами негативно позначається на цінах на цю продукцію на внутрішньому ринку. Так лише за 2017–2018 рр. ціни на м'ясо бройлерів (тушка охолоджена) зросли з 37,5 до 47,5 грн/кг (за даними Українського клубу аграрного бізнесу).

Висновки

Таким чином, внутрішні потреби в м'ясі птиці в Україні майже забезпечені, виникає необхідність виходу на нові зовнішні ринки збуту. Система розподілу і логістика вітчизняних підприємств повинна відповідати вимогам світових виробників-лідерів продукції галузі. Формування систем розподілу для малих і середніх підприємств доцільно проводити на основі об'єднань в агрокорпорації, агроторгові доми тощо.

Для підтримки експорту в Україні доцільним є створення експортно-кредитної агенції, яка б страхувала ризики і працювала б над здешевленням експортних кредитів. Також важливим є створення ефективної системи безпеки і якості продукції харчування у відповідності зі стандартами країн ЄС.

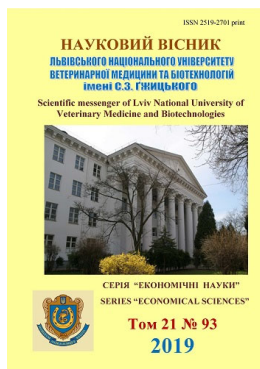
З подальшим розвитком галузі актуальним стає питання переробки відходів продукції птахівництва.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження розвитку ринку м'яса птиці з урахуванням зміни зовнішніх і внутрішніх факторів виробництва.

References

Buriak, R., Rudenko, M., & Chornodid, I. (2018). Marketing research of table eggs market. Baltic

- Journal of Economic Studies, 4(4), 69–75. doi: 10.30525/2256-0742/2018-4-4-69-75.
- Fatenok-Tkachuk, A., Kulynych, M., Safarova, A., & Bukalo, N. (2017). Analysis of chicken production trends in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 15(4), 302–316. doi: 10.21511/ppm.15(4-1).2017.14.
- Hrynkov, D. (2019). Yaki pereshkody ne daiut stvoryty eksportno-kredytne ahentstvo [Elektronnyi resurs]. *Biznes. Rezhym dostupu: <https://business.ua/finances/4582-yaki-pereshkody-ne-daiut-stvoryty-eksportnokredytne-ahentstvo> (in Ukrainian).*
- Vinichenko, I.I., & Makhovskyi, D.V. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku ptakhivnytstva v Ukraini. *Tekhnologicheskyy audit i rezervy proizvodstva*, 3/5(23), 62–66. doi: 10.15587/2312-8372.2015.42470 (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9303

UDC 338.439.5

To the question of tendency and conjuncture of the meat market

A.V. Grymak

Stepan Gzhytskyj National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv, Ukraine

Article info

Received 03.09.2019

Received in revised form

03.10.2019

Accepted 04.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-050-811-20-52
E-mail: Allagrimak@gmail.com

Grymak, A.V. (2019). To the question of tendency and conjuncture of the meat market. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 13–16. doi: 10.32718/nvlvet-e9303

With regard to the problem under the study, it is worth pointing out facts new to Ukraine, which have already been recognized by the market economy state. First of all, that the functioning of the market is closely linked to the deepening of the social division of labor, industrial relations, and that it (the market) has evolved into a coherent system of economic relations between the subjects. As a consequence, the market covers the process of circulation of goods and services under the scheme: supply-intermediary-demand, and market economy – production-distribution-exchange-consumption. Scientists O.V. Sholudko, O.A. Bitter, Z.P. Berezovsky argue that in order to shape the market for beef cattle, the implementation of the supply of goods must be expressed through the so-called exchange infrastructure: exchanges, wholesale markets, auctions, trading houses, fairs, branded shops, retail, urban markets. In our opinion, this list of infrastructure components misses out on such components as the spontaneous markets on the streets of big cities and resort centers, which actually exist and will not disappear in the near future. This is counteracted by objective factors, the most important of which is the struggle of the small food producer for survival. Specifically to the topic, it should be noted that, under the existing natural, climatic and economic conditions, it is relevant for the region, and Lviv region in particular, to create on the market, in accordance with the components of market infrastructure, conditions for increasing supply of beef in order to meet the demand for these products. At the same time, it is economically important to work simultaneously to ensure the production of competitive, quality products that would be in demand among consumers. The saturation of the domestic market for meat and products of its various producers is a confirmation of the high demand for these products. Therefore, the justification of effective management of beef cattle is to take advantage of market relations and marketing research in the production of competitive products. And, at the expense of livestock products, a person satisfies 40–50% of their need for food. In particular, a person should consume at least 100 grams of protein daily, including 70 grams of animal origin, for nutrition. Providing the population with food is perhaps the most responsible problem of the economy and politics.

Key words: beef cattle, market infrastructure, marketing, competitiveness, quality, food.

До питання оцінки тенденцій і кон'юнктури ринку м'ясного скотарства

A.V. Grymak

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Стосовно досліджуваної проблеми варто вказати на факти, нові для України, яка вже фактично визнана державою з ринковою економікою. Насамперед, що функціонування ринку тісно пов'язане з поглибленням суспільного поділу праці, виробничих відносин і що він (ринок) переріс у цілісну систему економічних відносин між суб'єктами. Як наслідок, ринок охоплює процес обігу товарів і послуг за схемою: пропозиція–посередник–попит, а ринкова економіка – виробництво–розподіл–обмін–споживання. Вчені О.В. Шолудько, О.А. Біттер, З.П. Березівський стверджують, що для формування ринку м'ясного скотарства втілення пропозиції товару повинно виражатись через так звану обмінну інфраструктуру: біржі, гуртові ринки, аукціони, торгові дома, ярмарки, фірмові магазини, роздрібну торгівлю, міські ринки. На нашу думку, в цьому переліку складових інфраструктури упуцено таку

складову, як стихійні ринки на вулицях великих міст і курортних центрів, які реально існують і в найближчій перспективі не зникнуть. Цьому протистоять об'єктивні чинники, серед яких найважливіший – боротьба дрібного товаровиробника продуктів харчування за виживання. Конкретно до теми, варто зазначити, що за наявних природно-кліматичних та економічних умов актуальним для регіону, і Львівської області зокрема, є створення на ринку, відповідно до складових ринкової інфраструктури, умов для підвищення пропозицій яловичини з метою задоволення попиту на дану продукцію. При цьому економічно важливо паралельно працювати над забезпеченням виробництва конкурентоспроможної, якісної продукції, яка б користувалася попитом у споживачів. Насичення внутрішнього ринку м'ясом і продуктами його переробки різних виробників є підтвердженням високого попиту на цю продукцію. Тому, виправданою умовою ефективного господарювання у м'ясному скотарстві є використання переваг ринкових відносин і маркетингових досліджень у виробництві конкурентоспроможної продукції. Причому, за рахунок тваринницької продукції людина задовольняє 40–50% своєї потреби у продуктах харчування. Зокрема, для повноцінного харчування людина щоденно повинна споживати як мінімум 100 г білка, в т. ч. 70 г тваринного походження. Забезпечення населення продуктами харчування є не першочерговим завданням економіки і політики.

Ключові слова: м'ясне скотарство, ринкова інфраструктура, маркетинг, конкурентоспроможність, якість, продукти харчування.

Вступ

Ринок м'ясного скотарства функціонує в умовах фінансової нестабільності сільськогосподарських підприємств. Це позначається на формуванні організаційно-економічного механізму ринку як у частині виробництва та поставки готової продукції м'ясного скотарства, так і взаємовідносин партнерів. Як наслідок, вплив таких факторів підсилює значення досліджень ефективності виробництва м'яса ВРХ, встановлення наявних тенденцій і чинників, що їх спричинили. За цих умов саме маркетинг виступає одним з основних механізмів, який забезпечує реальність у досягненні мети усім суб'єктам ринку м'ясного скотарства. Результати маркетингових досліджень є важливими для сільськогосподарських виробників сировини, зокрема у збалансованості м'ясних ресурсів, розвитку результативної співпраці з переробними підприємствами. І що є важливим – це вивчення кон'юнктури ринку м'ясного скотарства, що сприятиме виявленню стримуючих чинників розвитку галузі для аналізу і формування цілісної системи функціонування всіх ланок діяльності суб'єктів м'ясопродуктового підкомплексу, спрямованої на випуск конкурентоспроможної продукції, яка користується попитом.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження за темою статті проводилися з використанням методів економічного аналізу процесів на ринку продукції м'ясного скотарства, маркетингових досліджень, статистичних з узагальненням прогресивного досвіду.

Результати та їх обговорення

Щодо оцінки кон'юнктури ринку стосовно діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств, які належать до м'ясопродуктового підкомплексу, то її варто розглядати як механізм аналізу та інформаційного моделювання ринку за його складовими. Доцільно при цьому використовувати маркетингові дослідження, які забезпечують не лише повноцінну інформацію про ринок м'ясного скотарства, а й сприяють раціональному розподілу затрат на всіх етапах виробництва продукції та її обігу. М'ясопереробні підприємства “Дрогобицький

м'ясокомбінат”, ТзОВ “Барком” (Родинна ковбаска), ТзОВ “Білаки” та інші, в структурі яких функціонують маркетингові, аналітичні служби, володіють інформацією про ринок збуту продукції, споживачів, кон'юнктуру ринку. Співпраця названих підприємств із сільськими товаровиробниками різних форм власності на різних умовах, в т. ч. договірних, дозволяє їм збалансовано вести виробництво продукції, забезпечувати себе сировиною.

Варто зазначити, що всі підприємства м'ясопродуктового підкомплексу мають свої особливості та переваги.

Щодо переваг, то вони є важливим показником під час визначення конкурентоспроможності продукції конкретного виробника на ринку. Економічна оцінка переваг одного підприємства перед іншим, яке випускає таку саму продукцію, розглядає їх як внутрішні й зовнішні. Внутрішні конкурентні переваги стосуються здебільшого виробничих затрат, їх економії, ефективності (рентабельності) виробництва, відповідності його технології сучасним вимогам. До зовнішніх же переваг належать:

- розташування підприємства, транспортний зв'язок з ним;
- асортимент продукції підприємства;
- рівень цін, можливість знижок;
- швидкість і якість обслуговування;
- організація контролю якості продукції;
- екологічна чистота продукції.

Підприємства м'ясопродуктового підкомплексу Львівської області мають значний набутий досвід випуску конкурентоспроможної продукції. Разом з тим, аналіз їх можливостей підтверджує, що недостатньо лише природних, екологічних чи соціальних чинників у створенні конкурентоспроможної продукції. У досягненні цієї мети варто постійно приділяти увагу матеріально-технічній базі підприємств, її удосконаленню, так само як і технології виробництва продукції та кваліфікації працівників і їх відповідальності за дотриманням стандартів і контролювання якості готової продукції.

Оцінювання конкурентоспроможності продукції м'ясного скотарства на ринку лише показниками її виробництва буде неповною інформацією про ситуацію на ринку. Для повної й об'єктивної інформації про кон'юнктуру ринку, конкурентоспроможність продукції не обійтись без оцінки механізму поставок і

розміщення продукції на ринку, її асортименту, якості і, звичайно, ціни. Адже конкурентоспроможність продукції – це не тільки її асортимент, а й порівняльна оцінка своєї продукції з продукцією конкурентів, насамперед за якістю і ціною.

За роки реформ відбулись суттєві зміни, в т. ч. й організаційні, спрямовані на переорієнтацію економічної поведінки суб'єктів господарювання. До найістотніших можна віднести:

- забезпечення незалежності товаровиробників у виробничій і збутовій діяльності;
- налагодження багатоканальної системи реалізації сільськогосподарської продукції;
- створення відповідної нормативно-правової бази, яка б дозволила регламентувати інтеграційні процеси в рамках АПК;
- відновлення державного стимулювання збуту через механізми поставок на переробку м'ясопродукції.

Однак, незважаючи на певні заходи, стійких, стабільних господарських зв'язків, як і надійного партнерства між виробниками, торгівлею і споживачами не склалось. Закріпилась негативна тенденція скорочення поголів'я тварин (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів

Роки	Поголів'я великої рогатої худоби	
	усього	у т. ч. корови
2015	210,3	136,7
2016	203,4	129,7
2017	195,3	121,3
2018	184,0	112,6
2019	170,9	103,6
2019 до 2015, %	81,2	75,8

Джерело: підготовлено А.В. Гримак за даними Головного управління статистики Львівської області

За умов різкого, загального зменшення поголів'я великої рогатої худоби все-таки більша його частка зосереджена в селянських господарствах, які фактично стали основними постачальниками м'ясної продукції на ринок, хоча це не компенсує рівнів стабільного забезпечення населення високоякісним м'ясом яловичини за доступними цінами, а переробної промисловості сировиною у достатній кількості. Це не сприяє нарощуванню запасів м'ясних ресурсів яловичини, як і до приведення цін у відповідність гарантованої купівельної спроможності споживачами.

До показників, які використовуються при вивченні кон'юнктури ринку м'ясного скотарства, належать загальноекономічні показники, зокрема внутрішнього і зовнішнього товарообігу, кредитно-грошової сфери, сфери переробки, обсягу капіталовкладень, ціни тощо (Sabluk et al., 1996). Саме ціни відіграють чи не головну роль при оцінці кон'юнктури ринку. Для сільгоспвиробників життєво важливо змінити і сформований

не на їх користь диспаритет цін, ослабити ризики, пов'язані із залежністю від природо-кліматичних умов, стихійності ринку продукції м'ясного скотарства. Вирівняти ситуацію, а це вже підтверджено і практикою, може створення інтегрованих структур, що сприятиме: об'єднанню фінансового, аграрного, промислового і торговельного капіталу, консолідації потенційних можливостей підприємств у процесі виробництва, переробки, зберігання і реалізації продукції, ослабленню фінансових ризиків, вирівнюванню економічних умов для підприємств за рахунок збалансування механізму перерозподілу доходів, скорочення кількості посередницьких ланок в поставках м'ясної сировини і реалізації готової продукції.

Важливо, що розвиток інтегрованих формувань сприятиме ефективному функціонуванню ринку м'ясного скотарства і підвищенню прибутковості сільськогосподарських виробників, а все це суттєво, позитивно позначиться і на кон'юктурі ринку галузі.

Аналіз праць ряду дослідників свідчить, що оцінити рівень ринкової кон'юнктури можливо на основі оцінки низки показників, а саме – це вивчення ринкової пропозиції, рівнів цін та попиту, які вказують на стан і дієвість економічних ринкових механізмів, зокрема і конкурентоспроможність продукції м'ясного скотарства і послуг (Komarnyc'ka, 2002; Grymak, 2005; Tryn'ko & Grymak, 2009). Ринок є узагальнюючим показником оцінки функціонування м'ясопродуктового підкомплексу і тваринництва взагалі, який вказує на недосконалість ринкової інфраструктури, в якій свою переважаючу активність проявляють посередницькі структури, що виходять зі своїх інтересів і пропонують сільгоспвиробникам свої умови збуту сировини, продукції та її реалізації за цінами, які не покривають навіть витрат виробників і не стимулюють до отримання прибутків.

Реально існуючий взаємозв'язок виробництва, потреб населення у м'ясних продуктах і платоспроможного попиту характеризує стан ринку продукції м'ясного скотарства. Водночас, сам попит на м'ясу продукцію не може існувати відокремлено від пропозиції і проявлятися в надлишку чи нестачі продукції або ж бути збалансованими. Результати досліджень підтверджують, що на ринку продукції м'ясного скотарства найслабшою ланкою є попит, що спричинено порівняно низькою платоспроможністю населення. А це призводить до вимушеної заміни якісних, дорожчих продуктів, дешевшими та змінами в раціоні харчування на користь свинини і, особливо, м'яса птиці.

Щодо доведення готової продукції до споживача, а це є в пріоритеті діяльності м'ясопереробних підприємств, окремі з них (ТзОВ "Барком", Львівська обл.), мають власну торговельну мережу, яка забезпечує:

1. Необхідні обсяги й асортимент якісної продукції в обігу продукції від виробника до споживача;
2. Врахування платоспроможності споживачів;
3. Зменшення втрат готової продукції.

Без сумніву, такий підхід позитивно позначається і на кон'юктурі ринку продукції м'ясного скотарства, яка, до речі, в області склалась і відображає взаємозалежність як від рівня виробництва сировини, так і готової продукції – яловичини, телятини з відповід-

ним рівнем цін, який є в прямій залежності від заробітної плати, тобто платоспроможності.

Висновки

1. Невід'ємною умовою ефективного господарювання в м'ясному скотарстві є використання переваг ринкових відносин і результатів маркетингових досліджень у виробництві конкурентоспроможної продукції, що дозволить сформувати на ринку продукції конкурентне середовище і оптимізувати його структуру. Інформація про стан ринку продукції м'ясного скотарства, його інфраструктуру, перспективу розвитку важлива для прийняття рішень на всіх рівнях: як підприємницькому, так і державному.

2. Найбільш вираженою нестабільністю відносин між переробними підприємствами і сільськогосподарськими товаровиробниками є диспаритет цін на сировину і готову продукцію, сформований не на користь сільських виробників. Як наслідок, ріст цін на продукцію переробки за останні 5 років перевищував ціни на живу вагу м'ясної худоби у середньому в 4–5 разів, що призвело до збитковості м'ясного скотарства. Це відповідно позначилось і на суттєвому скороченні поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі у всіх категоріях господарств.

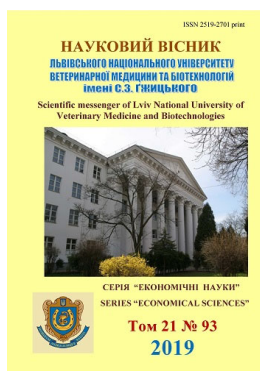
3. Сільськогосподарські переробні підприємства, які є суб'єктами ринку продукції м'ясного скотарства, мають свої особливості, які необхідно приводити у відповідність до регламентуючих нормативних документів. У цьому значна роль відводиться маркетингу як механізму, що забезпечує об'єктивність у досягненні мети: вивчення потенційних споживачів і замо-

вників на продукцію, аналіз їх запитів і вимог, можливостей виробників; оцінку асортименту й обсягу замовлень; роботу з контрактами.

Перспективи подальших досліджень. Продовжувати дослідження економічних факторів зі створення передумов щодо подолання проблем в галузі м'ясного скотарства, зокрема виробництва і поставок на ринки якісної, конкурентоспроможної продукції.

References

- Grymak, A.V. (2005). Marketynгови doslidzhennja konkurentospromozhnosti na rynku m'jasa ta m'jasoproduktiv. Zb. nauk. pr. Formuvannja rynkovoї ekonomiky. Spec. vyp.: suchasni problemy teorii' i praktyky marketyngu. K.: KNEU, 377–383 (in Ukrainian).
- Komarnyc'ka, O.P. (2002). Formuvannja rynku velykoi' rogatoi' hudoby. Ekonomika APK, 12, 103–105.
- Sabluk, P.T., Bojko, V.I., & Lobajev, M.G. (1996). Rynok prodovol'stva: problemy formuvannja i rozvytku. K: IAE UAAN (in Ukrainian).
- Sholud'ko, O.V., Bitter, O.A., & Berezivs'kyj, Z.P. (2004). Rynok produkciї skotarstva: problemy i perspektyvy. L'viv: NVF "Ukrai'ns'ki tehnologii'" (in Ukrainian).
- Shust, O.A. (2011). Stan i tendencii' rozvytku rynku m'jasa v Ukrai'ni. Visnyk agrarnoi' nauky, 5, 68–70 (in Ukrainian).
- Tryn'ko, R.I., & Grymak, A.V. (2009). Rynok produkciї m'jasnogo skotarstva: stan, perspektyvy rozvytku. Monografija. L'viv. TzOV "Liga Pres" (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9304

UDC 338.43.01

Actual problems of price formation for agricultural products

O. Salamin

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 04.09.2019

Received in revised form

03.10.2019

Accepted 04.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-099-237-30-02
E-mail: oksana_salamin@i.ua

Salamin, O. (2019). Actual problems of price formation for agricultural products. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 17–22. doi: 10.32718/nvlvet-e9304

The problems of prices formation for agricultural products are analyzed. In Ukraine, prices have been liberalized without market environment, unlike economically developed countries, where the market environment has evolved over a long period of time. This has led to high price volatility, which is very difficult for manufacturers to adapt. They cannot develop business plans and marketing programs. Due to high risk, bank loans cannot be attracted. The effectiveness of direct financial support programs is decreasing. They did not ensure the overcoming of monopoly tendencies in the field of product purchases and stabilization of the prices of efforts of state agricultural management and public organizations aimed at establishing marketing cooperatives. The cooperative products are sold to the processing plants at the same prices at which they would be harvested and sold without setting up a cooperative. Such cooperatives only simplify the activities of processing enterprises for the procurement of raw materials. Cooperatives, which carry out the processing of products, are viable ones that influence the level of prices and stabilize them. This forms a self-regulatory vertical marketing system of the cooperative type. Without government intervention, prices are acceptable that are acceptable both, for the production and promotion and sale of products to the end consumer. Prices are promptly revised in the light of market conditions and problems that arise at individual levels of the supply chain. Auction results have a significant impact on the overall level and dynamic price changes. The information on the results of the bidding affects the price level, which is formed by all other alternative sales channels. Monopolistic tendencies by individual market participants in the field of agricultural purchases are often only possible due to the lack of information on market conditions from individual producers and possible price in alternative distribution channels. All wholesale agricultural markets established in Ukraine are of a supply nature. They operate in large cities and create the conditions for manufacturers to produce manufactured products, but require trading operations throughout the day. Such markets are more appropriate for intermediary structures that operate on a permanent basis. For the manufacturers of products, wholesale wholesale markets that are created in the areas of production of raw materials are more acceptable. The founders of such markets are usually sales cooperatives. Large cooperative lots of homogeneous products can be offered in such markets by cooperatives in such markets. Auctions may be organized and conducted for such products.

Key words: price, market price generation, agrarian market infrastructure, market monopolization, auction bidding.

Актуальні проблеми формування цін на сільськогосподарську продукцію

О.С. Саламін

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Аналізуються проблеми формування цін на сільськогосподарську продукцію. На відміну від економічно розвинутих країн, де ринкове середовище формувалось еволюційно протягом тривалого періоду часу в Україні ціни були лібералізовані без такого сформованого ринкового середовища. Це призвело до проявів монопольних тенденцій, високої мінливості цін, адаптуватись до яких виробникам продукції дуже складно. Вони не можуть розробляти обґрунтованих бізнес-планів та маркетингових програм. Через висо-

кий ризик не можуть залучатись банківські кредити. Знижується ефективність програм прямої державної фінансової підтримки. Не забезпечили подолання монопольних тенденцій у сфері закупівель продукції та стабілізацію цін зусилля державних органів управління сільським господарством та громадських організацій, спрямовані на створення збутових кооперативів. Заготовлена кооперативами продукція збувається на переробні підприємства за тими ж цінами, за якими вона заготовлялась би і збувалась без створення кооперативу. Такі кооперативи лише спрощують діяльність переробних підприємств із заготівель сировини. Життєздатними, такими, що здійснюють вплив на рівень цін і їх стабілізацію є кооперативи, які крім заготівель, здійснюють переробку продукції. Цим формується саморегульована вертикальна маркетингова система кооперативного типу. Тут без державного втручання формуються ціни, прийнятні як для сфери виробництва, так і сфери просування і реалізації продукції кінцевому споживачу. Ціни оперативно переглядаються з урахуванням кон'юнктури ринку і проблем, що виникають на окремих рівнях збутового ланцюга. Значний вплив на загальний рівень і динамічні зміни цін мають результати аукційних торгів. Інформація про результати торгів впливає на рівень ціни, що складається за усіма іншими альтернативними каналами збуту продукції. Монопольні тенденції, що здійснюють окремі учасники ринкових відносин у сфері закупівель сільськогосподарської продукції, часто можливі лише через відсутність в окремих виробників продукції інформації щодо кон'юнктури ринку і можливої ціни в альтернативних каналах розподілу. Усі створені в Україні оптові ринки сільськогосподарської продукції мають постачальницький характер. Вони функціонують у великих містах і створюють умови для реалізації виробниками виробленої продукції, але вимагають здійснення торговельних операцій протягом мало не всього дня. Такі ринки більш прийнятні для посередницьких структур, які здійснюють комерційну діяльність на постійній основі. Для виробників продукції прийнятніші оптові ринки збутового типу, які створюються у зонах виробництва сировини. Засновниками таких ринків, зазвичай, є збутові кооперативи. Збутовими кооперативами на таких ринках можуть пропонуватись великі товарні партії однорідної продукції. Щодо такої продукції можуть організовуватись та здійснюватись аукційні торги.

Ключові слова: ціна, закупівельна ціна, ринкове генерування цін, інфраструктура аграрного ринку, монополізація ринку, аукційні торги.

Вступ

Проблеми ціни і ціноутворення постійно перебувають у полі зору вчених економістів та практиків господарювання. Обумовлено це значущістю ціни, її впливом на відтворювальний процес у будь-якій галузі. Саме рівнем і динамічними змінами ціни визначаються обсяги виробництва продукції. В умовах ринкових відносин ціна може забезпечити як процвітання галузі чи підприємства, так і їх занепад. Однією з основних проблем ціноутворення, що дискутується у наукових публікаціях, є проблема диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (Marmul, 2014; Rosokha & Sharapa, 2016; Semenda et al., 2018). К.В. Бондаревська вважає основною причиною диспаритету цін неналежне їхнє державне регулювання, яке посилюється відсутністю прозорих ринкових відносин, низькою платоспроможністю споживачів сільськогосподарської продукції, демпінговим ціноутворенням експортерів продуктів сільського господарства і вимушеними закупівлями для цього у виробників продукції за заниженими цінами (Kovalenko et al., 2013; Bondarevska, 2014; Shpychak, 2016). А.М. Ужва причину диспаритету цін вбачає у відсутності в сільгоспвиробників досвіду ціноутворення (Uzhva, 2016). Значна увага до проблем ціноутворення поєднується з тим, що до цього часу не сформовано загальноприйнятних підходів до оцінки причин, які порушують нееквівалентні відносини між підприємствами, що належать до різних галузей та обґрунтуванню способів удосконалення процесів ціноутворення. Більшість підходів, що пропонуються, є дискусійними. Роздуми провокує твердження про неможливість подолання проблем ціноутворення ринковими методами (Bondarevska, 2014). Суперечливими є підходи до оцінок результатів експерименту, який полягав у відмові державних органів від регулювання цін на соціально значущі товари.

Метою статті є аналіз основних проблем ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та альтернативних точок зору представників різних наукових

шкіл та течій щодо способів їх вирішення, дослідження впливу рівня та співвідношення цін на обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Для досягнення мети вирішувались завдання: виявити основні причини високої мінливості цін на сільськогосподарську продукцію; оцінити вплив рівня і динамічних змін ціни на можливості адаптації до неї виробників продукції; запропонувати способи забезпечення ринкового генерування цін та їхньої стабілізації.

Матеріали і методи досліджень

Дослідження здійснювались на основі застосування загальноприйнятих методів. Монографічний метод використано для виявлення проблем формування цін на сільськогосподарську продукцію, їх волатильності та впливу на можливості адаптації виробників продукції до ринкового середовища, економіко-статистичний метод – для оцінки динамічних змін рівня цін та прибутковості господарської діяльності, яка при цьому складається.

Результати та їх обговорення

Чинників, що стримують реалізацію можливостей вітчизняного сільського господарства, багато. Основним серед них є рівень ціни на сільськогосподарську продукцію, її співвідношення з цінами на продукцію інших галузей. Ціна є центральним елементом ринкового механізму господарювання, і у ній, як у фокусі, по-перше, концентруються мало не всі економічні проблеми. По-друге, ціна здійснює визначальний вплив на поведінку суб'єктів господарювання та результати господарської діяльності. З урахуванням цього закономірними є багатопланові підходи до вивчення цін та аналізу процесів ціноутворення. При цьому висхідними у розробці концепцій удосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію є підходи до пошуку способів подолання більшості економічних проблем на засадах ринкового ціноутво-

рення, основною ознакою якого є вільне формування цін. Такий підхід до ціноутворення є визначальним навіть тому, що обмежені можливості державного втручання у процеси ціноутворення на сільськогосподарську продукцію визначені міжнародними угодами, укладеними Україною під час набуття членства у СОТ та асоційованої участі в Європейському Союзі. Все ж тривале реформування аграрного сектору на засадах ринкових відносин і лібералізації ціноутворення не забезпечило очікуваних результатів. Свідченням безпідставності абсолютизації вільного ціноутворення є результати реформ у післясоціалістичних країнах Східної Європи на засадах “шокової терапії”, де лише на основі поєднання впливу ринкових важелів ціноутворення та державного регулювання цін досягались очікувані результати. Абсолютно вільне ціноутворення можливе лише в умовах атомістичного ринку, який за побудовою близький до моделі чистої конкуренції. Відхилення від даної моделі породжує ринкову владу окремих учасників ринкових відносин, які монополізують ринок і здійснюють визначальний вплив на ціну. На відміну від більшості економічно розвинутих країн, де ринкові відносини формувались еволюційно тривалий період часу і набуто досвід впливу державних органів управління на організацію ринку, в Україні за показник економічного прогресу до 1990 року видавався рівень уєспільнення виробництва. Це призводило до зростання рівня концентрації виробництва і скорочення кількості суб’єктів ринкових відносин. В умовах лібералізації ціноутворення це призвело до формування монопольних тенденцій і закономірного в такій ситуації результату – посилення кризових явищ. Недосконала структура ринку поєднувалась з відсутністю досвіду державного впливу на ціну в умовах ринкових відносин. Пропонувались підходи, характерні для планової економіки – формування ціни на основі норми прибутку, прямої індексації ціни з урахуванням темпів інфляції. Обґрунтовано вбачаючи відповідальними за рівень ціни і результати, які при цьому формуються закупівельні організації, що монополізували ринок, поширені рекомендації щодо зменшення кількості посередницьких структур. До уваги не береться те, що зменшення кількості посередницьких структур призводить до посилення монополізації сфери закупівель і реалізації сільськогосподарської

продукції, звуження ринків, на які продукція виводиться. Необхідною умовою появи нових посередників, особливо тих, які збільшують довжину маркетингового каналу, є можливість розширення ринків збуту, виявлення ринкових сегментів, на яких попит не задоволений і на яких продукцію можна пропонувати за порівняно вищими цінами. Не досягали очікуваних результатів намагання подолати інфляційні процеси і забезпечити доступність соціально значущих продовольчих товарів, обмеження рівня рентабельності. Закономірним результатом такого обмеження, зазвичай, є зменшення обсягів виробництва продукції, посилення її дефіцитності та подальшого зростання цін на неї. Зберегти низькі ціни на дефіцитну продукцію в умовах ринкових відносин неможливо. Дефіцит продукції долається вимушеним збільшенням її імпорту, що поєднується з втратою вітчизняними виробниками ринкових позицій на внутрішньому ринку.

Вагомий вплив на рівень цін на сільськогосподарську продукцію мають об’єктивні чинники кон’юнктури аграрного ринку – низькі доходи споживачів продукції, що звужують ємність ринку, посилення конкуренції на зовнішньому ринку і вимушене зниження цін для досягнення конкурентних переваг. Високий рівень монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції в умовах неналежно сформованої інфраструктури аграрного ринку і проблемності пошуку альтернативних каналів збуту в поєднанні з впливом об’єктивних чинників кон’юнктури аграрного ринку призвели до високої мінливості цін на продукцію. За 2014–2018 роки індекси цін на зерно у відсотках до попереднього року формувались у діапазоні значень від 109,2% в 2017 році до 156,6% у 2015 році. При цьому значні обсяги зерна експортуються й індекси цін на нього складаються з урахуванням рівня цін зовнішнього ринку, де ціни порівняно із внутрішнім ринком стабільніші. Ширшим є діапазон цін на продукцію, що виводиться переважно на внутрішній ринок. У вказаному періоді індекси цін на картоплю склались відповідно у діапазоні значень від 79,9% у 2015 році до 127,1% у 2017 році. Високі показники прибутковості виробництва періодично змінювались низькою прибутковістю і збитковістю (табл. 1).

Таблиця 1

Прибуток (+), збитки (-) у розрахунку на 100 грн поточних затрат на виробництво продукції у сільськогосподарських підприємствах України за 2014–2018 роки, грн

Продукція	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Зерно	25,7	42,6	37,8	25,0	24,7
Цукрові буряки	17,8	27,7	24,6	12,4	-11,4
Картопля	9,9	24,6	0,6	10,0	6,8
Молоко	11,1	12,7	18,6	26,9	16,1
Велика рогата худоба на м’ясо	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	-17,7
Свині на м’ясо	5,6	12,6	-4,1	3,5	6,9
Яйця курячі	58,8	60,9	0,5	-9,0	5,4

Адаптуватись до такої цінової нестабільності дуже складно. Неможливо розробляти обґрунтовані бізнес-плани, маркетингові програми та інвестиційні проєк-

ти. Через високий ризик майже не залучаються банківські кредити. Переваги віддаються галузям зі швидкою окупністю капіталу. У найгіршому стано-

вищі опинилось скотарство, де період окупності інвестицій є тривалим. Прибутковість виробництва молока в Україні у 2017 році була найвищою порівняно з іншими видами сільськогосподарської продукції, у 2018 році вона поступалась лише прибутковості виробництва зерна. Історично у переважній більшості нині економічно розвинутих країн монополні тенденції у сфері закупівель та реалізації сільськогосподарської продукції долались створенням збутових кооперативів. Значні організаційні зусилля державних органів управління сільським господарством та громадських організацій, пряма фінансова підтримка не забезпечили в Україні помітного впливу збутових кооперативів демонополізації сфери закупівель і реалізації продукції. Найбільше зусиль спрямовувалось на створення збутових кооперативів у найбільш проблемній галузі, де ціни особливо мінливі – молочному скотарстві. Заготовлене кооперативами молоко збувається на молокопереробні підприємства за тими ж цінами, за якими молоко заготовлялось би і збувалось без створення кооперативу. Такі кооперативи лише спрощують діяльність молокопереробних підприємств із заготівель сировини. Життєздатними, такими, що здійснюють вплив на рівень цін і їхню стабілізацію є кооперативи, які крім заготівель, здійснюють переробку молока та реалізацію молочних продуктів. При цьому формується саморегульована вертикальна маркетингова система кооперативного типу. Тут без державного втручання формуються ціни, прийнятні як для сфери виробництва, так і сфери просування і реалізації кінцевому споживачу. Ціни оперативно переглядаються з урахуванням кон'юнктури ринку і проблем, що виникають на окремих рівнях збутового ланцюга. Значний вплив на загальний рівень і динамічні зміни цін мають результати аукційних торгів. Інформація про результати торгів впливає на рівень цін, що складається за усіма іншими альтернативними каналами збуту продукції. Монополні тенденції, що здійснюють окремі учасники ринкових відносин у сфері закупівель сільськогосподарської продукції, часто можливі лише через відсутність в окремих виробників продукції інформації щодо кон'юнктури ринку і можливої ціни в альтернативних каналах розподілу. Всі створені в Україні оптові ринки сільськогосподарської продукції мають постачальницький характер. Вони функціонують у великих містах і створюють умови для реалізації виробниками виробленої продукції, але вимагають здійснення торговельних операцій протягом мало не всього дня. Такі ринки більш прийнятні для посередницьких структур, які здійснюють комерційну діяльність у повному обсязі. Для виробників продукції прийнятніші оптові ринки збутового типу, які створюються у зонах виробництва сировини. Засновниками таких ринків, зазвичай, є збутові кооперативи. Збутовими кооперативами на таких ринках можуть пропонуватись великі товарні партії однорідної продукції. Щодо такої продукції можуть організовуватись та здійснюватись аукційні торги.

Через високу цінову нестабільність постійне за 2014–2018 роки підвищення закупівельних цін на

молоко поєднувалися зі скороченням поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах (рис. 1).

Рис. 1. Закупівельні ціни на молоко та поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах України за 2014–2018 роки

Загальні обсяги виробництва молока в Україні за 2014–2018 роки скоротились з 11,1 до 10,1 млн тонн. Вплив цінової волатильності на поголів'я корів та обсяги виробництва молока є вагомими, ніж рівня цін. Цінова волатильність здійснює загальний і системний вплив на результати господарської діяльності та організаційну побудову сільського господарства. Не вдалось подолати загальну тенденцію скорочення поголів'я корів і зменшення обсягів виробництва молока розробкою та здійсненням програм державної підтримки молочного скотарства. Прискорено розвиваються особливо великі за розмірами суб'єкти господарювання голдингового типу, зорієнтовані на реалізацію продукції на зовнішньому ринку, де ціни стабільніші. У дискримінаційному становищі опинились невеликі виробники, які пропонують продукцію переважно на внутрішньому ринку. Майже не здійснюються закономірні процеси перетворення селянських господарств у господарства фермерського сімейного типу, хоч можливості такої трансформації передбачено відповідними доповненнями до Закону України "Про фермерське господарство".

Практики господарювання переважно оцінюють державну підтримку сільського господарства обсягами прямих фінансових дотацій. Пряма фінансова підтримка у даний час здійснюється на компенсаційній основі й не має впливу на загальні тенденції розвитку суб'єктів господарювання. При цьому з урахуванням вагомості впливу цінової волатильності на загальні результати господарської діяльності, проблемності вирішення більшості проблем, що нагромадились, навіть за умови збільшення обсягів прямої фінансової підтримки в мінливому ринковому середовищі зусилля державних органів управління сільським господарством варто спрямовувати насамперед на стабілізацію цін. Без такої стабілізації будь-які заходи державного регуляторного впливу лише част-

ково послаблятимуть або посилюватимуть визначальний вплив ціни. Державні товарні й фінансові інтервенції, які здійснюються на організованому ринку, недостатні для загальної стабілізації цін.

Функцію стабілізації цін виконує ринок за умови його належної сформованості. Цінова нестабільність переважно є результатом не стільки впливу об'єктивних ринкових чинників, скільки монопольних тенденцій окремих учасників ринкових відносин. Історично у переважній більшості нині економічно розвинутих країн монопольні тенденції у сфері закупівель та реалізації сільськогосподарської продукції долались створенням збутових кооперативів. Значні організаційні зусилля державних органів управління сільським господарством та громадських організацій, пряма фінансова підтримка не забезпечили в Україні помітного впливу збутових кооперативів на демонополізацію сфери закупівель і реалізації продукції. Зусилля насамперед спрямовувались на створення збутових кооперативів у найбільш проблемній галузі, де ціни особливо мінливі – молочному скотарстві. Заготовлене кооперативами молоко збувається на молокопереробні підприємства за тими ж цінами, за якими молоко заготовлялось би і збувалось без створення кооперативу. Такі кооперативи лише спрощують діяльність молокопереробних підприємств із заготівель сировини. Життєздатними, такими, що здійснюють вплив на рівень цін і їх стабілізацію є кооперативи, які, крім заготівель, здійснюють переробку молока та реалізацію молочних продуктів. При цьому формується саморегульована вертикальна маркетингова система кооперативного типу. Тут без державного втручання формуються ціни, прийнятні як для сфери виробництва, так і сфери просування і реалізації продукції кінцевому споживачу. Ціни оперативно переглядаються з урахуванням кон'юнктури ринку і проблем, що виникають на окремих рівнях збутового ланцюга. Крім того, формуються порівняно великі товарні партії продукції, які можуть виводитись на обширні ринки. Кооперативи можуть здійснювати і експортні операції. Розширенням ринку збуту, виходом на нові ринки створюються можливості підвищення загального рівня ціни.

Підвищення ціни часто не є самоціллю кооперативного формування. Збільшити загальну масу прибутку можна розробкою та здійсненням прийнятної маркетингової стратегії. Для порівняно великих господарських формувань прийнятною є стратегія масового маркетингу, завдяки якій конкурентні переваги досягаються збільшенням обсягів товарних партій і за рахунок ефекту масштабу зниження собівартості продукції та ціни на неї. Для посилення конкурентних переваг у розрахунку на одиницю продукції формується невеликий прибуток. Однак за рахунок збільшення обсягів продукції досягається загальна значна маса прибутку. При цьому вирішується проблема яка так і не була вирішена способами прямого державного регулювання ціни – знижується ціна на соціально значущі продукти. Прийнятною у вертикальних маркетингових системах кооперативного типу, що може здійснюватись на основі узгодження дій усіх учасників кооперації, є стратегія концентрованого маркетингу.

Вона полягає у виробництві особливої продукції відповідно до вимог вузьких сегментів ринку. Таку продукцію, конкурентні переваги якої забезпечується ознаками відповідно до потреб цільових сегментів ринку, можна пропонувати за високими цінами. Розробкою та здійсненням прийнятних маркетингових стратегій досягається повніше задоволення потреб споживачів, що належить до різних сегментів ринку в поєднанні зі стабілізацією цін та належною прибутковістю суб'єктів господарювання.

Реалізація маркетингових стратегій є способом адаптації виробників продукції до ринкового середовища. Така адаптація можлива лише за результатами досліджень ринку та прогнозування ринкових тенденцій. Маркетингові дослідження охоплюють збір і обробку інформації, що включає рівень та очікувані зміни макроекономічних показників, даних, що характеризують стан ринків окремих видів продукції, оперативну кон'юнктуру інформацію. В умовах активізації міжнародних інтеграційних процесів необхідним є використання і даних, що характеризують тенденції, які складаються на міжнародному ринку. Кадрове забезпечення і фінансові ресурси окремих підприємств недостатні для здійснення таких досліджень. Необхідна державна підтримка сільського господарства, яка полягає у здійсненні маркетингових досліджень, доведенні результатів досліджень до учасників ринку. Така підтримка, що дозволяє виробникам продукції розробляти обґрунтовані маркетингові стратегії, є вагомішою, ніж пряма фінансова підтримка, яка тільки тимчасово послаблює фінансові проблеми підприємств.

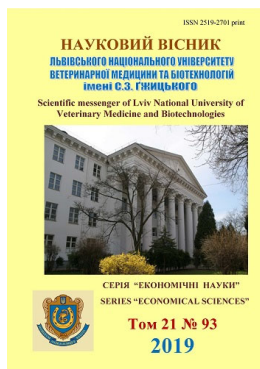
Значний вплив на загальний рівень і динамічні зміни цін мають результати аукційних торгів. Інформація про результати торгів впливає на рівень ціни, що складається за усіма іншими альтернативними каналами збуту продукції. Монопольні тенденції, що формують окремі учасники ринкових відносин у сфері закупівель сільськогосподарської продукції, часто можливі лише через відсутність в окремих виробників продукції інформації щодо кон'юнктури ринку і можливої ціни в альтернативних каналах розподілу. Здійснення аукційних торгів є обов'язковою умовою набуття ринками сільськогосподарської продукції статусу оптових. Усі створені в Україні оптові ринки сільськогосподарської продукції мають постачальницький характер. Вони функціонують у великих містах і створюють умови для реалізації виробниками виробленої продукції, але вимагають здійснення торговельних операцій протягом майже не всього дня. Такі ринки більш прийнятні для посередницьких структур, які здійснюють комерційну діяльність на постійній основі. Для виробників продукції прийнятніші оптові ринки збутового типу, які створюються у зонах виробництва сировини. Засновниками таких ринків, зазвичай, є збутові кооперативи. Збутовими кооперативами на таких ринках можуть пропонуватись великі товарні партії однорідної продукції. Щодо такої продукції можуть організовуватись та здійснюватись аукційні торги.

Висновки

Ціна є центральним елементом ринкового механізму регулювання виробництва. У ціні, як у фокусі, концентруються майже всі економічні проблеми, і рівнем ціни визначаються темпи розвитку усіх галузей та підприємств. Вагомий вплив на рівень цін на сільськогосподарську продукцію мають об'єктивні чинники кон'юнктури аграрного ринку – низькі доходи споживачів продукції, що звужує ємність ринку, посилення конкуренції на зовнішньому ринку і вимушене зниження цін для досягнення конкурентних переваг. Високий рівень монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції в умовах неналежно сформованої інфраструктури аграрного ринку і проблемності пошуку альтернативних каналів збуту в поєднанні з впливом об'єктивних чинників кон'юнктури аграрного ринку призвели до високої мінливості цін на продукцію. Адаптуватись до такої цінової нестабільності дуже складно – проблемно розробляти обґрунтовані бізнес-плани та маркетингові програми. В таких умовах знижується ефективність державної фінансової підтримки, яка лише частково послаблює проблеми, що нагромадились. Вагомий вплив на цінову стабілізацію має формування на кооперативних засадах вертикальних маркетингових систем, розробка та здійснення у них прийнятних маркетингових стратегій. Цим створюються саморегульовані системи стабілізації цін. Стабілізуючий вплив на рівень і динаміку цін здійснює організація аукційних торгів та поширення інформації про їх результати. Такі торги можуть організовувати на оптових ринках кооперативного типу, які доцільно створювати з участю державного капіталу в зонах виробництва сировини.

References

- Bondarevska, K.V. (2014). Problema tsinovoho dysparitetu ta shliakhy yii vyrishennia v haluzi APK. *Biznesinform*, 8, 129–133. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_8_23 (in Ukrainian).
- Kovalenko, O.V., Slavov, V.P., & Shubenko, O.I. (2013). Formuvannia rynkovoї tsiny produktsii pererobky moloka. *Ekonomika APK*, 7, 22–28. http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3470/1/ekonomika%20APK_2013_7_22-28.pdf (in Ukrainian).
- Marmul, L.O. (2014) Sotsialni aspekty formuvannia tsin na silskohospodarsku produktiiu u rehionakh Ukrainy. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, 5, 209–212. http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_2_17 (in Ukrainian).
- Rosokha, V.V., & Sharapa, O.M. (2016). Instytutsiine zabezpechennia upravlinnia hospodarskoiu diialnistiu ahrarnykh pidpriemstv. *Ekonomika APK*, 10, 73–82. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_10_12 (in Ukrainian).
- Semenda, D.K., Semenda, O.V., & Petruk, T.Yu. (2018). Ekonomichni aspekty funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv. *Ekonomika APK*, 10, 106–116. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_10_14 (in Ukrainian).
- Shpychak, O.M. (2016). Problemy tsinoutvorennia v konteksti kupivelnoi spromozhnosti naseleennia ta infliaitsiinykh protsesiv. *Ekonomika APK*, 8, 59–70. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_6_8 (in Ukrainian).
- Uzhva, A.M. (2016). Tsinoutvorennia yak vazhlyvyi skladnyk mekhanizmu rozvytku rehionalnogo ahrarnoho biznesu. *Natsionalna ekonomika: intelekt KhKhI*, 5, 120–123. http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2016_5_27 (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9305

UDC 631.155:658.511

Operational analysis of agricultural production: state, problems, prospects

K.I. Posylaieva, S.V. Sherstiuk, V.V. Posylaiev

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev, Kharkiv, Ukraine

Article info

Received 05.09.2019

Received in revised form

03.10.2019

Accepted 04.10.2019

Posylaieva, K.I., Sherstiuk, S.V., & Posylaiev, V.V. (2019). Operational analysis of agricultural production: state, problems, prospects. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 23–26. doi: 10.32718/nvlvet-e9305

Kharkiv National Agrarian
University named after
V.V. Dokuchaiev, Kharkiv region,
Kharkiv district, "Dokuchaevske –
2", 62483, Ukraine.
Tel.: +38-095-138-73-66
E-mail: office@knau.kharkov.ua

In modern agricultural production, economic analysis is increasing for the perception of operational management decisions. The purpose of this article is to justify the expediency and necessity of conducting operational economic analysis as a special element of operational management in all agricultural enterprises to increase the efficiency of their activities. The article defines the essence of operational economic analysis of agricultural production. Three of its subspecies considered in detail: periodic, operational and situational analysis. Specificity of agriculture determines the features of organization and conducting of operational analysis. Because in agricultural production, firstly, the periods of implementation of costs and outputs do not coincide; and secondly, the process of production for certain types of products is stretched over time. Therefore, conducting operational analysis by industry characterize by its specifics. In particular, in crop production, operational analysis carry out during the periods of basic agrotechnical works: pre-planting of soil and sowing; care of crops; harvesting. We have determined that the main feature of operational analysis is the continuity and rhythm of analytical work throughout the year (daily, monthly). Unfortunately, today it doesn't solve as for small, as for large agricultural enterprises also. We have made substantiated conclusions about the peculiarities of the operational analysis of agricultural production and the necessity of its implementation in all agricultural enterprises.

Key words: operational economic analysis, agricultural production, features of periodic, operational and situational analysis, operational management.

Оперативний аналіз сільськогосподарського виробництва: стан, проблеми, перспективи

К.І. Посиляєва, С.В. Шерстюк, В.В. Посиляєв

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, м. Харків, Україна

Визначено сутність оперативного економічного аналізу та відображені особливості його методики для сільськогосподарських підприємств. З'ясовано, що оперативний аналіз сільськогосподарських підприємств має три підвиди: періодичний, поопераційний та ситуаційний. Специфіка сільського господарства обумовлює особливості його організації і проведення, оскільки в сільськогосподарському виробництві, по-перше, періоди здійснення витрат і виходу продукції не збігаються; по-друге, процес виробництва окремих видів продукції розтягнутий у часі. Тому проведення оперативного аналізу за галузями має свою специфіку. Зокрема, у рослинництві оперативний аналіз здійснюють за періодами основних агротехнічних робіт: передпосівна обробка ґрунту і сівба; догляд за посівами; збирання урожаю. Встановлено, що основною рисою оперативного аналізу є безперервність і ритмічність аналітичної роботи протягом усього року (щоденно, щомісячно), чого, на жаль, сьогодні бракує не тільки малим, а й великим сільськогосподарським підприємствам. Зроблені обґрунтовані висновки щодо особливостей оперативного аналізу сільськогосподарського виробництва та необхідності його проведення у всіх сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: оперативний економічний аналіз, сільськогосподарське виробництво, особливості періодичного, поопераційного та ситуаційного аналізу, оперативне управління.

Вступ

В сучасних умовах сільськогосподарського виробництва зростає роль економічного аналізу для оцінки обґрунтованості оперативних управлінських рішень, оскільки найменші прорахунки і упущення в планах, управлінських рішеннях призводять до значних втрат виробничих можливостей, посилюють ризик у виробництві, загрожують зривом виробничої програми та зниженням темпів розвитку підприємства. При цьому інтереси оперативного управління потребують високої оперативності аналізу, що зумовлює необхідність здійснення глибокого аналізу не тільки минулих, а й поточних господарських процесів з метою оперативного прогнозування і розробки методів впливу на виробництво.

Дослідження сучасного стану організації економічного аналізу загалом і оперативного зокрема свідчить, що тільки десь у 30% великих сільськогосподарських підприємств Харківської області він більш організований. Що стосується невеликих (малих) сільськогосподарських підприємств, загальна чисельність яких значно перевищує кількість великих підприємств, то систематичного, постійного аналізу ні виробничого процесу, ні господарської діяльності загалом у них не проводиться. Найчастіше в таких господарствах здійснюється підсумковий (заключний) аналіз основних показників їхньої діяльності за рік або проводять необхідні розрахунки певних фінансових коефіцієнтів, щоб обґрунтувати його кредитоспроможність з метою одержання кредиту. Оскільки обсяг такої аналітичної роботи невеликий, то його здійснює зазвичай головний бухгалтер, хоча якість такого аналізу не завжди відповідає сучасним вимогам.

Основний недолік заключного аналізу полягає в тому, що його результати не використовують в оперативному управлінні виробництвом, тобто для корегування і регулювання виробництва протягом року. Тому виникає необхідність у проведенні оперативного економічного аналізу, можливості якого значно розширилися при комп'ютеризації облікового процесу, який забезпечує аналіз важливою базою оперативних даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо сутності, теоретичних основ та методики оперативного аналізу, як невід'ємної функції управління, знайшли своє відображення у роботах провідних науковців-аналитиків. Зокрема М.І. Баканов і А.Д. Шеремет стверджують, що оперативний аналіз являє собою систему повсякденного вивчення виконання планових завдань з метою швидкого втручання при необхідності у процес виробництва для забезпечення безперервного і ефективного функціонування господарського комплексу (Lysenko, 2018). Група науковців на чолі з професором В.К. Горкавим, погоджуючись за суттю з визначенням змісту оперативного аналізу, додають, що його головним завданням є постійний контроль раціональності функціонування господарської системи, а також своєчасного виявлення і використання поточних внутрішньогосподарських

резервів з метою забезпечення виконання бізнес-планів (Horkavyi et al., 2000).

А.М. Лисенко, досліджуючи особливості організації економічного аналізу у фермерських господарствах, зазначає, що сьогодні у переважній більшості фермерських господарств оперативний аналіз не проводять взагалі, а підсумковий аналіз результатів господарювання проводять формально, на примітивному рівні, часто ігноруючи економічні закони та орієнтуючись на нарощування прибутку (Lysenko, 2018). На жаль, така ситуація в більшості малих сільськогосподарських підприємств.

Причина, на нашу думку, полягає в тому, що у невеликому за розмірами підприємстві економічну роботу, зазвичай, координують керівник господарства і бухгалтер. Бухгалтер несе відповідальність за відображення достовірної інформації про господарську діяльність в облікових регістрах, складання і подання звітності та забезпечення відповідності інформації при її відображенні у різних формах звітності шляхом часткової реалізації функції контролю у процесі формування масиву даних. Керівник, як особа, що приймає рішення, повинен здійснювати економічний аналіз, але за різних причин найчастіше ці функції перекладаються на того ж бухгалтера і в результаті аналіз проводиться поверхнево.

Водночас варто зауважити, що в сучасних публікаціях, на наш погляд, практично не знаходить відображення проблема відсутності економічного аналізу процесу виробництва у сільськогосподарських підприємствах, і, як наслідок, – бракує не тільки оперативного, а нерідко й перспективного прогнозування їхнього розвитку, а результатом такого стану є неефективне використання ресурсів, зростання витрат і втрати ринкових позицій.

Формулювання цілей статті. Ринкова економіка обумовила диференціацію економічного аналізу на внутрішній управлінський та зовнішній фінансовий аналіз. Головне призначення внутрішнього управлінського аналізу – це інформаційно-аналітичне забезпечення функції управління підприємством. При цьому за змістом процесу управління виокремлюють перспективний (прогнозний), оперативний та поточний аналіз, що відповідає часовим етапам основних функцій управління:

- попереднього управління – функція планування;
- оперативного управління – функція організації управління;
- заключний етап управління – функція контролю.

Таким чином, оперативний аналіз спрямований на вирішення завдань, які стоять перед оперативним управлінням господарською системою.

Тому метою даної статті є обґрунтування доцільності та необхідності проведення оперативного економічного аналізу як особливого елементу оперативного управління у всіх сільськогосподарських підприємствах для посилення додаткових можливостей розвитку виробництва і підвищення його ефективності.

Результати та їх обговорення

Оперативний економічний аналіз здійснюють за будь-який проміжок часу в межах року, його результати та виявлені резерви використовують безпосередньо в поточному господарському процесі. Паралельне існування планування й обліку зумовлює необхідність порівняння наявних у них даних і здійснення контролю за виконанням планів. Відсутність такого контролю призводить до управлінських помилок та невиконання планів і договорів.

Водночас варто зазначити, що часто навіть суворий контроль за дотриманням виробничої програми не виключає виникнення відхилень фактичних результатів діяльності від їх планових чи договірних параметрів, що може пояснюватися об'єктивними причинами, які вимагають глибокого дослідження для усунення в оперативному порядку або для врахування в подальшій діяльності. Крім того, підвищення інтенсифікації, ефективності виробництва і якості продукції не досягається одним контролем за дотриманням планів, а вимагає глибокого й всебічного дослідження резервів виробництва, що виникли в ході виробничого процесу.

З теоретичної точки зору у сільськогосподарському виробництві можна здійснювати три підвиди оперативного аналізу: періодичний, поопераційний та ситуаційний. На практиці найбільшого поширення набув аналіз за певні проміжки часу. Часовий інтервал в аналізі визначається особливостями сільськогосподарського виробництва, періодичністю в плануванні та звітності. Відомий економіст-аналітик Г.В. Савицька виділяє такі:

- Результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежать від природньо-кліматичних умов. Тому для отримання правильних висновків про результати господарської діяльності показники поточного року доцільно порівнювати з середніми даними за попередні 3–5 років.
- Для сільського господарства характерна сезонність виробництва. У зв'язку з цим протягом року неритмічно використовуються трудові ресурси, техніка, матеріали, нерівномірно реалізується продукція, надходить виторг. Цю особливість необхідно враховувати при аналізі забезпеченості та використання виробничих засобів.
- В сільському господарстві процес виробництва досить тривалий і не збігається з робочим періодом. Більшість показників можна розрахувати тільки по закінченні року. У зв'язку з цим найбільш повний аналіз у рослинництві можна зробити тільки за результатами року, а протягом року аналізують виконання плану агротехнічних заходів за періодами сільськогосподарських робіт.
- Сільськогосподарське виробництво має справу з живими організмами. Тому на рівень його розвитку справляють вплив не тільки економічні, а й біологічні, хімічні та фізичні закони, що

ускладнює вимір впливу факторів на результати господарської діяльності.

- Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля, природні особливості якої нерозривно пов'язані з кліматичними умовами. Завданням аналізу є обґрунтування шляхів найбільш ефективного використання землі.
- В сільському господарстві значна кількість однотипових підприємств, які виробляють однакові види продукції, що суттєво підвищує їхню конкуренцію. Але з точки зору економічного аналізу є широка база для порівняння, що дозволяє використовувати різні прийоми і методи (Savickaja, 2004).

Специфіка сільськогосподарського виробництва обумовлює й особливості організації і проведення оперативного аналізу діяльності аграрних підприємств, оскільки в сільськогосподарському виробництві, по-перше, періоди здійснення витрат і виходу продукції не збігаються; по-друге, процес виробництва окремих видів продукції розтягнутий у часі (виращування сільськогосподарських культур, виращування худоби на м'ясо). Тому проведення оперативного аналізу за галузями має свою специфіку. Зокрема, у рослинництві оперативний аналіз здійснюють за періодами основних агротехнічних робіт, передбачених технологічними картами виращування окремих сільськогосподарських культур: передпосівна обробка ґрунту і сівба; догляд за посівами; збирання урожаю. Значно ширше можна використати щоквартальний аналіз загалом по господарству, коли аналізують виконання плану з витрат виробництва і обсягу виконаних робіт. У тваринництві такий аналіз здійснюється більш комплексно, оскільки ця галузь має ритмічніший вихід продукції виробництва. Тут виникає можливість не тільки здійснення аналізу виконання виробничої програми з обсягів продукції, а й визначення суми матеріальних витрат.

Проте, як ми вже зазначали, у сільськогосподарському виробництві через певні обставини періоди і квартали за своїми виробничими умовами або взагалі не повторюються (рослинництво), або мають істотні відмінності (тваринництво). Тому на практиці в оперативному управлінні результати періодичного оперативного аналізу використовуються не повністю, а лише як орієнтири для корегування в наступних періодах.

Частково таких недоліків позбавлений щомісячний економічний аналіз, методика якого аналогічна щоквартальному, при тому, що період втричі коротший. Особливо ефективний такий аналіз у тваринництві, де є певна база нормативно-планової та облікової інформації. Однак суттєвого впливу на хід виробничого процесу такий аналіз також не має.

Такі ж недоліки, як і кварталний, має щомісячний аналіз й у рослинництві, оскільки кожна агротехнічна операція в рільництві здійснюється в межах місяця. Тобто кожний наступний місяць відрізняється від попереднього набором сільськогосподарських робіт та технологічних операцій і, природно, результати

аналізу технології і витрат за один місяць не можуть істотно вплинути на хід виробництва в наступному.

Найбільш ефективний з точки зору дієвості аналітичних результатів, повнішого їх використання в оперативному управлінні виробництвом є щоденний аналіз. Базою даних для щоденного аналізу є оперативні і календарні плани-графіки, дані первинного і оперативного обліку, результати спостережень. Найширше він використовується при контролі за дотриманням виробничої програми, використанням виробничих ресурсів (кормів, насіння, техніки), виконанням планів збирання врожаю, реалізації продукції, виконання договірних зобов'язань тощо.

Основною рисою оперативного аналізу є безперервність і ритмічність аналітичної роботи протягом усього року (щоденно, щомісячно), чого, на жаль, сьогодні бракує не тільки малим, а й великим сільськогосподарським підприємствам.

Поглиблення оперативного аналізу, забезпечення повноти використання його результатів для прийняття оперативних управлінських рішень спрямовано передусім на дослідження господарського процесу, який у сільськогосподарському виробництві складається з певних операцій. Тому суть поопераційного аналізу полягає в глибокому дослідженні ресурсного (матеріального) й організаційного забезпечення та здійснення робочих і господарських операцій, виявлення причин відхилення їх фактичного ходу від запланованих параметрів, впливу факторів і їх причинно-наслідкових зв'язків, що розкривають резерви підвищення ефективності й якості виробництва.

В оперативному управлінні використання результатів поопераційного аналізу зводяться в основному до операційної переорієнтації і корегування технології операцій та їх заміні з двох причин: як вихід з скрутного становища внаслідок несприятливої ситуації, що склалася; як поліпшення поопераційної технології при сприятливих ситуаціях. Особливо ефективний щоденний поопераційний аналіз тривалих, певною мірою одноманітних по днях господарських процесів (заготівля кормів, збирання врожаю).

Важливим різновидом оперативного аналізу є ситуаційний аналіз, суть якого полягає в попередньому, завчасному дослідженні причин і передумов виникнення ситуацій, факторів, що їх зумовлюють, і причинно-наслідкових факторних зв'язків; розробці заходів, що запобігають негативному впливу ситуацій або згладжують їх і передбачають позитивні дії. Ситуаційний аналіз порівняно з поопераційним є комплексним і досліджує не тільки технологічні, а й технічні, соціальні, біологічні та інші фактори в їх причинно-наслідковому зв'язку.

На практиці такий аналіз у сільськогосподарському виробництві проводять, якщо умови відрізняються від запланованих або нормальних. Наприклад, проведений незадовго до збирання ранніх зернових ситуаційний аналіз показав, що під дією кліматичних умов очікується одночасне досягання й інших культур, тому керівництву необхідно забезпечити додаткові збиральні засоби, трудові ресурси тощо.

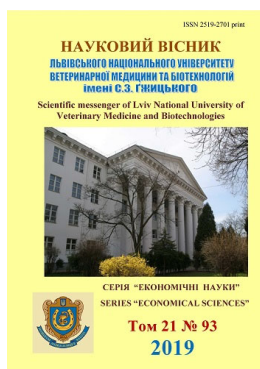
Висновки

Оперативний аналіз є ефективним засобом виконання виробничої програми і бізнес-планів. При ньому досліджується розвиток господарського процесу за поточний період, а його результати є базою для прийняття оперативних управлінських рішень, спрямованих на усунення виявлених недоліків, покращення виробничих ситуацій, а загалом – підвищення ефективності виробництва.

На наш погляд, в сільськогосподарських підприємствах доцільно забезпечити (або відновити) посаду економіста-аналітика, оскільки численність, стохастичність і різноманітність господарських ситуацій, що складаються у процесі виробництва під дією різних факторів, зумовлюють додатковий обсяг аналітичних робіт, здійснення якого має переважно сезонний, адекватний сільськогосподарському виробництву характер. Така робота вимагає від фахівця певної методичної підготовки, а головне – своєчасності надання результатів аналізу для оперативного управління.

References

- Bakanov, M.I., & Sheremet, A.D. (2002). *Teoriya jekonomicheskogo analiza*. Uchebnik. 4-e izd., dop. i pererab. M.: Finansy i statistika (in Russian).
- Horkavyi, V.K., Posylaieva, K.I., & Honcharenko, N.H. (2000). *Teoriia ekonomichnoho analizu*. Navch. posibn. Kharkiv. Red. vydavn. viddil KhDAU im. V.V. Dokuchaieva (in Ukrainian).
- Lysenko, A.M. (2018). *Osoblyvosti orhanizatsii ekonomichnoho analizu u fermerskykh hospodarstvakh*. Hlobalni pryn-tsyropy finansovoho, oblikovoho ta analitychnoho zabezpechennia ahrarnoho sektora ekonomiky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 8–9 lystopada 2018 r. Vyp. 1. Khark. nats. ahrar. un-t. Kharkiv: KhNAU, 284–287 (in Ukrainian).
- Savickaja, G.V. (2004). *Analiz hozhajstvennoj dejatel'nosti predpriyatij APK*. Uchebnik. 6-e izd., ispr. i dop. Mn.: Novoe znanie (in Russian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9306

UDC 711.437:339.162:339.94(477)

Features of functioning of the marketing system of rural territories of the border region at the present stage of European integration of Ukraine

I. Kravtsiv, S. Tkach, I. Urban

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 05.09.2019

Received in revised form

07.10.2019

Accepted 08.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-722-64-90
E-mail: KravtsivIryna@ukr.net

Kravtsiv, I., Tkach, S., & Urban, I. (2019) Features of functioning of the marketing system of rural territories of the border region at the present stage of European integration of Ukraine. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 27–30. doi: 10.32718/nvlvet-e9306

The article investigates the development of marketing of rural areas of the border region in which the main socio-economic and integration processes affecting the functioning of the rural economy are taking place. Priority attention is paid to actualization of marketing issues in the activities of local self-government bodies of rural communities of Ukraine in the context of the new challenges of European integration. The main components of the marketing system of the rural areas of the frontier region are outlined, which should be focused in the process of adaptation of the institutional environment of Ukraine to the institutional standards of the EU: social and economic potential of the rural territory, contractors (subjects of economic activity), markets (agrarian, financial, labor resources, etc.), intermediaries (public authorities and local self-government, educational institutions and scientific institutions, public organizations, etc.), competitors (rural areas of other regions, including neighboring border regions of the EU member states) and contact points (potential investors, media, political parties and movements, etc.). The specifics of the formation and development of the marketing system of the rural territories of the border region are investigated. In particular, based on the application of the cluster analysis method, four main types of rural areas in the Lviv Oblast (clusters) were identified, for each of them there is an own model of optimal development of the marketing system: a cluster of high investment attractiveness; satellite-transit cluster; agrarian cluster; conditional peripheral cluster. It was revealed that the main problems that restrict the development of marketing of rural areas in each of the four types of clusters mentioned above, as in the Lviv region, as well as in other border regions of the EU with the regions of Ukraine, are: low level of financial capacity of local self-government bodies of rural communities, The number is due to the small number of their population, small-scale agricultural production, which is carried out mainly in private peasant farms, as well as the presence of a number of socio-psychological problems caused by poverty of the rural population, its social apathy and pessimism. The key barriers to be addressed include: under-financing of the rural marketing sector as a whole and the lack of attention given to its development by the heads of local government bodies of rural communities; low quality of human and social capital of the village, generated by the outflow of skilled personnel in the city and abroad; the lack of modern marketing, transport and logistics and engineering infrastructure, which complicates the formation of a positive image of rural areas and the attraction of foreign capital and investment resources in their development; demotivation of business entities for the introduction of innovations and establishing mutually beneficial cooperation with territorial communities, which makes it impossible to effectively implement public-private partnership projects at the local level.

Key words: marketing, rural territories, European integration, local self-government, border region, economic development.

Особливості функціонування системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону на сучасному етапі європейської інтеграції України

І.К. Кравців, С.М. Ткач, І.Р. Урбан

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Досліджується розвиток маркетингу сільських територій прикордонного регіону в якому відбуваються основні соціально-економічні та інтеграційні процеси, що впливають на функціонування сільської економіки. Першочергову увагу приділено актуалізації маркетингової проблематики в діяльності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад України в умовах нових викликів європейської інтеграції. Окреслено основні складові системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону, на які має фокусуватися увага у процесі адаптації інституційного середовища України до інституційних стандартів ЄС а саме: соціально-економічний потенціал сільської території, контрагенти (суб'єкти господарської діяльності), ринки (аграрний, фінансовий, трудових ресурсів тощо), посередники (органи державної влади та місцевого самоврядування, навчальні заклади та наукові установи, громадські організації та ін.), конкуренти (сільські території інших регіонів, включаючи сусідні прикордонні регіони країн-членів ЄС) та контактні аудиторії (потенційні інвестори, засоби масової інформації, політичні партії та рухи тощо). Досліджено специфіку формування та розвитку системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону. Зокрема, на основі застосування методу кластерного аналізу було виявлено чотири основні типи сільських територій Львівської області (кластери), для кожного з яких існує власна модель оптимального розвитку системи маркетингу: кластер високої інвестиційної привабливості; сателітно-транзитний кластер; аграрний кластер; умовно-периферійний кластер. Виявлено, що основними проблемами, які обмежують розвиток маркетингу сільських територій в кожному із чотирьох зазначених типів кластерів як у Львівській області, так і в інших прикордонних з ЄС регіонах України, є: низький рівень фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, у тому числі зумовлена малочисельністю їх населення, дрібнотоварність виробництва сільськогосподарської продукції, яке здійснюється переважно в особистих селянських господарствах, а також наявність низки суспільно-психологічних проблем, породжених бідністю сільського населення, його соціальною апатією та песимізмом. Окреслено ключові бар'єри, серед яких: недофінансування сфери маркетингу сільських територій загалом та недостатня увага, що приділяється його розвитку керівниками органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад; низька якість людського та соціального капіталу села, породжена відтоком кваліфікованих кадрів у міста і за кордон; відсутність сучасної маркетингової, транспортно-логістичної та інженерної інфраструктури, що ускладнює формування позитивного іміджу сільських територій і залучення іноземного капіталу та інвестиційних ресурсів у їх розвиток; демотивація господарюючих суб'єктів до впровадження інновацій та налагодження взаємовигідного співробітництва з територіальними громадами, що унеможливорює ефективну реалізацію проектів державно-приватного партнерства на локальному рівні.

Ключові слова: маркетинг, сільські території, європейська інтеграція, місцеве самоврядування, прикордонний регіон, економічний розвиток.

Вступ

Сучасні проблеми економічного розвитку сільських територій України визначаються стрімкими трансформаційними процесами, які відбуваються в глобальній економіці загалом та в межах ЄС зокрема. Одним із пріоритетних напрямів розвитку сільських територій України загалом та її прикордонних регіонів зокрема є впровадження маркетингових засобів управління у практику діяльності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад. У прикордонних з ЄС регіонах України впровадження маркетингу сільських територій набуває особливої важливості, насамперед з огляду на сучасні виклики європейської інтеграції. Маркетингові інструменти нарощування потенціалу цих сільських територій спроможні стимулювати зростання їхньої конкурентоспроможності в умовах посилення міграційної кризи, фінансової нестабільності та формування нових безпекових викликів, у тому числі у сфері продовольчої безпеки. Це потребує застосування сучасних управлінських підходів до вирішення актуальних проблем розвитку цих територій.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження проведене на матеріалах наукових публікацій українських і закордонних учених, а також з використанням статистичних даних, які є у відкритому доступі.

Результати їх обговорення

Сфера наукових досліджень, пов'язаних із вивченням та узагальненням основних закономірностей його еволюції, є відносно новою для вітчизняної науки, а

розробки, присвячені проблемам розвитку маркетингу сільських територій, висвітлюються у працях українських учених в доволі обмеженому форматі. Переважна частина дослідників концентрує свою увагу на особливостях розвитку регіонального маркетингу, не виокремлюючи проблематики маркетингу сільських територій, у тому числі в контексті стимулювання розвитку та диверсифікації сільської економіки в умовах глобальних та євроінтеграційних змін.

Так, О. Пастернак наголошує на тому, що, зважаючи на недостатню ефективність існуючих підходів регіонального управління, доцільно розвивати маркетинг регіону як ефективно апробований і світовий практиці механізм. При цьому авторка зазначає, що маркетинг регіону дає можливість використовувати маркетинговий тип регіонального менеджменту, який формується для вивчення тих потреб споживачів, які регіон має можливість задовольнити, а не для бажань регіону (Pasternak, 2009).

І. Буднікевич акцентує увагу на проблематиці муніципального маркетингу, зазначаючи: 'Маркетинг стає загальною та центральною концепцією, яка сприяє процесу руху українських міст від моделі бюрократичного міста до її партнерської форми, зрушенням від ієрархічних відомчих моделей влади до мережних, інформаційних, гнучких' (Budnikевич, 2012).

На думку О. Павлова, для маркетингу першочергового значення набуває економічна сутність іміджу сільських територій, яка проявляється у їхньому позиціонуванні як середовища, сприятливого для занять бізнесом і вкладення капіталу (Pavlov, 2014).

Разом із цим маркетинг сільських територій прикордонних регіонів, як уже зазначалося, має низку характерних ознак, що зумовлюють специфіку його

розвитку в умовах сучасних викликів європейської інтеграції. Адже нинішній етап європейської інтеграції характеризується низкою тенденцій та економічних явищ планетарного масштабу, пов'язаних з прискоренням інтеграційних процесів і зростанням ролі регіонів у міжнародному поділі праці. При цьому дедалі більшої важливості набуває проблема продовольчого забезпечення населення в різних країнах світу, яка з кожним роком відчувається дедалі гостріше. Це актуалізує проблематику просування інтересів прикордонних сільських територій як середовища продукування сільськогосподарських та інших важливих товарів, а також вирішення соціальних проблем мешканців села не лише в регіональному, а й у транскордонному контексті (Hrymak & Kravtsiv, 2016).

Відповідно до характеру та динаміки особливостей розвитку інституційного середовища, в якому функціонують сільські території прикордонного регіону, відбувається становлення та еволюція основних елементів системи маркетингу кожної з них.

Виходячи з існуючих визначень, система маркетингу охоплює ринкові відносини та інформаційні потоки, які пов'язують суб'єкт маркетингу із ринком. Відповідно вона включає такі елементи, як: загальне уявлення про маркетинг, структура служби маркетингу, людей, які своєю взаємодією забезпечують вироблення маркетингових стратегій, а також тактичних маркетингових рішень, дозволяючи проводити зважену маркетингову товарну і цінову політику.

Водночас окремі дослідники відносять до системи маркетингу низьку взаємопов'язаних складових, які

визначають цілі та характер функціонування усіх ланок комплексу маркетингу (маркетингових досліджень, комунікаційну та товарну політику, встановлення цін і просування товарів).

Хай там як – елементи системи маркетингу тісно пов'язані та взаємно переплетені зі складовими мікро- і навіть макросередовища кожного суб'єкту управління, що особливо виразно виявляється при здійсненні маркетингової діяльності такими складними та багатоплановими соціально-економічними утвореннями, якими є сільські території.

Зважаючи на специфіку розвитку сільських територій прикордонного регіону, формування його системи має низку характерних ознак та особливостей, які дотого ж набувають характерних рис під впливом відповідного інституційного середовища свого функціонування.

Загалом особливості системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону можна ідентифікувати у кількох основних площинах: організаційно-економічній (управління, ресурсне забезпечення та інфраструктура), фінансово-інвестиційній (бюджетування, кредитування та інвестування) і соціально-демографічній (зайнятість і безробіття, якість життя, міграція). При цьому сільські території прикордонних регіонів, які межують з ЄС, мають низку характерних особливостей щодо розвитку системи маркетингу в кожній з окреслених площин, що вирізняє їх на тлі сільських територій інших прикордонних регіонів держави (табл. 1).

Таблиця 1

Характерні особливості системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону, що межують з ЄС

Складові системи маркетингу	Особливості функціонування у прикордонному з ЄС регіоні		
	Організаційно-економічні	Фінансово-інвестиційні	Соціально-демографічні
Сільська територія	Локалізація поблизу державного кордону створює додаткові можливості для участі у транскордонному співробітництві, а відтак і для трансферу технологій і розвитку інфраструктури	Достатня умотивованість інвесторів з країн-членів ЄС вкладати кошти в реалізацію проектів; можливість залучати додаткові кошти за програмами міжнародної технічної допомоги	Високий рівень трудової міграції за кордон, що призводить до відтоку кваліфікованих кадрів та погіршення якості людського і соціального капіталу села
Контрагенти	Високий рівень впливу європейської ділової та управлінської культури; розгалужена мережа взаємозв'язків з партнерами із країн-членів ЄС	Наявність додаткових можливостей для залучення фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів, спрямованих на реалізацію інноваційних проектів	Відносно високий рівень трансакційних витрат, пов'язаних із підбором кадрів і розвитком персоналу, в т. ч. управлінського
Ринки	Значний вплив транскордонних ринків товарів, послуг і робочої сили	Вищий рівень фінансових ризиків, зумовлених валютними коливаннями	Наявність ринкових асиметрій, пов'язаних із рівнем життя населення
Посередники	Відносно розгалужена мережа посередницьких структур, зокрема інститутів громадянського суспільства	Значний вплив фінансової підтримки з боку ЄС, зокрема завдяки програмам міжнародної технічної допомоги	Висока плинність кадрів та необхідність забезпечувати постійний розвиток персоналу
Конкуренти	Високий рівень конкуренції з боку сільських територій сусідніх прикордонних регіонів країн-членів ЄС	Конкуренти володіють вищим потенціалом залучення інвестиційних ресурсів з підприємницьких джерел	Краща якість людських ресурсів у конкурентів з країн-членів ЄС і нижча у внутрішніх конкурентів
Контактні аудиторії	Широкий спектр контактних аудиторій, які відзначаються високим рівнем розвиненості та технологічної оснащеності	Асиметричність фінансово-інвестиційного забезпечення контактних аудиторій, локалізованих по різні боки кордону, та їхня фінансова неоднорідність	Значна соціально-демографічна сегментованість; високий рівень латентного впливу на функціонування сільської економіки

Насамперед варто звернути увагу на особливості організаційно-економічного та фінансово-інвестиційного забезпечення самих власне сільських територій, а також на характер соціально-демографічних процесів, що відбуваються в їх межах. Так, сільські території прикордонних регіонів, локалізованих уздовж кордону між Україною та ЄС, є активними учасниками транскордонного співробітництва. Воно, зокрема, передбачає реалізацію проєктів, спрямованих на розбудову транспортно-логістичної та прикордонної інфраструктури, чим значною мірою сприяє вирішенню організаційно-економічних проблем сільських територій. Разом із цим відбувається поліпшення інвестиційного клімату у вказаних прикордонних регіонах, що посилює увагу до них з боку закордонних інвесторів, у тому числі й у частині вкладення інвестиційних ресурсів у розвиток сільської економіки.

Крім того, розташування сільських територій у межах прикордонних з ЄС регіонів України створює додаткові фінансові можливості для їхнього розвитку на основі залучення коштів за програмами міжнародної технічної допомоги, які спрямовуються на проєкти транскордонного співробітництва у сферах розбудови громадянського суспільства, інформаційних технологій, формування основ економіки знань, підвищення якості людського капіталу, децентралізації влади та проведення адміністративно-територіальної реформи тощо.

Водночас наближеність до кордону тягне за собою і низку негативних аспектів економічного розвитку сільських територій у контексті формування їхньої системи маркетингу. Передусім це стосується значно вищого потенціалу трудової еміграції в сусідні країни-члени ЄС, ніж це є у віддалених від кордону регіонах України. Причому великий сегмент таких трудових мігрантів перебуває поза межами офіційного сектору економіки.

Ще одним аспектом окресленої проблеми, який виявляється насамперед у контексті довгострокового розвитку системи маркетингу сільських територій, прикордонних з ЄС регіонів України, є збільшення кількості студентів, які виїжджають на навчання до сусідніх країн, у тому числі з сільської місцевості.

Із цією проблемою пов'язана також інша, а саме – асиметричність функціонування транскордонних ринків, які виступають однією із ключових ланок системи маркетингу сільських територій прикордонних регіонів України, насамперед тих, що локалізовані у безпосередній близькості до ЄС. Наприклад, транскордонний аграрний ринок, який охоплює прикордонні території України та Польщі та справляє суттєвий вплив на розвиток маркетингу їх сільських територій як по один, так і по інший бік кордону, значною мірою функціонує в асиметричному режимі. Це зумовлено переважанням одних груп товарів, які експортуються з України до Польщі, та домінуванням зовсім інших товарів у польському експорті до прикордонних регіонів нашої держави.

Асиметричність транскордонних ринків ускладнює розробку якісних маркетингових продуктів, спрямованих на просування інтересів сільських територій прикордонних регіонів України, оскільки фор-

мує своєрідні “брендингові стереотипи” в очах потенційних інвесторів і споживачів відповідних товарів та послуг (Borshchevskiy & Kulish 2016).

Разом із цим варто зазначити, що окреслені проблеми розвитку системи маркетингу сільських територій у прикордонних регіонах України виявляються різною мірою залежності від типу сільської території. Так, враховуючи типологію сільських територій, варто констатувати, що найбільш підвладними транскордонним ринковим асиметриям виявляються транзитні та власне прикордонні сільські території. Натомість сателітні та неаграрні сільські території прикордонних регіонів України виявляються фактично незалежними від впливу транскордонних ринків, зокрема транскордонного аграрного ринку.

Висновки

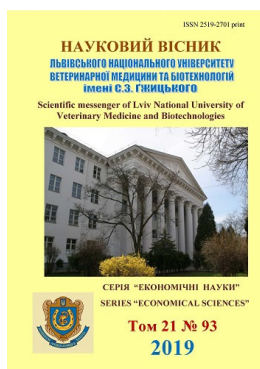
Таким чином, маркетинг сільських територій прикордонних регіонів виконує низку завдань, пов'язаних не лише із просуванням інтересів сільських територіальних громад у транскордонному просторі та на міжнародному і загальнодержавному рівні.

Особливої важливості виконання цього та інших, пов'язаних із ним завдань, які стоять перед сучасним маркетингом сільських територій прикордонних регіонів набуває в умовах загострення міжнародної конкуренції та посилення нових викликів європейської інтеграції, що постали на нинішньому етапі глобалізації та геополітичної трансформації.

Перспективи подальших досліджень. У руслі окресленої проблематики важливим є забезпечити підвищення ефективності використання соціально-економічного потенціалу, а також стимулювати різнобічний розвиток сільської економіки, забезпечуючи підвищення їх конкурентоспроможності в умовах посилення глобальної конкуренції за людські та природні ресурси.

References

- Borshchevskiy, V., Kulish, I., & Kravtsiv, I. (2016). Marketing of rural areas as a new paradigm of management competitiveness of the region. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 1(117), 12–15.
- Budnikovich, I. (2012). Municipal marketing: theory, methodology, practice. Chernivtsi: Chernivtsi Nat. Univ., 7–15.
- Hrymak, O., & Kravtsiv, I. (2016). The role of marketing in development of rural territories of the near-border region: european integration context. Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytsky, 18, 2(69), 33–40. doi: 10.15421/nvlvet6908.
- Pasternak, O. (2009). Economic development of the region: marketing support: monograph. NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies. Lviv, 10–17.
- Pavlov, O. (2014). The image of rural territories as an object of marketing. Economics of the food industry, 4 (24), 42–47.
- Tkach, S., & Urban, I. (2017). Effect of marketing commodity policy agricultural enterprises. Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytsky, 19(76), 108–111. doi: 10.15421/nvlvet7621.

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9307

UDC 338.48:631.95

Agrotourism as one of the ways to develop entrepreneurship in rural areas

O.Ya. Hrymak, M.V. Vovk, O.V. Kindrat

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 06.09.2019

Received in revised form

07.10.2019

Accepted 08.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-260-45-34
E-mail: grumo@i.ua

Hrymak, O.Ya., Vovk, M.V., & Kindrat, O.V. (2019) Agrotourism as one of the ways to develop entrepreneurship in rural areas. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 31–34. doi: 10.32718/nvlvet-e9307

Agrotourism, as one of the most promising forms of entrepreneurial activity, is attracting increasing attention today, thanks to its rapid spread in both developed and developing countries. The article highlights that agrotourism entrepreneurship can play a decisive role in the development of a new strategy for sustainable agricultural development, since entrepreneurial activity is a driving force for rural economies. It is also an important counteracting factor to adverse socio-economic processes such as unemployment, migration, and the decline in the quality of life of rural residents. It is proved that agrotourism is one of the ways of developing entrepreneurship in rural areas can bring several advantages in three main areas of development. Within the economic dimension, agrotourism can be considered as a strategy of agricultural diversification. This can provide additional income and new employment opportunities for rural residents and, therefore, can reduce poverty and reduce migration in rural areas. From an environmental point of view, agrotourism can help conserve the environment, ecosystems and farmland and minimize environmental damage. From a socio-cultural point of view, agrotourism helps to preserve cultural heritage in rural areas, improve farmers' social status and empower rural people. The development of agrotourism and its positive effects can accelerate the process of rural diversification. The article also highlights a number of common problems that most often hinder the development of agrotourism, including problems of strategic planning, lack of financial and human resources, lack of adequate training and education, lack of professionalism. It is stated that at the state level the policy of promotion and promotion of agrotourism as the most promising form of entrepreneurship in rural areas should be actively pursued. The use of agrotourism potential in modern conditions of decentralization of management will lead to socio-economic development of the region by increasing the income of local budgets, increasing investment attractiveness, increasing employment of the population, especially in rural mostly depressed areas, preserving the landscape or its positive change, historical heritage.

Key words: entrepreneurship, agrotourism, rural area, rural territory, rural population, development strategy, agrotourism industry.

Агротуризм як один зі шляхів розвитку підприємництва на сільських територіях

О.Я. Гримак, М.В. Вовк, О.В. Кіндрат

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Агротуризм як одна з найперспективніших форм підприємницької діяльності сьогодні привертає все більше уваги завдяки стрімкому поширенню як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. У статті висвітлено, що агротуристичне підприємство може відіграти вирішальну роль у становленні нової стратегії сталого розвитку сільського господарства, адже підприємницька діяльність є рушійною силою економіки сільських територій. Це також важливий протидіючий фактор від несприятливих соціально-економічних процесів, таких як безробіття, міграція, зниження рівня якості життя сільських жителів.

Доведено, що агротуризм як один зі шляхів розвитку підприємництва на сільських територіях може принести кілька переваг у трьох основних сферах розвитку. У межах економічного виміру агротуризм можна розглядати як стратегію диверсифікації сільського господарства. Це може забезпечити додатковий дохід та нові можливості працевлаштування сільських жителів, а отже, і може зменшити рівень бідності та сприяти скороченню міграції у сільській місцевості. З екологічної точки зору, агротуризм може сприяти збереженню довкілля, екосистем і сільськогосподарських угідь та мінімізувати екологічні збитки. З соціокультурної точки зору, агротуризм допомагає зберегти культурну спадщину в сільській місцевості, поліпшити соціальний статус фермерів і розширити можливості сільських жителів. Розвиток агротуризму та його позитивні наслідки, можуть прискорити процес диверсифікації сільських територій. В статті висвітлено також низку загальних проблем, які найчастіше перешкоджають розвитку агротуризму, включаючи проблеми стратегічного планування, брак фінансових та людських ресурсів, відсутність відповідної підготовки та освіти, недостатній професіоналізм. Зазначено, що на державному рівні повинна активно вестись політика просування та пропагування агротуризму як найперспективнішої форми підприємництва у сільській місцевості. Використання агротуристичного потенціалу в сучасних умовах децентралізації управління призведе до соціально-економічного розвитку регіону за рахунок збільшення дохідної частини місцевих бюджетів, підвищення інвестиційної привабливості, збільшення зайнятості населення, особливо у сільських здебільшого депресивних регіонах, збереженню ландшафту чи його позитивній зміні, раціональному використанню природної та культурно-історичної спадщини.

Ключові слова: підприємництво, агротуризм, сільська місцевість, сільська територія, сільське населення, стратегія розвитку, агротуристична індустрія.

Вступ

Підприємництво в сільській місцевості є важливим фактором і показником рівня економічного розвитку. Підприємницька діяльність є рушійною силою економіки сільських територій. Це також важливий протидіючий фактор від несприятливих соціально-економічних процесів, таких як безробіття, міграція, зниження рівня якості життя сільських жителів.

Крім традиційного сільськогосподарського виробництва та переробки, ще одним чинником розвитку підприємницьких ініціатив на селі є популяризація агротуризму. Цей вид діяльності дозволяє поєднувати географічно-ландшафтний потенціал місцевості з можливостями сільських домогосподарств.

На сьогодні в Україні спостерігається зростання економічної активності в сільській місцевості, включаючи при цьому ефективний розвиток несільськогосподарських господарюючих суб'єктів. У результаті зростає різноманітність та рівень багатофункціональності територій. У сільській місцевості змінюється структура доходів населення, створюються нові робочі місця. В процесі децентралізації органи місцевого самоврядування зацікавлені у створенні умов для розвитку підприємництва в сільській місцевості як найбільш перспективної діяльності, що безпосередньо веде до соціально-економічного розвитку сільської території. Основними аспектами їх діяльності мають стати:

- а) підтримка підприємницьких ініціатив та сприяння розвитку інтелектуального потенціалу сільських жителів;
- б) право сільських жителів на рівні можливості;
- в) сприяння розвитку багатофункціональності сільських територій;
- г) залучення зовнішніх інвестицій та грантів;
- д) зміна інституційної політики в бік поліпшення мікроклімату сільських територій;
- е) розвиток консультативних установ та доступ до бізнес-середовища тощо.

Агротуризм як форма підприємництва на теренах нашої держави почав розвиватись доволі недавно. Соціально-політичні зміни, які відбулися, посприяли розвитку туризму як окремої сфери діяльності. Сьогодні агротуризм як специфічна форма підприємницької

діяльності став одним із пріоритетних напрямів розвитку сільських територій.

Матеріал і методи досліджень

Питання, пов'язані з проблемами розвитку агротуризму як форми підприємницької діяльності, лише в останнє десятиріччя почали досліджуватись вітчизняними вченими. Окремі напрями розвитку агротуризму розглядалися в працях Борщевського В.В., Васильціва Т.Г., Зінько Ю.В., Кудли Н.С., Липчука В.В., Кравціва В.С., Мельниченка С.В., Лукомської О.І., Федорченко В.К. та інших. Основна увага науковців в переважній більшості зосереджена на питаннях теоретичного визначення таких понять, як “агротуризм”, “зелений туризм” та методології розробки державної політики щодо розвитку туризму як галузі економіки. Разом з цим в наукових дослідженнях більш глибого вивчення потребують питання дослідження специфіки аграрного туризму як форми підприємництва, засад його розвитку, впровадження туристичних послуг в сільській місцевості з метою диверсифікації соціально-економічної діяльності, підвищення рівня добробуту та престижу сільської праці.

Результати та їх обговорення

Державна економічна політика розвитку рекреації та туризму є важливим інструментом регулювання системи територіальної організації підприємництва. Соціально-економічний розвиток країни буде збалансованим, ефективним тільки при забезпеченні регіонально-диференційованих механізмів реалізації загальнодержавних цілей з орієнтацією на основні суспільно-територіальні властивості туристичних регіонів. Тому вивчення сучасного стану розвитку агорекреаційної діяльності, форм агротуризму, тенденцій його розвитку, визначення конкурентоспроможності підприємств, потенційних можливостей та інвестиційної привабливості агротуризму є актуальними і відповідають вимогам Закону України “Про туризм” (Gerasyenko, 2011).

Основними проблемами, з якими стикається галузь сільського господарства в нашій державі, є зменшення доходів сільського господарства, нестабільність

цін на сільськогосподарську продукцію, низькі темпи зростання продуктивності праці, міграція сільського населення та інші. Сьогодні як ніколи виникає нагальне питання переорієнтації сільського господарства з суто виробничої сфери на інші сфери підприємницької діяльності. Інноваційний розвиток сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності на сучасній технологічній основі вимагають пошуку нових підходів до організації всієї системи соціально-економічних відносин на селі (Borshhevs'kyi & Vasyl'civ, 2014). Тому з метою підвищення конкурентоспроможності в аграрному секторі та його стійкості в довгостроковій перспективі необхідно диверсифікувати як агрономічну, так і несільськогосподарську діяльність в сільській місцевості. Саме агротуризм все частіше розглядається як одна з найбільш значущих стратегій диверсифікації, яка відіграватиме вирішальну роль в становленні нової стратегії сталого розвитку сільського господарства.

Багатофункціональний розвиток села є важливою складовою нарощування його інноваційного потенціалу, оскільки завдяки йому збільшується чисельність видів несільськогосподарської діяльності, де впровадження інновацій може відбуватися швидше та ефективніше, ніж в аграрному секторі економіки. Крім того, багатофункціональний розвиток сільських територій створює умови для максимальної реалізації синергетичних ефектів у функціонуванні економіки сільських територій, що підвищує їхню привабливість для інвесторів, зокрема щодо реалізації інноваційних проєктів (Borshhevs'kyj, 2012).

На сьогодні агротуризм, безперечно, можна вважати одним із найважливіших інструментів для економічного розвитку сільських територій, особливо у країнах, що розвиваються. Адже ефективне функціонування агротуризму поліпшує економічну ситуацію в країні, сприяє зайнятості населення, підвищує рівень життя, одночасно забезпечуючи більш збалансований територіальний розвиток. Україна має сприятливі умови для розвитку сільського зеленого туризму. Найуспішніше його можна розвивати у регіонах з низьким рівнем індустріалізації та урбанізації, який характеризується великою часткою сільського населення, слабким розвитком сільського господарства, високим рівнем безробіття, низьким рівнем доходу населення, проте сприятливими природними і ландшафтними умовами, культурно-історичною спадщиною, що в значній мірі може привернути увагу потенційного туриста. Проте основні детермінанти успішного розвитку агротуризму – це не лише багатство природних ресурсів, мальовничі ландшафти та приємний клімат, а це й доступність до туристичного центру, розвинена транспортна та побутова інфраструктура.

Варто зазначити, що навіть якщо місцеві умови підходять для розвитку агротуризму, то не багато сільських жителів мають підприємницькі навички та ресурси, необхідні для залучення туристів до сільськогосподарських домогосподарств. Основними умовами розвитку підприємництва у сільських громадах є сукупність різних чинників, що впливають на стан і

перспективи господарюючих суб'єктів. До них можна віднести такі фактори, як:

- *зовнішні*:
 - ✓ віддаль до відносно великих міст та торгових точок;
 - ✓ соціально-технічна інфраструктура території;
 - ✓ економічна політика та підтримка державних органів влади;
- *внутрішні*:
 - ✓ діяльність органів місцевого самоврядування.
 - ✓ рівень освіти жителів;
 - ✓ фінансове становище та якість життя;
 - ✓ здатність до співробітництва.

Для визначення специфіки агротуризму ми виділили чотири основні групи чинників, що впливають на його розвиток:

1. Туристичний потенціал сільської території: природно-кліматичні умови, культурно-історична спадщина, соціальна, економічна та туристична інфраструктура;

2. Розважально-атракційна привабливість сільської території: організація дозвілля, напрямки подорожей, набір конкретних товарів та туристичних послуг.

3. Зовнішні зв'язки та інтеграційні процеси усередині: інвестиційно-інноваційна діяльність, технічний прогрес, екологічна безпека та якість навколишнього середовища.

4. Загальні умови стану та розвитку сільського господарства в даному регіоні: структура і розмір сільськогосподарських підприємств, форми господарювання, умови користування природними ресурсами.

Всі ці чинники впливають на туристичний потенціал території, а отже і на привабливість самого агротуристичного господарства.

Що стосується зворотного впливу, то можна виділити три основні сфери, на які позитивно впливатиме розвиток агротуризму як підприємницької діяльності (рис. 1).

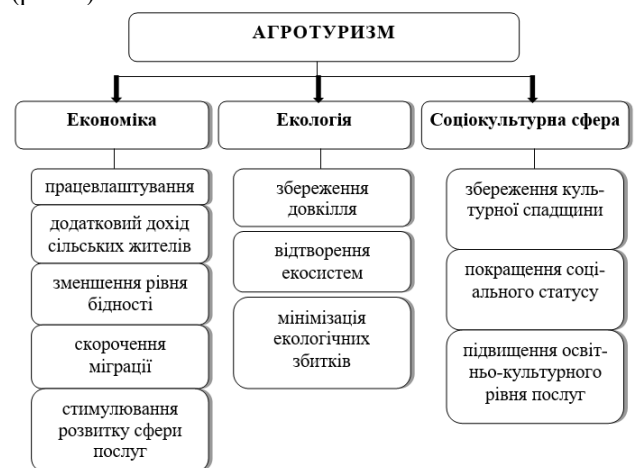

Рис. 1. Переваги розвитку сфери агротуризму

У межах економічного виміру агротуризм можна розглядати як стратегію диверсифікації сільського господарства. Це може забезпечити додатковий дохід та нові можливості працевлаштування сільських жителів, а отже, і може зменшити рівень бідності та викликати скорочення міграції у сільській місцевості.

З екологічної точки зору, агротуризм може сприяти збереженню довкілля, екосистем та сільськогосподарських угідь, а також мінімізувати екологічні збитки. З соціокультурної точки зору, агротуризм допомагає зберегти культурну спадщину в сільській місцевості, підвищити соціальний статус фермерів та розширити можливості сільських жителів. Посилення інноваційної спрямованості суб'єктів господарювання в різних сферах діяльності на сільських територіях України дасть змогу підвищити ефективність функціонування як агроформувань, так і підприємницьких структур несільськогосподарського спрямування, забезпечити впровадження нових агротехнологій, підвищення якості людського капіталу, модернізацію транспортної, виробничої та ринкової інфраструктури тощо (Lukoms'ka, 2016).

Сучасні тенденції розвитку туризму вимагають формування та просування туристичного продукту, скованого на конкретного споживача, який сьогодні є більш інформований, незалежний, розкутий, критично й вибагливо ставиться до пропонованих йому товарів і послуг (Rishennja oblasnoi' rady vid 17.10.2014 r. №1401-32/2014). Формування туристичного продукту відповідно до потреб споживача потребує запровадження ефективної системи маркетингу та просування. Серед форм відпочинку, які можна запропонувати туристу, є поширені, такі як рибальство, збирання грибів та ягід, верхова їзда, а також специфічні, як наприклад в Карпатському регіоні, – вирощування і випас овець на полонинах. Цей вид діяльності залишається одним з небагатьох, який протягом багатьох років, незважаючи на науково-технічний прогрес у всьому світі, практично не змінився. Даний вид сільського господарства може привабити як вітчизняних, так і іноземних туристів. І це може стати ще одним джерелом доходів сільських жителів, адже сьогодні спостерігається підвищений інтерес до цієї форми дозвілля. Також існує велика кількість турів, які пропонують саме такий вид активного відпочинку, як фітотерапія, апітерапія і здорове харчування, що складається з продуктів, що надходять з даних ферми (Grymak et al., 2017).

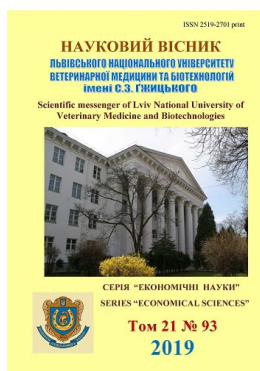
Динамічний розвиток агротуризму має стати частиною багатофункціонального розвитку сільських територій. Позитивний вплив аграрного туризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток; розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, а й у сфері обслуговування. При певному нагромадженні числа відпочивальників з'являється потреба в задоволенні їхніх різноманітних запитів, а це своєю чергою стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших інфраструктурних об'єктів (Pinchuk, 2009). Це своєю чергою принесе як соціальний так і економічний ефект, адже стане не тільки важливим джерелом доходу для сільських жителів, а й дасть можливість розвинути їхній підприємницький хист.

Висновки

Проблему підвищення конкурентоспроможності туристичної сфери можна вирішити за рахунок активізації підприємницької діяльності. Одним зі способів поліпшення туристичної привабливості сільських територій є об'єднання зусиль підприємців і місцевих органів державної влади для формування стратегій розвитку підприємництва в сфері агротуризму. Аграрний туризм як одна із форм несільськогосподарської діяльності дозволяє забезпечити стійкий розвиток сільських територій. Важливим результатом є розширення можливостей реалізації продукції особистого господарства, диверсифікація сільськогосподарського виробництва, зменшення міграційних процесів за рахунок підвищення зайнятості та доходності сільських жителів, забезпечення добробуту, сприяння збереженню довкілля та екосистем, а також збереження національних традицій. Тому з метою активізації туристичної діяльності в подальшому варто пропагувати туристичні можливості шляхом запозичення іноземного досвіду, всебічного обміну між учасниками туристичної діяльності, розвитку різноманітних видів аграрного туризму, реалізації конкурентних туристичних переваг шляхом забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності та інше.

References

- Borshhevs'kyj, V.V. (2012). *Konceptual'ni zasady innovacijnogo rozvytku sil's'kyh terytorij u postkryzovij period: na prykladi Karpats'kogo regionu: naukova dopovid' L'viv: IRD NAN Ukraïny* (in Ukrainian).
- Gerasymenko, V.G. (2011). *Organizacija pidpryjemny'koi' dijalnosti v agroturyzmi. Navchal'nyj posibnyk*. Odesa: PALMIRA (in Ukrainian).
- Grymak, O.Ja., Vovk, M.V., & Dzhura, V.Ia. (2017). *Perspektyvy rozvytku agrarnogo turyzmu v Karpats'komu regioni. Naukovyj visnyk LNUVMB imeni S.Z. G'zhyckogo*, 19(81), 114–117. doi: 10.15421/nvlvet8120 (in Ukrainian).
- Lukoms'ka, O.I. (2016). *Sil's'kyj zelenyj turyzm jak innovacijnyj naprjam dyversyfikacii' agrobiznesu. Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademija". Serija "Ekonomika": naukovyj zhurnal. Ostrog: Vyd-vo NU "OA"*, 1(29), 13–17. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2016_1_5 (in Ukrainian).
- Pinchuk, T.A. (2009). *Agroturyzm jak forma pidpryjemnyctva u sil's'kij miscevesti. Naukovyj visnyk UzhNU. Serija "Ekonomika"*, 28; 49–53. http://tourlib.net/statti_ukr/pinchuk2.htm (in Ukrainian).
- Rishennja oblasnoi' rady vid 17.10.2014 r. №1401-32/2014 "Pro Strategiju rozvytku Ivano-Frankiv'skoi' oblasti na period do 2020 r.". [Internet]. Available from: <http://www.if.gov.ua/page/19310> (in Ukrainian).
- Borshhevs'kyi, V.V., & Vasylyciv, T.G. (2014). *Strategichni priorityty ta mehanizmy innovacijnogo rozvytku sil's'kyh terytorij zahidnogo regionu Ukraïny: monogr. L'viv: Avers* (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9308

UDC 35.075.5 (477)

Some aspects of the development of management science in Ukraine

M. Shulskyi

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 09.09.2019

Received in revised form

07.10.2019

Accepted 08.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-097-569-77-12
E-mail: Pretty_62@ukr.net

Shulskyi, M. (2019) Some aspects of the development of management science in Ukraine. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 35–41. doi: 10.32718/nvlvet-e9308

The article studies the development of managerial science in Ukraine over a long historical period. Special attention was paid to the development of this field of knowledge in the XX century. In the process of research, the main focus is on the achievements of those researchers who conducted the study and establishment of certain laws of management science development in Ukraine, and their research results are reflected in the educational literature, which is widely used in the training of professionals in both management and other professional-oriented specialists in various fields of activity. Such symbiosis in combining the results of research and bringing them to the training of student youth allows to carry out their teaching in the basics of managerial science most effectively and efficiently. The presentation of the material is carried out in a logical sequence using the dialog method of research. The results of the studies are presented in tabular form, which allowed them to clarify in detail and increase their level of perception both by those who study and research the development of management science, and those who show some interest in its functioning.

Key words: management science, development, research, management, results, administrative command system, reforms.

Деякі аспекти розвитку науки управління в Україні

М.Г. Шулський

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Проведено дослідження розвитку управлінської науки в Україні протягом тривалого історичного періоду. При цьому особливу увагу сконцентровано на розвитку цієї галузі знань у ХХ столітті. В процесі досліджень основний акцент зроблено на здобутках тих дослідників, які проводили вивчення і встановлення певних закономірностей розвитку науки управління в Україні, а результати їхніх досліджень відображені у навчальній літературі, що широко використовується при підготовці фахівців як з менеджменту, так і з інших професійно-орієнтованих спеціалістів у різноманітних сферах діяльності. Такий симбіоз у поєднанні результатів досліджень і доведення їх до підготовки студентської молоді дозволяє найбільш ефективно і результативно проводити навчання основам менеджерської науки. Виклад матеріалу проведено у певній логічній послідовності з використанням діалогового методу досліджень. Результати досліджень відображені у табличних формах, що дозволило їх детально унаочнити і підвищити рівень їхнього сприйняття як тими, хто займається вивченням і дослідженням розвитку управлінської науки, так і тими, хто проявляє певний інтерес до її функціонування.

Ключові слова: наука управління, розвиток, дослідження, менеджмент, результати, адміністративно-командна система, реформи.

Вступ

Розвиток людського суспільства на зламі століть і особливо при переході від одного тисячоліття до іншого характеризується кардинальними змінами в усіх сферах суспільних відносин. Ці глобальні зміни відбуваються на всіх земних континентах, а, можливо, і поза ними, адже нічого і ніде не піддається сталістю розвитку. З цього приводу ми дотримуємося твердження, що розвиток ніколи і за будь-яких обставин не може бути сталим. Якщо він сталий, то це не є розвиток. Такі твердження не є випадковістю, а реальними і об'єктивними закономірностями, що обумовлені діючими законами діалектики. Це у найбільшій мірі характерне для людських відносин, важливою складовою яких є взаємовідносини між людьми, які відображаються в здійсненні управлінської діяльності у процесах функціонування людського суспільства.

У світовому просторі, а в ньому кожна країна проходила, проходить і буде проходити в майбутньому певні зміни у своїй діяльності, особливою складовою серед яких є здійснення управлінської діяльності у різних сферах суспільних відносин. Враховуючи вищесказане, нами поставлено за мету прослідкувати, як процеси управління розвивались в Україні? Це, безумовно, надто складне, неоднозначне і багатовекторне завдання, вирішенню якого присвячені праці багатьох поколінь вітчизняних науковців як державного, так і регіонального рівнів. Цілком зрозуміло, що розглянути всі напрацювання представників науки управління минулих поколінь у цій публікації практично неможливо як з теоретичних поглядів, так і практичних надбань. З врахуванням складності проведення досліджень із вищезгаданих проблем цілком закономірно виникло питання, а як проводити їх вивчення у просторі і часі? Для розв'язання вказаних проблем можна використовувати різні напрями, методи і підходи. Ми в основу наших досліджень використали один із них, а саме: наукові здобутки деяких вчених з менеджменту, які, на наше переконання, найбільш повно відобразили розвиток науки управління в Україні, і дещо спрогнозували її розвиток на майбутнє. Все це в комплексі дозволило виконати поставлені завдання і на основі цього досягти поставленої мети.

Матеріал і методи досліджень

Виконання обсягів намічених завдань забезпечувалося шляхом використання матеріалів досліджень вітчизняних науковців, праці яких у тих чи інших напрацюваннях та вимірах мали пряму, а інколи й опередковану причетність до обраної теми наукових досліджень. При цьому нами надано перевагу тим авторам, які результати своїх досліджень відображали у навчально-методичних джерелах (підручниках, посібниках та інших джерела навчального характеру). Такий підхід дозволяє найповніше використовувати надбання управлінської науки безпосередньо у практичних цілях, а згодом це стане тим фундаментом, тією основою для наступних поколінь науковців, метою яких буде дослідження розвитку управлінської науки не тільки в Україні, а й за її межами.

У процесах дослідження використовувались різноманітні методи економічних досліджень, кожен з яких відігравав ті чи інші ролі та мав значення для реалізації сформованих завдань і досягнення поставлених цілей. При цьому зауважимо, що пріоритетне значення для розкриття теми передбачених досліджень було надано діалоговому методу дослідження. Його суть полягає в тому, що нами були сформовані конкретні найбільш актуальні питання щодо розкриття теми обраного наукового дослідження, а відповіді використано із літературних джерел. Саме такий підхід дозволив найповніше поєднати запити суспільства з питань розвитку науки управління, з одного боку, та отримати конкретизовані відповіді на їх задоволення – з іншого.

Результати та їх обговорення

Розвиток будь-яких сфер суспільного виробництва характеризується певними результатами їх функціонування, які слід постійно, всебічно і, що головне, об'єктивно досліджувати. Це необхідно для того, щоб врахувати те, чого досягнуто чи не вдалося досягти, однак було намічено і були настирливі прагнення забезпечити їх виконання, проте не вдалося досягти передбаченого. Причин недосягнення наміченого є цілий комплекс таких, які залежать від людського фактору і тих, які є за межами його впливу. Однак у будь-яких діях і діяльності досягаються певні результати, які необхідно обговорювати і давати об'єктивні оцінки як досягнутого, так і того, що не вдалося досягти, хоча були докладені чималі зусилля. Звідси цілком закономірно постає питання, а для чого і кому це потрібно? Питання цілком слушне і, можна сказати, у певній мірі вмотивоване. Передовсім це необхідно для того, щоб усунути те, що гальмує розвиток тієї чи іншої насамперед управлінської діяльності, з одного боку, та не повторення їх у майбутньому – з іншого.

У даній публікації, як було зазначено раніше, передбачено дослідити розвиток науки управління в Україні. Ці процеси зазвичай аналізують з початку тих років, коли Україна перебувала у складі Російської імперії, в Радянському Союзі, а згодом як незалежна держава. З цього приводу варто також зауважити, що деякі науковці поглиблюють свої дослідження з періодом функціонування Київської Русі. Проте, як стверджують науковці, обґрунтування науки управління проводилось у значно пізні періоди історичного розвитку людства. Насамперед згадують Шумерську державу в III-му тисячолітті до нашої ери, в якій "існував певний регламент управлінської діяльності, пов'язаний з комерційними операціями і управління державою. Це було зафіксовано на глиняних табличках, що дійшли до наших днів" (Zavadskyi, 1998). В об'єктивності цих висловлювань немає сумнівів, проте варто взяти до уваги, що на території сучасної України існувала держава Аратта. Це підтверджують написи Кам'яної Могили, які є "свідченням про те, що саме на теренах сучасної України близько 6200 р. до н. е. склалася найперша у світі держава – Аратта, яка мала свої фортеці, канали, професійних священиків та

воїнів, суспільну ієрархію, певні ритуали і культу та міфологію. Це була найдавніша хліборобська держава” (Ostafichuk, 2006).

Отож питання щодо виникнення управлінської діяльності на різних ієрархічних рівнях і в різні періоди існування людства до кінця ще не вивчені й тому з’ясування цих проблем вимагають подальшого дослідження. Залишимо це все тим, хто причетний до розв’язання цих проблем, а ми повернемося до суті досліджень за обраною темою. Питанням розвитку науки управління в Україні присвячені праці багатьох дослідників, серед яких вирізняється праця професора Ф.І. Хміля (Khmil, 2003), матеріали якої нами покладено в основу наших досліджень. Вивчення результатів проведено у такій послідовності, в якій подано вченим.

Пристаючи до реалізації поставлених завдань, Ф.І. Хміль стисло охарактеризував складність вивчення історії розвитку науки управління в Російській імперії, а згодом – у Радянському Союзі. Це показано у відповіді на перше питання таблиці 1. Зі свого боку додамо, що процеси переміщення вчених із провінції у столиці держав чи в їхні великі міста характерні не тільки для царської Росії чи Радянського Союзу, а й для майже всіх країн світового простору. Підтвердженням сказаного може бути французька приказка: “Тені народжуються у провінції, а вмирають в Парижі”. Переміщення наукових кадрів у прямому і зворотному напрямках, на переконання Ф.І. Хміля, “забезпечувало загалом позитивну взаємну дифузю наукових шкіл і поглядів” (Khmil, 2003).

Таблиця 1

Внесок українських вчених у розвиток світової науки менеджменту в дореволюційний період (Khmil, 2003)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищезазначеного джерела
1	Що обумовлювало складність вивчення української управлінської науки?	Вивчення історії розвитку української управлінської думки в умовах Російської імперії, а пізніше – Радянського Союзу є складною проблемою внаслідок фізичного переміщення вчених українського походження в інші регіони Росії та СРСР і зворотного процесу
2	Хто був найпомітнішою постаттю серед тих, хто стояв біля витоків управлінської науки в Україні?	Серед тих, хто стояв біля витоків української управлінської науки, найпомітнішою постаттю є всесвітньо відомий український економіст Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919)
3	Що охоплювали наукові уподобання М.І. Туган-Барановського?	Його наукові уподобання охоплювали макро- і мікроекономічну проблематику, економічну психологію, соціальну економіку. Проблеми управління народним господарством фігурують у більшості його наукових праць
4	Яка праця принесла М.І. Туган-Барановському міжнародне визнання?	Міжнародне визнання здобула публікація магістерської дисертації “Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя”, пізніше перевидано багатьма мовами
5	Хто продовжував працювати над проблемами, що були порушені М.І. Туган-Барановським?	Над теорією капіталістичних криз та іншими проблемами, порушеними в працях М. Туган-Барановського, продовжували працювати англійські економісти Артур-Сесіл Пігу (1877–1959), Джон-Мейнард Кейнс (1883–1946), Джон Хікс (1904–1989), німецькі політичні діячі Карл Каутський (1854–1938), Роза Люксембург (1871–1919), Едуард Бернштейн (1850–1932), американський економіст Йозеф Шумпетер (1883–1950)
6	Яке визнання мала теорія капіталістичних криз, що обґрунтована М.І. Туган-Барановським?	Попри те, вона здобула не тільки теоретичне визнання, а й практичне застосування. Так, у 1912 р. у Франції на основі цієї теорії був створений постійний комітет для передбачення промислових криз і відповідної адаптації народного господарства
7	Який внесок в науку управління вніс Є.Є. Слуцький?	Значний внесок у світову науку управління зробив український економіст і математик Євген Євгенович Слуцький (1880–1946), якого можна вважати засновником математичного моделювання економічних та управлінських процесів, а також праксеології (грец. Praxis – справа)
8	Що обґрунтував український вчений М.П. Яснопольський?	Український вчений Микола Петрович Яснопольський (1846–1937) обґрунтував теорію місцевого самоврядування на основі диференційованого врахування економічної продуктивності територій
9	Які ще українські вчені досліджували управлінську проблематику?	Управлінську проблематику досліджували українські історики Володимир Боніфатійович Антонович (1834–1908), Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), Максим Максимович Ковалевський (1851–1916), економісти Микола Іванович Зібер (1844–1888), Григорій Матвійович Цехановський (1833–1898), юрист та громадський діяч Кость Левицький (1859–1941), педагог Антон Семенович Макаренко (1888–1939)
10	Яке значення мали результати досліджень українських вчених?	Дослідження українських учених-управлінців цього періоду мали не тільки утилітарне значення для вдосконалення систем управління в царській Росії, а й стали суттєвим внеском у розвиток світової теорії управління
11	Що було започатковано у цей період?	Тоді були започатковані основи української національної наукової школи управління, принципові засади якої реалізують сучасні вітчизняні вчені

Серед науковців, які в тій чи іншій мірі були причетними до розвитку управлінської науки у її світовому вимірі, Ф.І. Хміль вирізняє Михайла Івановича Туган-Барановського (1865–1919), називаючи його найпомітнішою постаттю і всесвітньо відомим економістом (відповідь на 2-ге питання). Безумовно, підстав для таких тверджень є більше, ніж достатньо. На це, варто зауважити, вказувала ціла плеяда як українських, так і зарубіжних вчених. До речі також нагадати, що співробітниками кафедри менеджменту нашого університету у 2015 р. було проведено засідання круглого столу, в роботі якого взяли участь відомі вчені нашої держави. В їхніх доповідях охарактеризовано всебічну діяльність М.І. Туган-Барановського як на ниві науки, так і практичної управлінської діяльності (*Rol i znachennia naukovoї spadshchyny...*, 2015).

Аналізуючи діяльність М. Туган-Барановського, Ф. Хміль особливу увагу звертає на матеріали його магістерської дисертації, яка принесла йому міжнародне визнання (відповідь на 4-те питання). Над цією працею працювала ціла плеяда науковців різного спрямування з різних країн світу (відповідь на 5-те питання). Автор критичного підходив до оцінки діяльності, зокрема політичних діячів. Прикладом може бути оцінка діяльності В. Леніна, з яким він розходився “у поглядах на причини, симптоми виникнення та цикл відтворення промислових криз” (*Khmil, 2003*).

В роботі Ф.І. Хміль високо оцінено напрацювання з питань місцевого самоврядування М.П. Яснопольського на “основі диференційного врахування економічної продуктивності територій” (відповідь на 7-те питання). Досить також зауважити, що результати цих досліджень є важливими і цінними в сучасних умовах подальшого розвитку процесів самоврядування у формуванні громад на основі децентралізації. Не обминув своєю увагою вчений і діяльність видатного українського економіста та математика Є.Є. Слуцького (помилкового названн в роботі Слупським – примітка М.Ш.). Про нього відзначив відомий дослідник української економічної думки С. Злупко: “Україна довго залишалася в боргу перед своїм талановитим сином. Тільки в умовах державної незалежності українські вчені почали вивчати творчу спадщину Є. Слуцького” (*Ukrainski kooperatory, 2001*). Безперечно, такий стан був обумовлений діями різних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. З цього приводу звернемося до відомої приповідки: “Краще зараз, ніж ніколи”.

Характеризуючи діяльність трьох вищеназваних українських вчених на ниві управлінської діяльності, Ф.І. Хміль не обминув своєю увагою інших вчених України, праці яких присвячені розвитку науки управління. Не будемо наводити їхній перелік, адже вони згадані у відповіді на 9-те питання, а лише значимо, що здебільшого їхні дослідження були зосереджені на історико-економічній і конкретно-прикладній проблематиці. Більшість праць орієнтувалися на пошук українських інституцій, традицій, які могли б стати основою побудови посткапіталістичного суспільства (*Khmil, 2003*). Яке це мало значення для розвитку науки управління? Відповідь дана в інформації на 10-те питання, а у відповіді на 11-те

питання вказується на практично-прикладне значення результатів досліджень українських вчених у створенні національної школи управління, що має значення у сьгоднішніх умовах формування державної незалежності України.

Другою важливою складовою розвитку науки управління в Україні є її перебування у складі Радянського Союзу, в якому намітився курс на побудову соціалізму. Загальні аспекти цього розвитку показано в таблиці 2. Для деталізації цих процесів Ф.І. Хміль подає їх у двох площинах, які практично не збігалися (відповідь на перше питання). Щодо першої площини, то тут була зосереджена наукова еліта, яка була нечисельною, однак дієвою. Вона мала пряму причетність до комуністичних партійних органів і держави та очолювала академічні наукові заклади (відповідь на 2-ге питання). Які завдання виконували наукові працівники, що належали до складу цієї площини? Про це чітко сказано у відповіді на 3-тє питання, в якому сконцентровано увагу на захист адміністративно-командної системи. Досить відзначити, що відповіді на наступні питання, що подані в таблиці 2, в тій чи іншій мірі безпосередньо або опосередковано пов'язані з цією системою. Звідси цілком закономірно постає питання, а що являла собою адміністративно-командна система, які функції вона виконувала, що захищала, на що були спрямовані її зусилля тощо?

У літературі управлінського спрямування в колишньому СРСР про неї майже не згадувалось, хоча елементи її діяли постійно, динамічно і безвідмовно.

В енциклопедичних виданнях після розпаду Радянського Союзу про цю систему сказано: “Адміністративно-командна система – система управління економікою країни, в якій вирішальна роль належить адміністративно-командним методам і влада зосереджується в руках бюрократичного апарату (партійного, радянського, господарського). Така характеристика системи відображає лише одну із сторін економічної системи, зокрема з боку господарського механізму” (*Mochernyi, 2000*).

Отож, ця система охоплювала всі складові різних суспільних відносин у державі. Основний леймотив її функціонування – “це команди зверху, виконання знизу”. І це доводилось у чітких формах та контролювалось різними методами і засобами впливу для виконання доведених завдань.

Коли перша група науковців (вищий рівень) займалася розв'язанням актуальних проблем на рівні держави, то друга була чисельнішою і вирішувала питання управління на рівні підприємств (відповідь на 4-ге питання) шляхом удосконалення організаційних структур і форм управління, методології досліджень, матеріального стимулювання тощо (відповідь на 5–6-те питання). Взаємозв'язок вчених з управлінської діяльності цих двох площин проявлявся в захисті адміністративно-командної системи, переміщення наукових кадрів з провінції у великі наукові центри (Москва, Ленінград) (відповіді на наступні питання). Одночасно зауважимо, що пристосування науковців до вимог діючої системи управління гальмувало ефективний розвиток теорії і практики здійснення управлінських процесів (відповідь на 9-те питання).

Таблиця 2

Загальні аспекти розвитку науки управління в Україні в період існування СРСР (Khmil, 2003)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищезазначеного джерела
1	Як відбувався розвиток науки управління у колишньому СРСР?	У колишньому СРСР розвиток економічної науки, в тому числі науки управління, відбувався у двох площинах, які практично не збігалися
2	Що являло собою перша площина (вищий рівень)?	У межах першої (вищий рівень) діяла нечисельна наукова еліта, яка належала до керівних органів комуністичної партії і держави, очолювала академічні наукові заклади тощо
3	Що було завданням цієї площини?	Її завданням була апологетика (грец. <i>apologygigs</i> – захист) командно-адміністративної системи, розроблення концепцій економічного розвитку і управління, спрямованих на підтримання та зміцнення існуючої соціально-економічної системи
4	Якими ознаками характеризувалась група вчених, які працювали в межах другої (низової) площини?	Чисельнішою була група науковців, які працювали у межах другої (низової) площини і займалися вирішенням прикладних проблем управління на рівні підприємств
5	Що удосконалювали науковці цієї площини?	Удосконалюючи організаційні структури і форми управління, методологію розроблення управлінських рішень, форми організації і стимулювання праці, методи планування і прогнозування, технологію, техніку і організацію процесів управління
6	Які наукові пошуки проводили дослідники і що впроваджували у практику та їх актуальність?	Вони проводили наукові пошуки й робили узагальнення, використовували сучасний науковий апарат, обґрунтовували і втілювали в практику певні рекомендації, розробляли оригінальні підходи і методики, які не втратили своєї актуальності й понині
7	Чому сприяли ці вчені?	Ці вчені об'єктивно сприяли зміцненню адміністративно-командної системи, усуваючи її часткові недоліки, знаходячи шляхи (нехай тимчасового) підвищення ефективності функціонування управління
8	В чому проявлялась особливість розвитку науки в СРСР?	Особливістю розвитку науки в СРСР було постійне переміщення наукових талантів з провінції в наукові центри – Москву та Ленінград, де були кращі умови для наукової творчості і змога заявити про себе
9	Чому було відчутне відставання ефективності управління?	Але відставання в теорії і особливо в практиці ефективного управління було відчутним, оскільки управління радянськими організаціями протягом десятиліть пристосовувалось до вимог адміністративно-командної системи

При дослідженні функціонування управлінських систем у загальних аспектах їхнього функціонування, виникає об'єктивна необхідність їх проаналізувати в розрізі окремих періодів. З цього приводу зазначимо, що в оцінці цих проблем немає єдності думок серед дослідників. Так, М.М. Мартиненко проводить дослідження цих проблем, виділяючи 5-ть основних періодів (Martynenko, 2005), Ф.І. Хміль – 6-ть періодів (Khmil, 2003), дещо по-іншому підійшов до вирішення цих питань Й.С. Завадський (Zavadskyi, 1998). Для продовження подальших досліджень розвитку менеджменту в Україні нами використано матеріали досліджень Ф.І. Хміля. Оброблена певним чином інформація подана в таблиці 3.

З методологічної точки зору нами використано діалоговий метод дослідження, який був застосований у попередніх складових даної публікації. При цьому для компактності подачі матеріалів в таблиці 3 інформація досліджень поділена на дві групи: періоди з 1917 р. по 1945 р. відображені у вищезгаданій таблиці, а з 1946 р. по 1990 р. – у наступній таблиці 4. Такий підхід дозволяє, на наше переконання, оптимально вирішити два питання: більш унаочнено подати матеріали досліджень, з одного боку, та глибше вникнути в їхню суть – з іншого.

З'ясувавши деякі особливості методології досліджень у цій публікації, повернемося до аналізу матеріалів, що подані у вищезгаданій таблиці 3. У відповіді

ді на перше питання даної таблиці з'ясовано ті основні обставини, які зумовили необхідність виділення шести періодів розвитку науки управління у тодішньому СРСР. Україна, як відомо, була у складі цієї об'єднаної тоталітарної держави, і тому управлінська українська наука розвивалася у форматі союзної науки управління. Ф.І. Хміль цілком зрозуміло і виправдано починає свою періодизацію розвитку управлінської науки з 1917 р., коли було повалено Тимчасовий уряд О.Ф. Керенського (188–1970) і закінчив 1921 р. Цей період був характерним тим, що відбувся злам найбільшої імперії у світі і “постало завдання побудови принципово нового суспільства”. Однак у В. Леніна та його однодумців не було “чіткої програми державного устрою та системи організації управління економікою” (відповідь на друге питання). З точки зору діалектики революційний перехід від одного державно-політичного устрою до діаметрально протилежного вимагає здійснення корінних змін у всіх сферах суспільних відносинах. Наука управління у цих надто складних умовах займала особливе значення, адже необхідно було формувати нові управлінські структури на всіх ієрархічних рівнях управління новоствореною державою. І це необхідно було здійснювати як на рівні розвитку теоретичних обґрунтувань, так і на рівні їх реалізації безпосередньо у практичних умовах.

Таблиця 3

Характерні особливості проведення наукових досліджень в СРСР у певні періоди розвитку держави (Khmil, 2003)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вище назва джерела
1	Чим обумовлена необхідність виокремлення окремих періодів у дослідженні розвитку управлінської науки в СРСР?	Оскільки управлінська наука в СРСР була переважно описовою, то її періодизацію можна пов'язати з масштабними організаційно-управлінськими змінами в тодішньому суспільстві, умовно виокремивши шість періодів
Характерні ознаки проведення досліджень розвитку науки управління у визначених періодах		
2	1917–1921 рр. Після яких подій цей період розпочався і які його особливості.	I. 1917–1921 рр. Розпочався він після повалення в Росії Тимчасового уряду, коли перед більшовиками постало завдання побудови принципово нового суспільства. Ні Ленін, ні його однодумці не мали чіткої програми державного устрою та системи організації управління економікою
	а) що усвідомили більшовики?	Після жовтневих подій 1917 р. більшовики усвідомили необхідність теоретичного обґрунтування побудови нового соціального устрою
3	1921–1928 рр. Як розвивалися теоретико-методологічні дослідження і що було закладено у цей період?	II. 1921–1928 рр. Хоч теоретико-методологічні дослідження майже не розвивалися, однак у цей період були закладені основи радянської управлінської науки
	а) як розвивалась управлінська наука у цей період?	У цей період управлінська наука формувалася як наука про управління суспільним виробництвом загалом. Значна увага приділялася ролі держави в цьому процесі. Саме тоді було закладено основи форм і методів державного централізованого управління економікою
4	1929–1945 рр. На які види робіт були спрямовані зусилля науковців-управлінців?	III. 1929–1945 рр. На цьому етапі зусилля управлінської науки було в основному спрямовано на розв'язання прикладних проблем виробництва, передусім машинобудівної та інших галузей важкої промисловості
	а) що було визнано самостійним об'єктом дослідження?	Було визнано самостійним об'єктом досліджень економічні, організаційно-розпорядчі та соціально-психологічні методи управління

Одночасно зазначимо, що теоретичні дослідження майже не розвивалися, проте інтенсивно проводились роботи щодо закладення основ “радянської управлінської науки”. Саме в цей період була сформована основа “державного централізованого управління економікою” (відповідь на 3-тє питання таблиці 3). Досить також нагадати, що ті основи, які були закладені у фундаменті існування СРСР, з деякими пом'якшеннями протримались до закінчення його функціонування. Неабиякий інтерес у розвитку управлінської науки становить третій період (1929–1945 рр.), який характеризується розв'язанням питань прикладного характеру щодо розвитку різних галузей народного господарства. При цьому, що важливо, було привернено увагу до вивчення різноманітних методів здійснення управлінської діяльності (економічних, адміністративних, соціально-психологічних). Ці дослідження, до речі нагадати, проводяться донині. Такі напрями не втратили і не втратять актуальності як у сучасному, так і в майбутньому періодах проведення досліджень у розвитку науки управління.

Наведені вище періоди щодо проведення досліджень розвитку управлінської науки не вичерпують в

повній мірі її здійснення у наступні історичні періоди. Через ці обставини наведено інформацію про розвиток науки управління в наступних роках (табл. 4).

Таблиця 4 щодо подальшого розвитку менеджменту побудована на тих же принципах, що і таблиця 3. Різниця тільки в інформативному матеріалі, що в них подано і характеризується тими змінами, що відбувалися у різних сферах суспільних відносин. Саме тому ми не будемо деталізувати кожний період, що представлений у таблиці 4, а лише зазначимо, що ця інформація стала основою для подальшого розвитку менеджменту цих перетворень, що наведені в аналізуючій праці Ф.І. Хміля. Отож, автор зазначає що “зміни були започатковані в 1985 р. після приходу до влади М. Горбачова, який висунув ідею перебудови соціально-економічної системи та управління економікою” (Khmil, 2003). Яких результатів досягнуто в результаті перебудовчих процесів? Ми є свідками цих грандіозних змін і перемін, які необхідно глибоко і всебічно досліджувати з концентрацією особливої уваги на реформування управлінської діяльності у всіх сферах суспільних відносин. Проте відзначимо, що це тема нової наукової публікації.

Таблиця 4

Характерні особливості розвитку науки управління у 1946–90-х роках (Khmil, 2003)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді з тексту вищезазначеного джерела
1	1946–1965 рр. Якими змінами були обумовлені нові підходи до управління і з якими факторами вони були пов'язані?	IV. 1946–1965 рр. Ознаменований різкими змінами в управлінні народним господарством країни після смерті Сталіна в 1953 р. Вони були пов'язані з посиленням матеріального стимулювання, вдосконаленням оплати праці, задіянням товарно-грошових важелів, упорядкуванням цін, особливо в сільському господарстві
2	Які пошуки в системі управління відбулись у період “хрущовської відлиги”?	У період “хрущовської відлиги” пошуки концентрувалися на формуванні нових засад функціонування і взаємодії державних органів управління шляхом переходу до територіальної і територіально-галузевої системи управління
3	Яке ставлення до зарубіжної науки управління, було в цей період?	Значний інтерес викликали зарубіжні розробки дослідження операцій. Впроваджувалася “математизація” наукових досліджень, в основному для розроблення варіантів планових завдань
4	1965–1975 рр. У чому полягала особливість цього періоду у здійсненні реформ?	V 1965–1975 рр. Особливість його зумовлена спробою здійснити реформу в народному господарстві, посиленням ролі економічних методів управління
5	Що мало стати основою реформ?	Основою реформи мало стати запровадження господарського розрахунку підприємств, елементи якого використовували ще в 30-ті роки
6	Як проводилась реформа і з якими наслідками вона закінчилася?	Проводили наукові конференції, друкували багато різноманітних видань з проблем економічної реформи. Однак усі ці процеси не торкалися корінних засад соціально-економічної системи. В результаті реформа провалилася, а в економіці заявили про себе кризові явища, які призвели згодом до розвалу Союзу
7	Що почалося визрівати у тогочасній суспільній думці?	VI 1975–1984 рр. У тогочасній суспільній думці почали визрівати ідеї про необхідність радикальної зміни економічних відносин
8	Які були реалії тогочасного економічного буття?	Як реалії тогочасного економічного буття називались інфляція, падіння темпів економічного розвитку, приховане безробіття, тіньова економіка та ін.
9	Як ці реалії здійснювалися в Україні?	Правда, в Україні, де контроль партійно-державних і репресивних органів був значно сильнішим, такі теми публічно не обговорювалися
10	Що проводилось у 1985–1990 і які зміни відбуваються в системі управління?	Здійснювався інтенсивний пошук нових пріоритетів у формуванні економіки і держави. Системи управління вітчизняними виробничо-господарськими організаціями перебувають на стадії становлення, відображаючи радикальні соціальні зміни у суспільстві

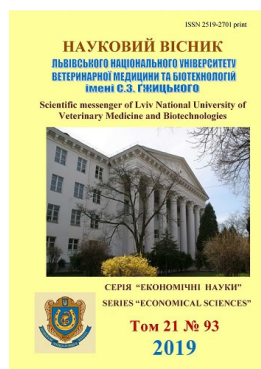
Висновки

На основі проведення дослідження розвитку менеджменту в Україні можна стверджувати, що в нашій державі накопичений чималий досвід функціонування управлінської діяльності у різних сферах суспільних відносин. Це підтверджується одержаними результатами досліджень, що наведені в таблицях 1–4 даної публікації, та конкретним їх аналізом. Зокрема матеріали, що відображають розвиток управлінської науки в розрізі конкретних періодів, дають підстави стверджувати, що ці процеси є складні, неоднозначні та суперечливі.

Перспектива подальших досліджень Саме із врахуванням вищезазначених обставин виникає цілком закономірна необхідність продовження подальших глибоких досліджень функціонування складових науки управління як у сучасних умовах, так і на перспективу.

References

- “Rol i znachennia naukovoї spadshchyny M. Tuhana-Baranovskoho u rozvytku suchasnoї ekonomichnoї nauky” (2015). Materialy kruhloho stolu (in Ukrainian).
- Khmil, F.I. (2003). *Osnovy menedzhmentu*. Pidruchnyk. K.: Akademydav (in Ukrainian).
- Martynenko, M.M. (2005). *Osnovy menedzhmentu: Pidruchnyk*. K.: Karavela (in Ukrainian).
- Mochernyi, S.V. (2000). *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh*. T.1. K.: Vydav-nychiy tsentr “Akademiia” (in Ukrainian).
- Ostafiichuk, V.F. (2006). *Istoriia Ukrainy: Suchasne bachennia: Navch. posib 3-tie vyd., pererob i dop.* K.: Znannia – Pres (in Ukrainian).
- Ukrainski kooperatory (2001). *Istorychni narysy*. Knyha II. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi komertsiinoї akademii (in Ukrainian).
- Zavadskyi, Y.S. (1998). *Menedzhment: Management*. T.1. Vyd. 2-he. K.: Ukrainsko-finskyi instytut menedzh-mentu i biznesu (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9309

UDC 338.43

Problems of state regulation of agriculture of Ukraine

S. Poperechnyi, O. Tarnavska

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 09.09.2019

Received in revised form

08.10.2019

Accepted 09.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-253-32-67
E-mail: stepany2008@ukr.net

Poperechnyi, S., & Tarnavska, O. (2019). Problems of state regulation of agriculture of Ukraine. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 42–46. doi: 10.32718/nvlvet-e9309

The problems of state support of agriculture of Ukraine are analyzed. Scientific publications are dominated by criticism of existing support systems without conventional approaches to improving it. Even the interpretation of the concept of "state support" is debatable. The development of state support programs is complicated by the unformed market environment, the high level of monopolization of the agricultural procurement sector, and the difficulty of bringing small producers to target market segments. It is concluded that because of this, the possibility of creating private farms without their registration as legal entities is not realized. There has been a tendency for the emergence and accelerated development of particularly large farms focused on production for the export of raw materials while aggravating the social problems of the village. Only by government support will the negative trends in cattle reductions be offset. It is proposed to increase the effectiveness of state support programs by creating self-regulatory vertical marketing systems, in which the interests of all participants of these systems, ensuring their sustainable development, will be coordinated without direct state administrative intervention. Organizationally, it is easiest to create vertical marketing systems based on the initiative of existing processing plants, for which this is a way of procuring the required amount of raw materials with specified characteristics. Such raw materials can produce competitive products both domestically and internationally. Public financial support for such systems will ensure that their processes of origin and development are intensified. The organization's discussion on the cooperative principles of small processing is critically evaluated. It is shown that the main advantage of organizing such processing is to overcome market monopolization, to ensure without price interference stabilization of prices and their formation at a level acceptable to all members of the cooperative association. The risk of expected price uncertainty is reduced and bank loans may be attracted accordingly. Business plans for the development of individual enterprises and industries can be developed based on the expected price. The development of state targeted programs for agricultural development is simplified. Direction of state targeted programs of agricultural development and achievement of strategic goals, orientation to the data of the purpose of individual economic entities implies constant research and forecasting of market trends. Even large agricultural enterprises or business associations cannot carry out such research on their own. They provide for taking into account the expected values of macroeconomic indicators, and taking into account the international integration of Ukraine and the situation of the international market. Such research by state institutions, dissemination of information on the results of research, bringing information to all participants of the agrarian market is more important state support than direct state financial support.

Key words: state support for agriculture, financial support, information support, self-regulatory economic systems, state support for farms, state support for cooperative servicing in agriculture.

Проблеми державної підтримки сільського господарства України

С.І. Поперечний, О.Б. Тарнавська

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Аналізуються проблеми державної підтримки сільського господарства України. У наукових виданнях переважає критика існуючих систем підтримки без загальноприйнятих підходів до її удосконалення. Дискусійним є навіть тлумачення поняття “державна підтримка”. Розробка програм державної підтримки ускладнюється неформованим ринковим середовищем, високим рівнем монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції, проблемністю вивести невеликими виробниками продукцію на цільові сегменти ринку. Зроблено висновок, що через це не реалізуються можливості створення особистими селянськими господарствами фермерських господарств без їх реєстрації як юридичних осіб. Намітилась тенденція виникнення та прискореного розвитку особливо великих господарств, зорієнтованих на виробництві для експорту сировини при посиленні соціальних проблем села. Лише частково державною підтримкою нейтралізуються негативні тенденції скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Запропоновано посилювати результативність програм державної підтримки створенням саморегульованих вертикальних маркетингових систем, у яких без прямого державного адміністративного втручання узгоджуватимуться інтереси усіх учасників цих систем, що забезпечувати їх сталий розвиток. Організаційно найпростіше створювати вертикальні маркетингові системи на основі ініціативи існуючих переробних підприємств, для яких це є способом заготівель необхідної кількості сировини з обумовленими ознаками. З такої сировини може вироблятися конкурентоспроможна як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку продукція. Державна фінансова підтримка таких систем забезпечуватиме активізацію процесів їх виникнення та розвитку. Критично оцінюється дискусійність організації на кооперативних засадах малої переробки. Показано, що основна перевага організації такої переробки полягає у подоланні монополізації ринку, забезпеченні без державного втручання стабілізації цін і їх формування на рівні, прийнятному для усіх учасників кооперативного об'єднання. Зменшується ризик очікуваної цінової невизначеності і відповідно можливе залучення банківських кредитів. Можна розробляти обґрунтовані з урахуванням очікуваної ціни бізнес-плани розвитку окремих підприємств та галузей. Спроцитується розробка державних цільових програм розвитку сільського господарства. Спрямування державних цільових програм розвитку сільського господарства та досягнення стратегічних цілей, орієнтація на дані цілі окремих суб'єктів господарювання передбачає постійне дослідження і прогнозування ринкових тенденцій. Такі дослідження самостійно не можуть здійснювати навіть великими сільськогосподарськими підприємствами чи об'єднаннями підприємств. Вони передбачають урахуванням очікуваних значень макроекономічних показників, а з урахуванням міжнародної інтеграції України і кон'юнктури міжнародного ринку. Здійснення таких досліджень державними інституціями, поширення інформації за результатами досліджень, доведення інформації до усіх учасників аграрного ринку є вагомішою державною підтримкою, ніж пряма державна фінансова підтримка.

Ключові слова: державна підтримка сільського господарства, фінансова підтримка, інформаційна підтримка, саморегульовані економічні системи, державна підтримка фермерських господарств, державна підтримка обслуговуючих кооперативів у сільському господарстві.

Вступ

Проблеми державної підтримки сільського господарства складні і багатопланові. Це обумовлюється невизначеністю загальної стратегії розвитку галузі, прийнятної для неї організаційної структури, поширенням запозичених зарубіжних підходів щодо такої підтримки без належного урахування актуальних завдань вітчизняного сільського господарства, на вирішення яких спрямовується підтримка. Значна кількість публікацій з цієї проблеми поєднується з неформованістю загальноприйнятих підходів навіть до розуміння і тлумачення поняття “державна підтримка”. Д.В. Лічак застерігає від необґрунтованого отождолення понять “державна підтримка” та “державна допомога”. На думку автора до поняття підтримки слід включати державні заходи фінансового, організаційного та адміністративного порядку (Lichak, 2009). Я. Петруненко, категорично не заперечуючи відмінностей у трактуванні сутності понять “державна допомога” та “державна підтримка”, все ж визнає їх певну змістову подібність. На його думку відмінності полягають у семантиці цих понять (Petrunenko, 2018). У економічній літературі значна увага звертається на приведення рівня, форм і спрямування державної підтримки сільського господарства у відповідність до вимог міжнародних актів, яких Україна зобов'язалась дотримуватись після набуття членства у СОТ (Lutsenko, 2015), але поза увагою залишаються можливості застосування принципу асиметрії і використання у перехідному періоді країнами, які набули членство у СОТ за останні роки підходів, відмінних від тих, які використовуються колишніми членами.

Метою досліджень є аналіз та обґрунтування доцільних і прийнятних для вітчизняного сільського господарства форм державної підтримки.

Для досягнення мети вирішувались завдання виявити причини недостатньої результативності програм державної підтримки, здійснити порівняльний аналіз різних форм державної підтримки, обґрунтувати точки прикладання зусиль та фокусування програм підтримки на вирішенні найвагоміших проблем сільського господарства.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження здійснювались на основі застосування загальноприйнятих методів. На основі монографічного методу вивчались проблеми, на які доцільно спрямовувати програми державної підтримки; економіко статистичні методи використано для аналізу тенденцій, які складаються за результатами такої підтримки.

Результати та їх обговорення

Ринкове середовище у сільському господарстві складне і динамічне. Воно характеризується неналежною сформованістю інфраструктури аграрного ринку, основними функціями якої є генерування цін та товаропотоків. Характерною особливістю є високий рівень монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції, проблемність виведення на ринок продукції невеликими виробниками, для яких самостійне виведення продукції на ринок є організаційно ускладненим і дорогим у розрахунку на одиницю продукції. При цьому таке ринкове середовище проблемно вивчати і тим більше прогнозувати. В таких

умовах неможливо розробляти бізнес-плани та маркетингові програми. Не можуть бути ефективними і програми державної підтримки сільського господарства. Проблема посилюється невизначеністю чітких стратегічних цілей розвитку аграрного сектора економіки, його організаційні побудови.

Тривала державна підтримка фермерських господарств поєднується з скороченням їх кількості. За 2016–2018 роки чисельність фермерських господарств в Україні скоротилася з 33682 до 33164. При цьому майже не використовуються можливості створення фермерських господарств сімейного типу, визначені доповненнями до Закону України “Про фермерські господарства”, що організаційно спрощує процедуру реєстрації фермерського господарства. Намітилась тенденція поляризації сільськогосподарських суб’єктів господарювання за розмірами – поєднання дрібних селянських господарств з особливо великими за розмірами сільськогосподарськими підприємствами голдингового типу при витісненні середніх за розмірами організаційних форм. Крім проблем адаптації невеликих суб’єктів господарювання до ринкового середовища цьому сприяє спрямування державної фінансової підтримки фермерських господарств. Якщо до 2018 року фінансову підтримку могли отримувати фермерські господарства, площа сільськогосподарських угідь яких складала до 500 га, то відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 року № 911 “Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств” площа сільськогосподарських угідь не обмежується. Намітилась тенденція збільшення кількості формально фермерських господарств, насправді господарств плантаторського типу в рослинництві і заводського у тваринництві. Такі господарства переважно орієнтовані на зовнішній ринок, де ціни вищі та стабільніші, ніж на внутрішньому ринку. Вони, як правило, зареєстровані у містах, де сплачують місцеві податки та збори, посилюючи соціальні проблеми сільських населених пунктів. Акумулюючи у таких господарствах значний капітал та використовуючи довершені технічні засоби їх власники до роботи не залучають жителів села, посилюючи і без цього високий рівень безробіття. При цьому такі господарства спеціалізуються на виробництві зерна, насіння соняшнику та ріпаку. Використовуючи переваги активізації міжнародних інтеграційних процесів та забезпечуючи конкурентні переваги за рахунок природних чинників, насамперед родючих чорноземів, такі господарства постійно збільшують обсяги експорту продукції. Цим забезпечуються валютні надходження і підтримання валютного курсу національної грошової одиниці, але зростають обсяги імпорту переробленої продукції. Для подолання тенденції посилення імпортозалежності доцільно державну підтримку спрямовувати на стимулювання створення і розвитку різних за організаційними формами вертикальних маркетингових систем, у яких на основі узгодження вимог до обсягів виробництва продукції, її якісних ознак та ціни вироблятиметься і пропонуватиметься продукція відповідно до вимог

споживачів, що відносяться до різних цільових сегментів ринку. У таких структурах конкурентні переваги забезпечуються ознаками і властивостями продукції. Така продукція може пропонуватись за вищими цінами, що забезпечуватиме належний прибуток. До складу вертикальних маркетингових систем можуть входити різні за розмірами та організаційними формами сільськогосподарські підприємства і селянські господарства. Без надмірного укрупнення невеликі за розмірами господарства можуть забезпечувати такий же прибуток на капітал, як і великі голдинги. Ринок повніше насичуватиметься різноманітною продукцією і повніше задовольнятимуться потреби споживачів, віднесених до різних сегментів ринку.

Трансформація селянських господарств у фермерські здійснюватиметься лише якщо це буде економічно вигідно головам та членам існуючих селянських господарств. Як свідчить досвід спрощення організаційної процедури реєстрації фермерських господарств не є основним чинником, що сприяє їх виникненню та розвитку. У більшій мірі стимулюватимуть набуття цими господарствами статусу фермерських та їх трансформацію у товарно орієнтовані господарства ринкового типу можливості виробництва та виведення на ринок конкурентоспроможної продукції.

Вертикальні маркетингові системи є саморегульованими організаціями. Їх поширення призводитиме до послаблення необхідності постійного втручання державних органів у регулювання міжгалузевих відносин. Привабливість таких систем для фермерських господарств визначається можливістю забезпечення прибуткового функціонування. Залучення програм державної підтримки новостворених фермерських господарств посилюватиме таку привабливість і забезпечить подолання хронічної проблеми поєднання державної фінансової підтримки фермерських господарств та скорочення або дуже млявого в окремі роки збільшення їх кількості.

Організаційно найпростіше створювати вертикальні маркетингові системи на основі ініціативи існуючих переробних підприємств, для яких це є способом заготівель необхідної кількості сировини з обумовленими ознаками. З такої сировини може вироблятися конкурентоспроможна як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку продукція. Державна фінансова підтримка таких систем забезпечуватиме активізацію процесів їх виникнення та розвитку. Все ж володіючи монополією на окремих регіональних ринках переробні підприємства ніколи добровільно від неї не відмовляться. Як свідчить набутий в Україні досвід навіть в умовах дефіциту сировини для переробки та ризику банкрутства через це переробні підприємства проявляють монополістичні тенденції у сфері ціноутворення.

Загальнопоширеним у світовій практиці способом подолання монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції є створення її виробниками збутових кооперативів. В Україні уже тривалий час з орієнтацією на створення і розвиток таких кооперативів розробляються і приймаються державні регуляторні акти, спрямовуються організаційні зусилля державних органів управління сільським господарством,

здійснюється державна фінансова підтримка. Фінансова підтримка спрямовується на сплату пайових внесків потенційними учасниками обслуговуючих кооперативів, часткову компенсацію вартості придбаних обслуговуючими кооперативами технічних засобів та обладнання. Очевидним є чітке спрямування державної підтримки обслуговуючих кооперативів з урахуванням створення умов для розвитку фермерських господарств. Фінансова підтримка надається лише тому обслуговуючому кооперативу, до складу якого входить хоч би одне фермерське господарство.

Створенням і функціонуванням обслуговуючих кооперативів долаються монополістичні тенденції окремих учасників аграрного ринку лише за умови організації у кооперативних формуваннях сфери переробки сільськогосподарської продукції та реалізації продуктів переробки споживачам. Без цього лише частково удосконалюються логістичні операції в системі збуту сільськогосподарської продукції. Дискусійність щодо організації на кооперативних засадах малої переробки є безпідставною. Основна перевага організації такої переробки полягає у подоланні монополізації ринку, забезпеченні без державного втручання стабілізації цін і їх формування на рівні, прийнятному для усіх учасників кооперативного об'єднання. Зменшується ризик очікуваної цінової невизначеності і відповідно можливе залучення банківських кредитів. Можна розробляти обґрунтовані з урахуванням очікуваної ціни бізнес-плани розвитку окремих підприємств та галузей. Спрощується розробка державних цільових програм розвитку сільського господарства. Такі програми можна розробляти з орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпечності сільськогосподарської продукції (Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy..., 2019). Без цього переважно використовуватимуться малоефективні в умовах ринкових відносин адміністративні методи, недостатньо акцентовані на дрібнотоварному секторі, розвиток якого є передумовою збалансованого розвитку сільської місцевості (Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy..., 2019).

Спрямування державних цільових програм розвитку сільського господарства та досягнення стратегічних цілей, орієнтація на дані цілі окремих суб'єктів господарювання передбачає постійне дослідження і прогнозування ринкових тенденцій. Такі дослідження самостійно не можуть здійснювати навіть великі сільськогосподарськими підприємствами чи об'єднаннями підприємств. Вони передбачають урахуванням очікуваних значень макроекономічних показників, а з урахуванням міжнародної інтеграції України і кон'юнктури міжнародного ринку. Здійснення таких досліджень державними інституціями, поширення інформації за результатами досліджень, доведення інформації до усіх учасників аграрного ринку є вагомішою державною підтримкою, ніж пряма державна фінансова підтримка. Така інформація у першу чергу необхідно виробникам продукції, що відносяться до галузей з тривалою окупністю капіталу – молочного і м'ясного скотарства. Невизначеність ринкових тенденцій є основним стримуючим чинни-

ком розвитку цих галузей. Загальна тенденція зменшення поголів'я великої рогатої худоби не долається спрямуванням державної фінансової підтримки розвитку скотарства. За 2014–2018 роки поголів'я корів у всіх категоріях господарств скорочено з 2262,7 до 1949,4 тисяч голів, а виробництво молока відповідно скоротилось з 11133 до 10064 тисяч тонн (рис. 1). При цьому в 2018 році 75,6% із загального поголів'я корів утримувалось в особистих селянських господарствах, які переважно не мають товарні орієнтації.

Молоко та молочні продукти за незначним виключенням відносяться до соціально значимих продовольчих товарів першої необхідності. Попит на них залишається стійким навіть в умовах кризових явищ та зниження доходів споживачів. Через зменшення обсягів виробництва молока вітчизняні виробники не можуть використати сприятливі можливості виведення молочних продуктів на зовнішній ринок. Вони втрачають внутрішній ринок. При цьому проблеми виведення продукції на зовнішній ринок та втрати позицій на внутрішньому ринку посилюються низькою якістю молока для переробки.

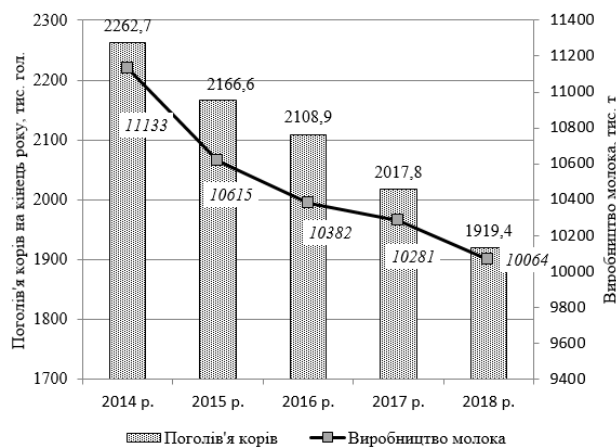

Рис. 1. Поголів'я корів та виробництво молока в Україні

В особистих селянських господарствах, як правило, використовуються технології, на основі яких не може бути виготовлене молоко гатунку "Екстра", а відповідно до чинних в ЄС вимог тільки таке молоко придатне на харчові цілі. Відповідно широкомасштабна підтримка молочного скотарства лише частково стримує загальні тенденції скорочення обсягів виробництва продукції, втрати внутрішнього ринку та неспроможності збільшення частки вітчизняних виробників на зовнішніх ринках. Необхідне фокусування підтримки на ключових точках подолання проблем. У молочному скотарстві пряму державну фінансову підтримку слід спрямовувати на розробку типових бізнес-планів виробництва молока гатунку "Екстра" та компенсацію до 90% вартості придбаних телиць і обладнання з використанням якого може вироблятися така сировина. Для контролю за цільовим використанням державних коштів придбані за них засоби до виходу на проектну потужність можуть перебувати у державній власності. Після цього вони можуть бути

передані існуючим молокопереробним підприємствам або обслуговуючим кооперативам, які володіють обладнанням для переробки молока, придатним для виробництва конкурентоспроможних на зовнішньому ринку молочних продуктів. Це ще один спосіб формування саморегульованих економічних систем, які завдяки узгодженості інтересів усіх учасників, що входять до їх складу забезпечуватимуть сталий розвиток без прямого адміністративного втручання державних органів управління сільським господарством. Крім прямого впливу на збільшення обсягів виробництва продукції та посилення конкурентних позицій вітчизняних виробників це матиме вплив на формування позитивного досвіду ефективного підприємництва у сфері виробництва і переробки молока та сприятиме залученню для таких цілей децентралізованих коштів.

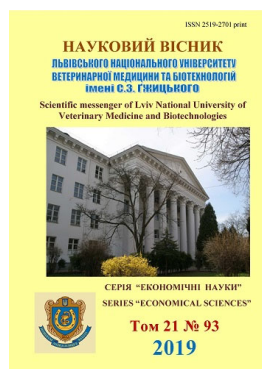
Висновки

Проблеми державної підтримки сільського господарства активно дискутуються у наукових виданнях. Переважає критика існуючих підходів без сформованих загальноприйнятих рекомендацій щодо удосконалення такої підтримки. Організаційні зусилля державних органів управління сільським господарством та кошти державної фінансової підтримки, що за останні роки спрямовуються на розвиток фермерських господарств, становлення обслуговуючих кооперативів, а також збільшення поголів'я великої рогатої худоби не забезпечили очікуваних результатів. Вони лише частково нейтралізують вагомий вплив монопольних тенденцій закупівельних організацій. Через це пряму державну фінансову підтримку слід фокусувати на становленні та розвитку саморегульованих вертикальних маркетингових систем, які можна формувати на основі державного дотування будівництва переробними підприємствами ферм для виробництва тваринницької сировини, придатної для виготовлення конкурентоспроможної на зовнішньому ринку продукції. Без цього проявлятимуться лише негативні в умовах міжнародних інтеграційних процесів тенденції втрати вітчизняними виробниками конкурентних позицій. Прийнятною є пряма державна фінансова підтримка організації в обслуговуючих кооперативах сфери переробки продукції. У мінливому ринковому середовищі необхідна державна інформаційна підтримка, що здійснюється за результатами дослідження і прогно-

зування ринку, доведення результатів таких досліджень до суб'єктів господарювання. Це забезпечить розробку ними обґрунтованих бізнес-планів, зменшення ризиків, раціональніше використання коштів прямої державної фінансової підтримки

References

- Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku. Kabinet Ministriv Ukrainy (data zvernennia: 1.10.2019) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80> (in Ukrainian).
- Latynin, M.A., & Zaskalkina, O.M. (2016). Otsiniuvannia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання instytutsionalnoho seredovyshcha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, 2(16), 1–14. [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-02\(16\)/15.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-02(16)/15.pdf) (in Ukrainian).
- Lichak, D.V. (2009). Problemy vyznachennia poniattia "derzhavna pidtrymka subiektiv hospodariuvannia". Aktualni problemy derzhavy i prava, 50, 403–411. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_50_64 (in Ukrainian).
- Lutsenko, O.A. (2015). Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva krain YeS: dosvid dlia Ukrainy. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Perta Vasylenka, 161, 213–220. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2015_161_27 (in Ukrainian).
- Petrunencko, Ya. (2018). Poniattia derzhavnoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia yak zasobu zabezpechennia efek-tyvnoho vykorystannia biudzhetnykh koshtiv. Hospodarske pravo i protses, 6, 110–115. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/20.pdf> (in Ukrainian).
- Seheda, S.A. (2016). Derzhavne rehuliuвання ahrarnoprodovolchoho rynku v umovakh chlenstva Ukrainy v SOT. Ekonomika i suspilstvo, 2, 175–180. http://economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/32.pdf (in Ukrainian).
- Shpak, Yu.V. (2010). Problemy derzhavnoho rehuliuвання ekonomichno-bezpechnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2010. № 4.11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=208> (data zvernennia 1.10.2019) (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9310

UDC 631.3: 681.3

Use of MS ACCESS at creation a feed database of agricultural animals

B. Kozij, O. Stepanjuk

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 10.09.2019

Received in revised form

09.10.2019

Accepted 10.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-097-492-09-70
E-mail: k_itm@ukr.net

Kozij, B., & Stepanjuk, O. (2019). Use of MS ACCESS at creation a feed database of agricultural animals. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 47–51. doi: 10.32718/nvlvet-e9310

At forming the rations of animals feeding of there is arequirement in bulky work with plenty of certificate information: by data about content of nutritives in every type of feed, results of laboratory analysis of forage, requirements in the nutritives of animals of different sexual-age-old groups of animals. Work is considerably simplified, if all this information is kept in memory of computer as a corresponding database. Thus there is a problem of development of rational structure of such database and presence of effective methodology of work with it. The vast majority of the computer programs for the calculation of rations of feeding the animals is worked out for the environment of tabular processor of Excel, and that is why a database about forage and norms of animals feeding is mostly created by means of totality of spread sheets. However, as considerable part of information in industry of stock-raising is kept as totality of bases of the specialists of different profiles, that is worked out by facilities of MS ACCESS, given in computers, there is a requirement of creation of base of the rations of animals feeding given for a calculation in the same environment. The article deals with the rational structure of data base of food for agricultural animals as tables of ACCESS, and also methodology of creation of the system for search for information database on the set criteria.

Key words: forage, electronic database, MS ACCESS, structure of base, search for information, system of queries.

Застосування СУБД ACCESS при створенні бази даних кормів для годівлі сільськогосподарських тварин

Б.І. Козій, О.І. Степанюк

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

При формуванні раціонів годівлі тварин виникає потреба в громіздкій роботі з великою кількістю довідкової інформації: даними про вміст поживних речовин у кожному виді корму, результатами лабораторних аналізів кормів, потребами в поживних речовинах тварин різних статевих-вікових груп тварин. Робота значно спрощується, якщо вся ця інформація зберігається в пам'яті комп'ютера у вигляді відповідної бази даних. При цьому виникає проблема розробки раціональної структури такої бази даних та наявності ефективної методики роботи з нею. Переважна більшість комп'ютерних програм для обчислення раціонів годівлі сільськогосподарських тварин розроблені для середовища табличного процесора Excel, а тому базу даних про корми та норми годівлі тварин найчастіше створюють за допомогою сукупності електронних таблиць. Однак, оскільки значна частина інформації в галузі тваринництва зберігається у вигляді сукупності баз даних в комп'ютерах спеціалістів різних профілів, які розроблені засобами MS ACCESS, виникає потреба створення бази даних для обчислення раціонів годівлі тварин у цьому ж середовищі. В статті пропонується раціональна структура бази даних кормів для сільськогосподарських тварин у вигляді таблиць ACCESS, а також методика створення системи запитів для пошуку інформації в базі даних за заданими критеріями.

Ключові слова: корми, електронна база даних, MS ACCESS, структура бази, пошук інформації, система запитів.

Процес обчислення раціонів годівлі тварин передбачає потребу в громіздкій роботі з великою кількістю довідкової інформації: табличними даними про вміст поживних речовин, макро- та мікроелементів, вітамінів у кожному виді корму, результатами лабораторних аналізів кормів, потребами в поживних речовинах тварин різних статевих-вікових груп. Робота значно спрощується, якщо вся ця інформація зберігається в пам'яті комп'ютера у вигляді відповідної бази даних. При цьому виникає проблема розробки раціональної структури такої бази даних та наявності ефективної методики роботи з нею.

Оскільки переважна більшість комп'ютерних програм для обчислення раціонів годівлі сільськогосподарських тварин розроблені для середовища табличного процесора Excel, базу даних про корми та норми годівлі тварин найчастіше створюють за допомогою сукупності електронних таблиць. Систему управління такою базою даних можна достатньо просто реалізувати за допомогою сукупності відповідних макросів (Kozii et al., 2001).

Однак, оскільки значна частина сукупної інформації в галузі тваринництва зберігається у вигляді розподіленої бази даних в комп'ютерах спеціалістів різних профілів, виникає потреба створення бази даних для обчислення раціонів годівлі тварин засобами системи управління базами даних, найбільш поширеною з яких є MS ACCESS.

На рис. 1 показано, яка сукупність баз даних використовується при управлінні тваринницькою галуззю сільськогосподарського виробництва.

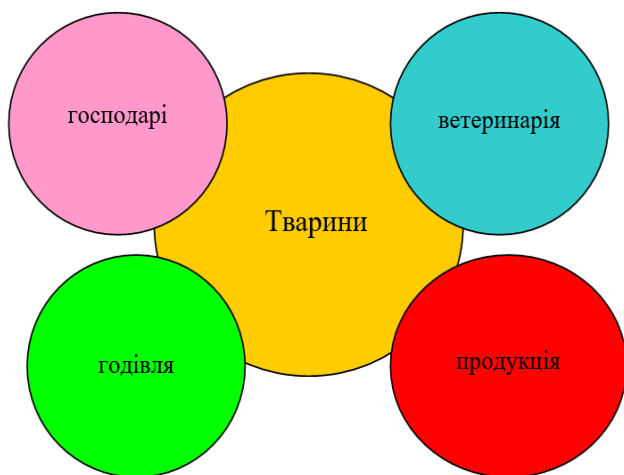

Рис. 1. Сукупність баз даних тваринницької галузі сільськогосподарського виробництва

База даних про кожну тварину супроводжується інформацією про господарство, де утримується тварина, про продуктивність тварини (Kozii et al., 2016),

про стан її здоров'я і проведені профілактичні та санітарно-гігієнічні заходи, про якість кормів та збалансованість раціонів годівлі тварини. Останнє передбачає наявність бази даних з інформацією, яка використовується для формування раціонів годівлі, насамперед, повну інформацію про всі види кормів, які можуть бути використані при годівлі тварин, вміст основних поживних речовин в одиниці маси кожного виду корму.

У даній статті пропонується можлива структура бази даних, яка містить інформацію про види кормів для сільськогосподарських тварин і птиці. Така база даних може складатися з двох таблиць ACCESS, а саме: таблиця назв видів кормів та таблиця кормів кожного виду. В останній наведено перелік усіх корисних речовин, які містяться в кожному кормі та їхня кількість в одиниці маси корму. На рис. 2 зображено схему даних такої бази.

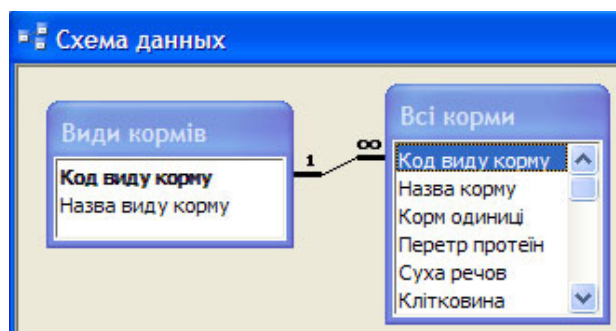

Рис. 2. Схема даних бази кормів в ACCESS

В таблиці "Види кормів" – перелік видів кормів та їх коди у базі даних. Структура та вміст цієї таблиці наведено на рис. 3.

Види кормів : таблиця		
	Код виду корм	Назва виду корму
+	1	Відходи рослинництва
+	2	Зелені корми
+	3	Концентрати
+	4	Корми тварин. Походження
+	5	Овочі
+	6	Силос
+	7	Сіно
+	8	Солома
*	0	

Рис. 3. Структура і вміст таблиці "Види кормів"

В таблиці "Всі корми" – інформація про вміст усіх поживних речовин у кожному кормі вибраного виду. Частина цієї таблиці наведено на рис. 4.

Код виду корму	Назва корму	Корм одиниці	Перетр протеїн	Суша речов	Клітковина
Жом кислий		0,1	7,5	114	39
1 Пивна дробина		0,16	39,4	200	40
1 Брага хлібна		0,07	14,4	55	5,4
1 Брага картопляна		0,04	3,9	55	1
1 Відходи кухонні		0,37	4,4	258	20,1
2 Трава пасовищ		0,21	24	245	69
2 Трава низин		0,16	15	198	68
2 Гірська трава		0,19	17	280	98
2 Озимі на зел корм		0,16	22	224	65
2 Посівні злаки		0,23	24	240	65
2 Кукурудза (зел мас) Маса)		0,18	14	201	54

Рис. 4. Вигляд частини таблиці “Всі корми”

У цій таблиці знаходиться інформація про 112 різних кормів восьми видів. Для кожного корму міститься інформація про вміст сукупності поживних речо-

вин. Перелік поживних речовин, інформація про які міститься в базі даних, та одиниці виміру в 1 кг корму наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Поживні речовин, які використовуються при балансуванні раціонів годівлі тварин і птиці

Поживна речовина	Одиниця виміру	Поживна речовина	Одиниця виміру
Кормові одиниці	Кормові одиниці	Натрій	В г на 1 кг корму
Перетравний протеїн	В г на 1 кг корму	Хлор	В г на 1 кг корму
Суша речовина	В г на 1 кг корму	Сірка	В г на 1 кг корму
Клітковина	В г на 1 кг корму	Йод	В мг на 1 кг корму
Цукор	В г на 1 кг корму	Мідь	В мг на 1 кг корму
Кальцій	В г на 1 кг корму	Цинк	В мг на 1 кг корму
Фосфор	В г на 1 кг корму	Марганець	В мг на 1 кг корму
Каротин	В мг на 1 кг корму	Залізо	В мг на 1 кг корму
Обмінна енергія для худоби	МДж в 1 кг корму	Кобальт	В мг на 1 кг корму
Обмінна енергія для свиней	МДж в 1 кг корму	Лізін	В г на 1 кг корму
Магній	В г на 1 кг корму	Метіонін+цистин	В г на 1 кг корму
Калій	В г на 1 кг корму		

При формуванні раціонів годівлі для різних видів сільськогосподарських тварин та птиці виникає потреба вибору з бази даних кормів, які містять визначену мінімальну кількість певних поживних речовин. СУБД ACCESS має відповідні програмні засоби для реалізації такого вибору за заданими умовами. Сюди

належить сукупність запитів, які користувач може формувати відповідно до потреби. Розглянемо для прикладу формування кількох таких запитів.

Нехай потрібно вибрати з бази даних інформацію про корми певного виду. Запит буде мати такий вигляд (рис. 5)

Поле:	Код виду корму	Назва корму	Корм одиниці	Суша речов
Имя таблицы:	Види кормів	Всі корми	Всі корми	Всі корми
Сортировка:				
Вывод на экран:	☒	☒	☒	☒
Условие отбора:	[введіть код виду корму]			
или:				

Рис. 5. Вигляд запиту на вибір кормів заданого виду

Введите значение параметра

введіть код виду корму

ОК Отмена

Рис. 6. Діалогове вікно для вводу коду потрібного виду корму

За цим запитом система виводить діалогове вікно для вводу коду потрібного виду корму, нехай це буде код 4 (корми тваринного походження) (рис. 6).

Тоді на екран буде виведено перелік усіх кормів даного виду (рис. 7). В таблиці вибірки міститься також інформація про вміст кормових одиниць та сухої речовини в 1 кг кожного виду корму, оскільки це було передбачене у запиті (див. рис. 5). При потребі в запиті можна передбачити вивід вмісту будь-якої речовини.

Код виду корм	Назва корму	Корм одиниці	Суша речов
4	Молоко незбиране	0,34	12
4	Відвійки (збиране молоко)	0,2	8
4	Сухе збиране молоко	1,2	98
4	М'ясо-кісткове борошно	0,88	92
4	Рибне борошно	1,4	88
4	Паприн,БВК	1,12	90
4	Сухі дрї жджі кормові	1,19	90
4	Рідкі дрїжджі свіжі	0,12	8
4	Технічний тваринний жир	3,5	90
4	Яйця курячі	0,5	22
4	Кормові фосфати, відходи олії	2,5	90

Рис. 7. Вигляд результату роботи запиту на вибірку з бази даних кормів заданого виду

В запитах на вибірку можна встановити фільтри для виводу за кожною речовиною.

Нехай потрібно вибрати з бази даних інформацію про корми певного виду, в яких поживність 1 кг ста-

новить не менше ніж 1,1 кормової одиниці. Запит буде мати такий вигляд (рис. 8).

Рис. 8. Вигляд запиту на вибір кормів заданого виду із заданою поживністю

За цим запитом система виводить сукупність діалогових вікон для вводу коду потрібного виду корму, нехай це буде код 4 (корми тваринного походження),

а також мінімальний вміст у кормах кормових одиниць, нехай це буде 1,1 к.о. (рис. 9).

Рис. 9. Діалогові вікна для вводу коду потрібного виду корму та мінімального значення кількості кормових одиниць

Тоді на екран буде виведено потрібну інформацію (рис. 10).

Код виду корм	Назва корму	Корм одиниці
4	Сухе збиране молоко	1,2
4	Рибне борошно	1,4
4	Паприн,БВК	1,12
4	Сухі дрї жджі кормові	1,19
4	Технічний тваринний жир	3,5
4	Кормові фосфати, відходи олії	2,5

Рис. 10. Вигляд результату роботи запиту на вибірку за запитом рис. 9

Висновки

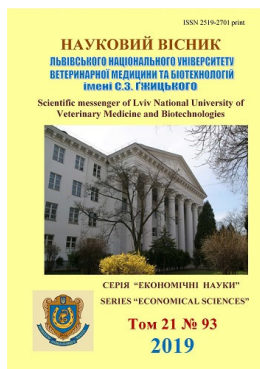
Таким чином, створивши в СУБД ACCESS базу даних кормів, можна за допомогою системи запитів знайти такі корми для годівлі певного виду тварин чи птиці, які відповідають заданим умовам.

References

Kozii, B., Kravtsiv, R., Kyryliv, Ya., & Pankiv, I. (2001). Rozrakhunky u tvarynnytstvi zasobamy tablychnoho

protseora Excel. L.: TeRus na zamovlennia "Triadaplus" (in Ukrainian).

Kozii, B.I., Pryimych, V.I., & Dudyk, I.R. (2016). Kompiuterna systema dlia obliku molochnoi produktyvnosti ta kontroliu laktatsiino-vidtvoriuvannoho tsykladu koriv. Naukovyi visnyk LNUVMBT, 18, 2(69), 75–80. doi: 10.15421/nvlvet6914 (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9311

UDC 167.08:17.72

Features of issues of ethics and morals of the leader

K.M. Hirniak, B.B. Batyuk

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 10.09.2019

Received in revised form

09.10.2019

Accepted 10.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-775-41-22
E-mail: hirniakkm@gmail.com

Hirniak, K.M., & Batyuk, B.B. (2019). Features of issues of ethics and morals of the leader. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 52–57. doi: 10.32718/nvlvet-e9311

Entrepreneurship is considered as a driving force for the economic development of society. One of the tools of entrepreneurship is the choice of people of a certain type, with certain traits of character, those who will be able to create an innovative approach in the system "ethics – morality – collective – leader – entrepreneurship". Since entrepreneurship is associated with a person with the process of personal professional growth, social adaptation and development through the formation of business ideas, the development of business projects and their implementation in real practice. The social co-operation of different types of human activity made the problem of leadership one of the most recent and, at the same time, constantly topical problems, the solutions of which were constantly changing both in content and form. Therefore, it becomes a task to consider different directions in the scientific study of leadership from the standpoint of modernity, the meaning of the word "ethics" and "morality". The purpose of this research is to provide a holistic analysis of the leader's problems through the prism of ethics and morality in entrepreneurship. The ethical climate in the enterprise is described – the order of behavior in the sphere of business and business contacts is established. Etiquette, when understood as established behavior, helps to avoid mistakes or to look at them in accessible, generally accepted ways. Therefore, the basic function or meaning of the etiquette of a business person can be interpreted as the formation of such rules of conduct that promote understanding of people in the process of communication. The second meaning of the etiquette function is the convenience function, that is, expediency and practicality. Starting with the little things, up to the general rules – etiquette is approximate to the everyday system. A survey was conducted in which 156 respondents were interviewed, the purpose of the survey was to determine who is a leader, and on the basis of this research a model of a leader with ethical and moral leadership qualities was proposed. Therefore, to create moral subordinates of ethical care means to form high moral values, the mechanism of moral self-regulation, protection and interest, moral creativity and comfort, and also to accept the moral experience of the collective, to collection It was suggested that modern management covers moral socialization – self-assimilation of a person's life experience, self-acquisition of social qualities, its adaptation to the environment. The same group of activities includes providing a modern level of technical and technological equipment of the work process, rational organization, regulation and payment of prats, aesthetics of the working environment, active participation in social activity, spiritual environment moral and psychological climate of relationships.

Key words: ethics, morality, leader, leadership, team, management, behavior, organization.

Особливості проблематики етики і моралі лідера

К.М. Гірняк, Б.Б. Батюк

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Розглянуто підприємництво як рушійну силу економічного розвитку суспільства. Одним із інструментів підприємництва є вибір людей певного типу, з певними рисами характеру, тих, які зуміють створити інноваційний підхід в системі "етика – мораль – колектив – лідер – підприємництво". Адже підприємництво асоціюється людиною з процесом особистісного професійного зрос-

тання, соціальної адаптації та становлення через формування бізнес-ідей, розробку бізнес-проектів та їх втілення у реальну практику. Суспільна кооперація різних видів людської діяльності зробили проблему лідерства однією з найдавніших і разом з тим постійно актуальних проблем, вирішення яких постійно змінювалося і за змістом, і за формою. Тому постає завдання розглянути різні напрямки в науковому вивченні лідерства з позицій сучасності значенні слова “етика” та “мораль”. Метою даного дослідження постає цілісний аналіз проблем лідера через призму етики та моралі у підприємстві. Описано етичний клімат в підприємстві – встановлений порядок поведінки у сфері бізнесу й ділових контактів. Етикет, якщо розуміти його як встановлений порядок поведінки, допомагає уникати помилок чи згладити їх доступними, загальноприйнятими способами. Тому основну функцію чи сенс етикету ділової людини можна з’ясувати як формування таких правил поведінки, що сприяють порозумінню людей у процесі спілкування. Другою за значенням функцією етикету є функція зручності, тобто доцільність і практичність. Починаючи з дрібниць, аж до загальних правил – етикет є наближеною до повсякденної системою. Проведено опитування, в якому брало участь 156 респондентів, метою опитування було визначити, хто він – лідер, і на основі даного дослідження запропоновано модель керівника з етичними та моральними лідерськими якостями. Отже, створювати моральні підвалини етичного піклування означає формувати високі моральні цінності, механізм моральної саморегуляції, захищеності й зацікавленості, моральної творчості й комфорту, а також сприймати моральний досвід колективу: моральні стереотипи, очікування домагання, традиції і навички. Подано сучасний менеджмент охоплює моральну соціалізацію – самостійне засвоєння людиною життєвого досвіду, самонабуття соціальних якостей, її адаптацію до навколишнього середовища. До цієї ж групи заходів входять забезпечення сучасного рівня техніко-технологічного оснащення трудового процесу, раціональна організація, нормування й оплата праці, естетика робочої обстановки, активна участь у соціальній діяльності, духовна атмосфера в групі, громадська думка, настрої, етичні смаки, духовні цінності, морально-психологічний клімат взаємовідносин.

Ключові слова: етика, мораль, лідер, лідерство, колектив, менеджмент, поведінка, організація.

Вступ

Підприємництво – рушійна сила економічного розвитку суспільства. Одним із інструментів підприємства є вибір людей певного типу, з певними рисами характеру, тих, які зуміють створити інноваційний підхід в системі “етика – мораль – колектив – лідер – підприємництво”. Адже підприємництво асоціюється людиною з процесом особистісного професійного зростання, соціальної адаптації та становлення через формування бізнес-ідей, розробку бізнес-проектів та їх втілення у реальну практику. Суспільна кооперація різних видів людської діяльності зробили проблему лідерства однією з найдавніших і разом з тим постійно актуальних проблем, вирішення яких постійно змінювалося і за змістом, і за формою. Тому постає завдання розглянути різні напрямки в науковому вивченні лідерства з позицій сучасності значенні слова “етика” та “мораль”. Метою даного дослідження є цілісний аналіз проблем лідера через призму етики та моралі у підприємстві.

Етичний клімат в підприємстві – встановлений порядок поведінки у сфері бізнесу й ділових контактів. Етикет, якщо розуміти його як встановлений порядок поведінки, допомагає уникати помилок чи згладити їх доступними, загальноприйнятими способами. Тому основну функцію чи сенс етикету ділової людини можна з’ясувати як формування таких правил поведінки, що сприяють порозумінню людей у процесі спілкування. Другою за значенням функцією етикету є функція зручності, тобто доцільність і практичність. Починаючи з дрібниць, аж до загальних правил – етикет є наближеним до повсякденної системи, яка частково формує лідера.

Матеріал і методи досліджень

Лідерство – процес нерівної взаємодії між суб’єктами, що характеризується відносинами домінування і підпорядкування. Вперше теорію лідера-надлюдини розвинув німецький філософ Ф. Ніцше. Він обґрунтував необхідність створення вищого біологічного типу – людини – лідера, надлюдини, яка

ігнорує встановлені мораль, культуру, політичні цінності. Людина мусить побороти в собі все, що сприяє спокою та лінощам, позбутися повсякденності, бути вищою за неї, аби стати здатною володіти та керувати. На його думку: “Мета людства полягає в його вищих представниках... Людство має безперестанку працювати, щоб народжувати великих людей – у цьому, і ні в чому іншому, полягає його завдання” (Nicshe, 1990).

Французький соціолог Г. Тард вважав, що лідер є рушійною суспільного прогресу, силою, що спонукає та скеровує розвиток людської історії. Він вважав, що більшість населення не здатна до творчості, розуміння сутності історичного, політичного, соціального розвитку, тому цю роль виконує лідер. “Великий лідер, – пише Тард, – вища випадковість, вище джерело соціального розвитку” (Tard, 1999).

За визначенням Д. Лихачова, інтелігент – не тільки інтелектуал, людина з високим рівнем розумового розвитку, а й людина, “що має розумову порядність” (Koteliukh & Larionov, 2015). Тобто інтелігентній людині властиво співставляти інтелект з основами моральності, впорядковуючи тим самим власну свідомість.

Інтелігента людина мислить системно, не відокремлюючи прав і обов’язків, не розриваючи свободи і відповідальності, честі та совісті. Вона користується такими критеріями, як об’єктивність, критичність, панорамність, цілеспрямованість, діалектичність. Важливість і необхідність виховання якомога більшої кількості людей з ознаками інтелігентності не викликає ні сумнівів, ні заперечень. Інтелігентність – це не масове явище, а важко і скрупульозно вироблений творчою особистістю сплав унікальних, надзвичайно важливих для суспільства якостей, що не можуть бути зведені до вузького професіоналізму та мають з необхідністю відрізняти лідера, у тому числі в економічній сфері (Koteliukh & Larionov, 2015).

За теорією рис лідерства, лідер повинен володіти такими рисами характеру: глибше та масштабніше мислити, вміти швидко знаходити вихід з певних ситуацій тощо. Якісна перевага – це продуктивність ідей. Людина мусить оволодіти вмінням уникати,

конфліктів а в разі необхідності розв'язувати їх; впливати на людей, на вирішення їхніх проблем (Tard, 1999).

Найвідоміші дослідники лідерської поведінки – Р. Блейк, Р. Лайкерт, К. Левін Д. МакГрегор, Дж. Моутон. У роботах вони вивчали стиль поведінки лідерів, який у контексті управління називається стилем керівництва.

Лідер має навчитися ухвалювати рішення, уникати невігідних ситуацій чи, навпаки, створювати вигідну сукупність обставин. Він повинен уміти, як казав сер В. Черчілль, виносити користь із найневігідніших ситуацій. Справжнього лідера відрізняє особливе мистецтво – перетворювати на своїх союзників прихованих чи навіть явних супротивників (Lihachev, 1993).

Навчання та виховання лідерів – це й передача знань, досвіду аналізувати ситуацію, розвиток управлінських навичок і виховання відповідальності; навчання різних стилів управління; спілкування з людьми, вміння використовувати різні засоби і прийоми керівництва (Prokhorenko et al., 2008).

Отже, керівник лідер не повинен виявляти особистих симпатій чи антипатій, провокувати ситуації, що можуть призвести до міжособистісних ексцесів (пересудів, взаємних випадів, істерик тощо). Вихований, інтелігентний керівник завжди перший вітається з підлеглими. Керівник-лідер повинен завжди пам'ятати, що недоброчинне або образливе слово боляче вражає людину, і вона ще довго через це страждатиме. Саме образа нерідко провокує виникнення конфлікту. Керівник не повинен припускатися грубощів, принижувати людську гідність підлеглого, вважають Сергеева Л.М., Кондратьєва В.П., Хромей М.Я. (Popovych, 2015).

Отже, поведінка лідера – найскладніший, прихований від людей бік влади. На кожному щаблі влади, в будь якій її ланці, малій групі, організації, установі є свої піраміди влади, що керують ними. Скрізь є група відповідальних керівників, які становлять адміністрацію, чи апарат влади. Керівники, які очолюють адміністрацію, ведуть за собою підлеглих, звідси і походить поняття “лідер” – “той, що веде” чи “той, що йде попереду”.

Результати та їх обговорення

У сфері менеджменту робота, зазвичай стає моральною цінністю, оскільки не завжди є джерелом існування, одним із потужних чинників формування людської гідності. Індивідуальна етика у професійній сфері передбачає також усвідомлення свого професійного обов'язку. Керівники підприємств несуть відповідальність за реалізацію професійних можливостей працівників, їхню кар'єру та соціальний статус. Керівникам потрібно знати, які норми складаються в колективі. Поряд з цим в практиці світового менеджменту питанням ділової моралі та етичного клімату в організації приділяють значну увагу, оскільки корпоративна етика дозволяє посилити самоорганізацію і самодисципліну колективу.

Лідер – це керівник, який має владу авторитету, що пов'язаний із добровільним визнанням персоналом верховенства лідера. Це людина ініціативна, внутрішньо вільна та сильна, яка може повести за собою. Щоб стати лідером, потрібно досягти певного рівня культури, освіченості, професіоналізму, життєвого досвіду, внутрішньої зрілості. В основі цього – постійна робота над собою, розвиток власного потенціалу. На думку окремих науковців (Pryiatelchuk, 2012; Popovych, 2015), лідера не можна створити, оскільки він створює себе сам.

Впровадження етичних норм у діяльність українських бізнес компаній може бути ефективним тільки за умов урахування сучасної української специфіки – фактора корупціогенності, недооцінки впливу етичних чинників на успішність бізнесу, нерозвиненості багатьох інститутів корпоративного управління в компаніях і, як наслідок, їх неготовності виходити на нові рубежі розвитку бізнесу, зокрема, пов'язані з впровадженням етичних стандартів і принципів корпоративної соціальної відповідальності.

В роботі керівника-лідера відображаються його особисті риси і манера поведінки. Індивідуальні потреби, родина, релігійні переконання – всі ці фактори формують систему цінностей лідера. Ухвалюючи етично правильні рішення, лідер орієнтується насамперед на окремі особистісні характеристики, такі як власне його впевненість у своїх силах, розвинуте почуття незалежності. Одна з найважливіших особистих характеристик лідера – стадія його морального розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Стадії морального розвитку особистих характеристик лідера

Перша стадія – попередній розвиток	Друга стадія – загальний розвиток	Третя стадія – подальший розвиток
Виконує правила, щоб уникнути покарання	Живе відповідно до очікування оточення	Наслідує індивідуальні принципи добра і справедливості
Дії служать особистим інтересам	Виконує зобов'язання, які покладає на нього соціальна система	Усвідомлює, що цінності інших людей відрізняються від його власних, і шукає неординарні розв'язання етичних дилем
Слухняність заради самого себе	Дотримується законів	Дотримується балансу між особистими та індивідуальними інтересами
Стили лідерства: авторитарний/примусовий	Той, що спрямовує натхненний, орієнтований на командну працю Спільна робота в групах	Той, що трансформується, чи обслуговувальний Працівники отримують додаткові поваження, беруть участь в управлінні

*Джерело: розроблено на основі (Popovych, 2015)

На стадії попереднього розвитку людей цікавлять насамперед зовнішні вигоди і покарання, адже підкорення владі ґрунтується на загрозі негативних наслідків у разі непокори. В організаційному змісті цій стадії відповідають керівники, що використовують авторитарний чи примусовий стилі керівництва, а також менеджери, які орієнтуються на гарантії виконання окремих завдань.

На другій стадії загального розвитку люди адаптуються до очікувань позитивної поведінки колег (родини, друзів, громади). Найкращим способом досягнення мети стає спільна робота в групах. Адекватнішим стилем лідерства стає заохочення взаємодії та кооперації.

На стадії подальшого розвитку, люди керуються насамперед внутрішніми цінностями і нормами, у багатьох випадках ігноруючи правила і закони, що вимагають порушення цих норм. Внутрішні цінності стають важливішими, ніж навіть істотні зовнішні. На цьому вищому рівні розвитку керівники використовують трансформаційний чи обслуговувальний стилі лідерства, увага концентрується на потребах послідо-

вників і стимулюванні інших до самостійного мислення, розв'язання проблем, що виникають, виходячи з принципів моралі.

Поняття “професійна етика”: – системи моральних норм певної професійної діяльності (професійні моральні кодекси); – рефлексія щодо принципових і нормативних підстав професійної діяльності в сфері професії; – діяльність з дотримання норм професійної моралі (Popovych, 2015).

Отже, професійна етика – сукупність правил поведінки певної соціальної групи, яка забезпечує моральний характер взаємовідносин, зумовлених професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку проявів моралі в різних видах діяльності, це розділ етичного вчення, що вивчає особливості функціонування моралі в різних видах професійної діяльності. Відповідно професійна мораль керівника-лідера з позицій професійної етики – складна інтегративна професійна якість, що забезпечує відображення, усвідомлення й актуалізацію професійно-моральної поведінки фахівця під час виконання ним обов'язків (рис. 1).

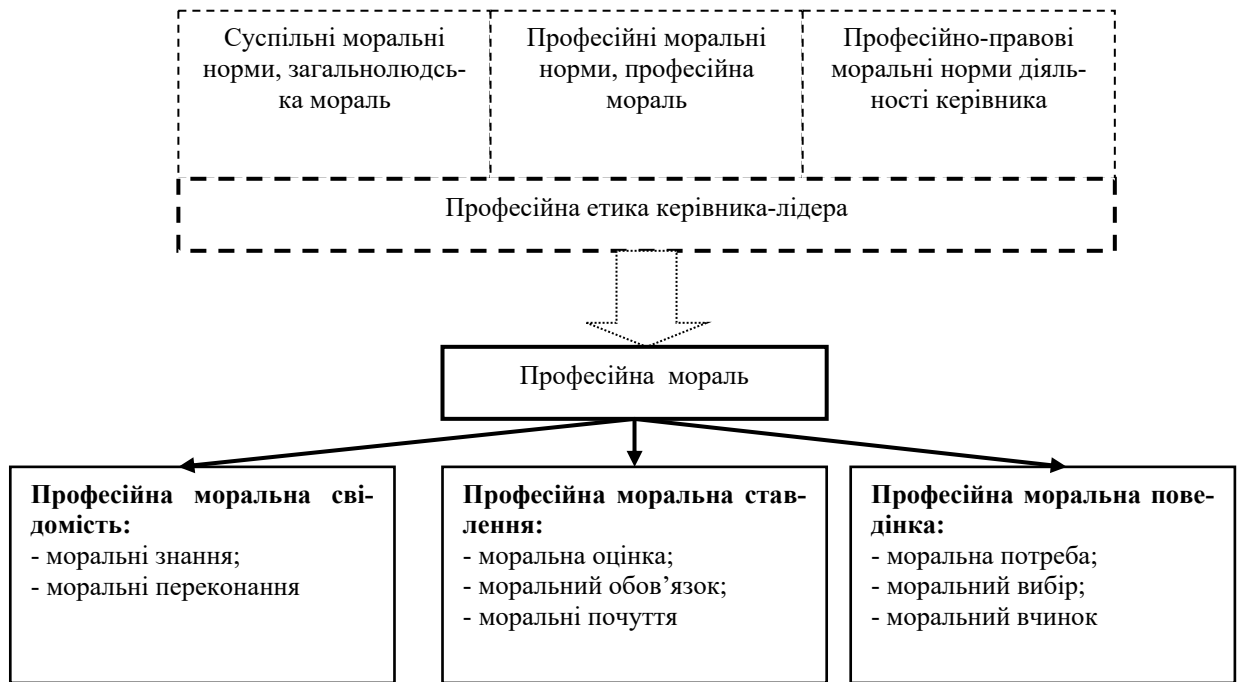

Рис. 1. Структура схема професійної моралі керівника-лідера

*Джерело: побудовано на основі (Yaremenko, 2011)

Пропонуємо основні категорії ставлення працівників, зокрема:

- ставлення до оточення: скромність, гордість за свою професію, повага, почуття гідності і честі – у себе й інших, сумління, справедливість, вимогливість, правдивість, порядність, доброзичливість, постійна готовність прийти на допомогу;

- ставлення до виконання службових обов'язків: мужність, витримка, стійкість, рішучість, вимогливість, дисциплінованість, принциповість, сміливість, ініціативність, чесність, безкорисливість, ретельність, відповідальність;

- ставлення до суспільства, держави, народу: патріотизм, відданість, вірність обов'язку, відповідальність, самовідданість (Hirmiak, 2013).

В опитуванні брали участь 156 респондентів, метою опитування було визначити, “Хто він – лідер” і на основі даного дослідження запропонувати модель керівника з етичними та моральними лідерськими якостями.

Згідно з даними опитування для більшості офісних працівників сімейний стан керівника та релігійність значення не мають. Однак кожен третій хотів би працювати під керівництвом чоловіка, з них 50% вважають, що керівник повинен бути середнього віку.

Обман керівником підлеглих складає 27%, який є заборонений з моральної точки зору. Конфлікт інтересів є внутрішньоособистісним конфліктом керівника, який виникає через наявність у нього корисливого прагнення скористатися владою із порушенням норм професійної етики (9%). Головними ознаками конфлікту інтересів виступали: загроза об'єктивності посадовця під час реалізації ним посадових обов'язків; суперечність між особистим інтересом посадовця та інтересами інших суб'єктів; можливість завдання шкоди законним інтересам інших суб'єктів.

Імідж є показником рівня довіри персоналу до керівника і критерієм оцінки ефективності управлінської діяльності. Ми дослідили, що оцінюючи рівень авторитету керівника в колективі: авторитету керівника жінки – 24%, та 47% – керівника чоловіка, що є у два рази вищим порівняно з жінками. Отже, значення показують, що керівники-чоловіки відповідають низькому рівневі авторитету в колективній роботі, на відміну від жінок.

Про непослідовність у діях свідчать результати дослідження, згідно з яким 29% керівників обіцяють одне, а роблять зовсім інше.

Байдужість до людських проблем (11%) – один з негативних факторів, що визначає негативне ставлення керівника до підлеглих – відсутність уваги та чуйності до людей небажання вирішувати їх проблеми та не вміння співпереживати.

Відсутність патріотизму складає 2%.

Бюрократичність у роботі (16%) – працівники скаржаться на формальне ставлення посадових осіб до їхніх проблем.

Непрофесійність керівника, на думку підлеглих, становить 30%. Виявлено, що в порівнянні з чоловіками, жінки вище оцінили рівень професійності свого керівника на 7%, що свідчить про м'який характер жінок.

Сварки та конфлікти між керівниками різних рівнів (19%) є фактором, що негативно позначається на іміджі керівника – щоденні конфлікти між керівниками, образи, критичні судження, закиди в бік своїх колег та інші ексцеси. На думку Яремін І.І. (Yaremyn, 2016) причиною такої поведінки – є невміння співпрацювати на керівній посаді. Суспільство втратило віру в сумлінність виконання керівниками своїх функціональних обов'язків.

Недобросовісне виконання своїх обов'язків (17%). Проте у відповідях на запитання про рівень сумлінного виконання роботи даними керівниками були розбіжності між чоловіками та жінками. Зокрема, керівники-жінки вище оцінюються за добросовісне виконання роботи (82%).

Побудова моделі керівника-лідера в управлінській діяльності – складний та трудомісткий процес, що потребує чітко визначених дій. Важливу роль у формуванні образу керівника-лідера відіграє колектив, який формує, видозмінює або підсилює необхідні стереотипи в керівника і відповідно формує ставлення керівника до підлеглих та персонале загалом.

Керівник за будь-яких обставин повинен:

– демонструвати лідерські якості та риси характеру, що сформувалися в колективній свідомості, навіть якщо вони не відповідають дійсності;

– бути дієвим, рішучим та справедливим, незалежно від соціального становища людини в суспільстві;

– бути порядним та чесним (саме ці моральні якості особливо вплинуть на формування позитивного іміджу в колективі);

– не допускати в процесі своєї діяльності таких негативних явищ, як корупція, бюрократизм та непрофесіоналізм.

Також перед керівниками різних рівнів в повсякденній професійній діяльності постає непросте завдання: водночас намагатися піклуватися не тільки про зміст словесного впливу, а й дбайливо ставитися до його форми. Як зазначають в праці (Yaremenko, 2011), одним із суттєвих показників людської шляхетності є культура мовлення – поняття не тільки лінгвістичне, а й психологічне, педагогічне, естетичне та етичне.

Менеджери підприємства мають відкрито і впевнено підтримувати норми моральної поведінки. Прихильність моральним цінностям слід декларувати під час виступів, у директивах. Особливу роль відіграють дії менеджменту, якщо керівництво приносить мораль в жертву нетривалим інтересам, в організації миттєво поширюються чутки. Подальші клятви в прихильності моральним ідеалам марні. Отже, поведінка керівника лідера задає тон усій організації.

Висновки

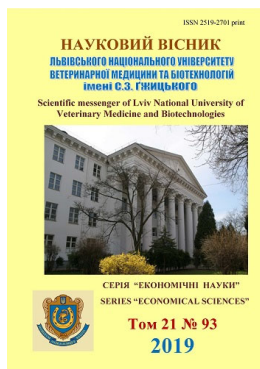
Отже, створювати моральні підвалини етичного піклування означає формувати високі моральні цінності, механізм моральної саморегуляції, захищеності й зацікавленості, моральної творчості й комфорту, а також сприймати моральний досвід колективу: моральні стереотипи, очікування й домагання, традиції і навички.

Сучасний менеджмент охоплює моральну соціалізацію – самостійне засвоєння людиною життєвого досвіду, самонабуття соціальних якостей, її адаптацію до навколишнього середовища. До цієї ж групи заходів належить забезпечення сучасного рівня техніко-технологічного оснащення трудового процесу, раціональна організація, нормування й оплата праці, естетика робочої обстановки, активна участь у соціальній діяльності, духовна атмосфера в групі, громадська думка, настрої, етичні смаки, духовні цінності, морально-психологічний клімат взаємовідносин.

References

- Hirniak, K.M. (2013). Dilovy etyket v systemi upravlinnia personalom. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterinarnoi medytsyny ta biotekhnologii im. Gzhytskoho*, 15(2), 57–62. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2013_15_2_11 (in Ukrainian).
- Koteliukh, M.O., & Larionov, S.O. (2015). Shliakhy empyrchnoho doslidzhennia profesiinoi morali

- pratsivnyka orhaniv vnutrishnikh sprav. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 3(46), 143–149 (in Ukrainian).
- Kovalska, L.L. (2017). Intelktualnyi kapital yak chynnyk rozvytku pidpriumnytskoi maisternosti. Ekonomichnyi forum, 2, 101–105. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_2_19 (in Ukrainian).
- Lihachev, D.S. (1993). Pis'mo v redakciju. "Novyj mir", 2, 39 (in Russian).
- Nicshe, F. (1990). Tak govoryl Zaratustra. Kn. dlja vseh i ni dlja kogo. Fridrih Nicshe. M.: SP "Inter-buk" (in Russian).
- Popovych, M.V. (2015). Vlada i moral. Visn. NAN Ukrainy, 5, 22–24. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/82662> (in Ukrainian).
- Prokhorenko, T.H., Zborovska, O.P., & Nosyrieva, H.A. (2008). Liderstvo yak forma samostverdzhennia osobystosti v malii hrupi. Visnyk Mizhnarodnoho Slovianskoho universytetu: ukraïnskyi naukovo teoretychnyi zhurnal. Yuvilenyi vypusk, 12–18 (in Ukrainian).
- Pryiatelchuk, A.O. (2012). Lider i liderstvo: biznes-poshuky shliakhiv vdoskonalennia kultury i morali. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Filosofiia, 39, 3–15. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2012_39_3 (in Ukrainian).
- Tard, G. (1999). Mnenie i tolpa. Psihologija tolp. M.: Institut psihologii RAN (in Russian).
- Yaremenko, P.S. (2011). Etychni aspekty v diialnosti pratsivnyka OVS Ukrainy. K.: Libra (in Ukrainian).
- Yaremyn, I.I. (2016). Aspekty etychnykh pravyl povedinky publichnykh sluzhbovtsiv: navchalno-metodychnyi posibnyk. Ivano-Frankivsk: IFOTsPPK (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9312

UDC 658 (075)

Management functions: their unity and interdependence in the processes of activity

M. Shulskyi

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 10.09.2019

Received in revised form

09.10.2019

Accepted 10.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-097-569-77-12
E-mail: Pretty_62@ukr.net

Shulskyi, M. (2019). Management functions: their unity and interdependence in the processes of activity. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 58–62. doi: 10.32718/nvlvet-e9312

In the article the detailed functions of management are investigated both in the general interpretation and in the context of their classification into general and specific. The research process takes into account the achievements of well-known researchers in this field of public relations, one of which is, Hamilton Church is shown in the epigraph to this publication, and its fruitful activities are shown in Table 1. The research materials for the selected topic are presented in a logical sequence. Thus, in particular, information on management functions and their role in different spheres of activity is shown in Table 2 (materials on the essence of basic management functions are also presented here); Table 3 provides information on specific management functions and their classification. It focuses on the features that are most used in their classification. Studies of the dialectical interrelation of general and specific management functions, their results are presented in Table 4. The answers to the questions we have formed fully reveal these interrelations. The conclusions follow from the results of the conducted research. They have some theoretical and practical significance. Implementation of the presented proposals in production conditions will increase the efficiency of management activities.

Key words: management functions, general and specific management functions, managerial activity, public relations, dialectic, interconnection.

Функції менеджменту: їх єдність і взаємозалежність у процесах здійснення діяльності

М.Г. Шульський

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

В статті у деталізованих формах проведено дослідження діючих функцій менеджменту як у загальному трактуванні, так і в розрізі їх класифікації на загальні та конкретні. У процесах проведення досліджень взято до уваги здобутки відомих дослідників у цій сфері суспільних відносин, висловлювання одного з яких, а саме: Гамільтона Черча наведено в епіграфі до даної публікації, а його плідна діяльність відображена в таблиці 1. Матеріали досліджень за обраною темою представлено у певній логічній послідовності. Так, зокрема, інформація щодо функцій менеджменту та їх роль у різних сферах здійснення діяльності наведена у таблиці 2 (тут також представлено матеріали щодо сутності основних функцій менеджменту); в таблиці 3 наведено інформацію про конкретні функції менеджменту та їх класифікацію. Тут сконцентровано увагу на ті ознаки, які в найбільшій мірі використовуються при здійсненні їх класифікації. Дослідження діалектичного взаємозв'язку загальних і конкретних функцій менеджменту, їх результати представлені у таблиці 4. Відповіді на сформувані нами питання у повній мірі розкривають ці взаємозв'язки. Висновки випливають із результатів проведених досліджень. Вони мають певне теоретичне і практичне значення. Реалізація представлених пропозицій у виробничих умовах дозволить підвищити ефективність управлінської діяльності.

Ключові слова: функції менеджменту, загальні і конкретні функції менеджменту, управлінська діяльність, суспільні відносини, діалектика, взаємозв'язок.

Вступ

Слова, що винесені в епіграф даної статті, у повній мірі відображають те планетарне значення функцій менеджменту в сфері людської діяльності різних її видах. Перш за все, ніж з'ясувати суть передбачених досліджень, сконцентруємо увагу на ті основні складові даної публікації, які обумовили її підготовку. Як відомо, проведення реформ у різних сферах суспільних відносин вимагає якісно нових підходів до здійснення насамперед управлінської діяльності з врахуванням змін умов зовнішнього і внутрішнього середовища. А ці умови, як встановлено науковими дослідженнями, не є константами, а характеризуються постійними і динамічними змінами як з позитивними, так і негативними результатами, які необхідно постійно досліджувати і вносити певні елементи регулювання у сфері людської діяльності. А це забезпечується, перш за все, результативним використанням функцій менеджменту, вивчення яких, за висловлюванням Г. Черча, має колосальне значення. Все це сказане відображає мету підготовки даної статті та її значення для ефективного здійснення менеджерської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження функцій менеджменту у різних сферах суспільних відносин завжди було в центрі уваги дослідників минулих, теперішніх і, на наше переконання, буде предметом дослідження майбутніх поколінь. Серед минулих і сучасних дослідників, слід відзначити таких як: В.Г. Галанець, Й.С. Завадський, Г.О. Колесніков, М. Мартиненко, С.І. Михайлов, В.Г. Федоренко, Ф.І. Хміль та інші.

Таблиця 1

Коротка характеристика діяльності Г. Черча (Shchokin et al., 2007)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Хто такий Черч Гамільтон і де були сформувані його основні теоретичні висновки?	Черч Гамільтон (1866-1936) – представник американської школи науки про управління. Основні теоретичні висновки досліджень Черча викладено у його праці “Основи управління виробництвом”
2	Що є основним надбанням Г. Черча?	Основним надбанням Черча є розгляд функціональних засад управління. Він стверджував, що загальна мета виробництва реалізується шляхом синтезу п’яти органічних функцій
3	Які це є органічні функції?	Цими органічними функціями є проектування, облік, оперування, обладнання і розпорядництво (контроль)
4	Які складові має мистецтво управління виробничим підприємством?	Мистецтво управління виробничим підприємством має дві складові: перша – визначення органічних функцій, їх найвигідніших пропорцій, друга – правильний аналіз
5	Що повинно відповідати кожній із п’яти специфічних цілей?	Кожній з п’яти специфічних цілей мусить відповідати особливий апарат, що має завдання досягнення цієї мети й проведення її в життя
6	Як розглядати кожну таку мету?	Тому кожну таку мету треба розглядати як точне вираження особливої органічної функції через проектування
7	Що визначив Г. Черч, розглядаючи організацію виробництва?	Розглядаючи організацію виробництва, Г. Черч визначає етапи практичної побудови організаційних функцій

Не будемо деталізувати наведений матеріал, адже він у конкретизованих формах відображений в табличній формі. Однак звернемо увагу на те, що погляди Г. Черча є важливими і актуальними в умовах сьогодення і тому їх дослідження, як він виразився, “що вивчення функцій має колосальне значення” і ми у

одночасно зауважимо, що функції менеджменту не є застиглою формою функціонування різних сфер людської діяльності, а вони постійно та динамічно змінюються і розвиваються під впливом різних факторів. Саме ці обставини спонукають до продовження подальших досліджень даної теми, що нами і зроблено.

Результати та їх обговорення

Функціонування різних сфер суспільних відносин здійснюється під впливом дії різноманітних чинників розвитку, важливими серед яких є функції менеджменту, що забезпечують проведення управлінської діяльності у різних складових людського суспільства. З цього приводу варто повернутися до суті слів, виражених Г. Черчем, які у повній мірі відображають значення дослідження функцій управління. Враховуючи важливість досліджень цього вченого до теми нашого вивчення, ми вважаємо за необхідне сказати про нього дещо більше. Для цього використаємо діалоговий метод дослідження (він буде домінувати у подальших наших дослідженнях за даною темою). Зібрані і певним чином оброблені матеріали представлені у таблиці 1.

Отож, народився Г. Черч у ХІХ столітті (1866 р.) і відійшов у потойбічний світ у ХХ столітті (1936 р.). Його творча діяльність здійснювалася на зламі віків, а в цей час, як відомо, відбувалися епохальні зміни у всіх сферах людської діяльності. Якими проблемами він займався б, яких би результатів досягнув – все це представлено у вищезгаданій таблиці 1.

повній мірі підтримуємо знамениті твердження дослідника та продовжимо їх дослідження у нашій публікації. Перш за все відзначимо, що дослідження проводимо від загального до конкретного, матеріалізуючи одержані результати представлено у деталізованих твердженнях, заключеннях і висновках.

Таблиця 2

Функції менеджменту та їх роль у різних сферах здійснення діяльності (Shchokin et al., 2007)

№ п/п	Питання, сформовані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Як трактуються функції менеджменту?	Функції менеджменту — сукупність спеціалізованих видів управлінської діяльності, спрямованих на узгодження спільних дій і операцій працівників організації з метою досягнення певних цілей
2	Що означає термін “функція”?	Термін “функція” (лат. / <i>functio</i>) означає здійснення, виконання
3	Що вдалося забезпечити за допомогою функцій менеджменту?	За допомогою функцій менеджменту вдається забезпечити безперервність, динамічність, послідовність та цілеспрямованість управлінського процесу, розчленувати та закріпити окремі види робіт за виконавцями
4	Коли сформувалися функції менеджменту?	Функції менеджменту сформувалися під час удосконалення поділу і спеціалізації праці, відображають сутність і зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління
5	Що було підставою класифікації менеджменту?	Підставою для класифікації функцій менеджменту є вид управлінської діяльності, що дає змогу відрізнити одну роботу від інших у процесі виробничого циклу
6	Які функції виділяють за цією ознакою?	За цією ознакою виділяють загальні (основні) та конкретні (специфічні) функції
7	Які є загальні функції і що вони зумовлюють?	Загальні функції, до яких відносять планування, організування, мотивування, контролювання і координування (регулювання), зумовлені спеціалізацію управлінської праці незалежно від сфери діяльності суб’єкта господарювання
8	Що формують загальні функції і в якій послідовності?	Формують управлінський процес у такій послідовності: 1) розроблення управлінських рішень; 2) здійснення заходів щодо реалізації прийнятих рішень; 3) організація контролю за реалізацією рішень

Матеріали, що наведені у таблиці 2, дають можливість простежити процеси розвитку функцій менеджменту від загального їх представлення суті до конкретизації цього, що за допомогою їх досягаються. Отож, функції менеджменту – це сукупність тих видів управлінської діяльності, які дозволяють досягти поставлених цілей (відповіді на перше питання таблиці 2). При цьому слід зауважити про походження самого терміну “функції”. Він походить, як відзначено у відповіді на 2-ге питання, від латинського слова “*function*”, що означає здійснення, виконання. Таким чином, можна стверджувати, що поняття функції має давнє історичне походження і сьогорішнє використання цього поняття, як стверджував Г. Черч, має “коласальне значення”.

Ось саме з позицій Г. Черча продовжимо подальші дослідження функцій менеджменту, основні складові які представлено в таблиці 2. Одночасно зауважимо, що як в цій частині статті, так в попередній і в наступних нами покладено використання матеріалів понятійно-термінологічного словника менеджменту (Shchokin et al., 2007). В літературі з менеджменту функції менеджменту трактуються в основному так, як це відображено у відповіді на перше питання таблиці 2. Не менш цінна інформація представлена у відповіді на 3-тє питання, в якій чітко сформовано, що вдалося досягти за допомогою функцій менеджменту. А досягнення були грандіозні – забезпечення результативності управлінського процесу шляхом розчленування та закріплення окремих видів робіт за виконавцями. Відправною точкою цих процесів стали зміни щодо класифікації функцій менеджменту (відповіді на 4-5-те питання). Відпо-

віді на 7–8-ме питання дають представлення про загальні функції менеджменту та їх роль і значення у формуванні управлінських процесів у певній логічній послідовності.

Крім основних функцій менеджменту, важливу роль у сферах управлінської діяльності відіграють конкретні функції менеджменту. Інколи їх ще називають специфічними (Khmil, 2003), дехто вважає їх спеціальними (Zavadskyi, 1998) та ін. Однак теорія визначає, а практика констатує, що саме ці функції управління безпосередньо забезпечують вплив суб’єктів управління на об’єкти. Як би їх не формували, як би не ілюстрували б, як би не називали б, все-таки їх основна направленість здійснюється в цьому, що їх “функція” виокремлена відповідно до завдань управління діяльності організації, або до конкретних стадій виробничого процесу, або за спрямованістю на конкретні чинники виробництва (Khmil, 2003).

Одночасно слід зауважити, що конкретні функції не є однорідними, а вони є різнорідними і, отже, класифікуються за різними ознаками. Відповідь на комплексне питання 3 дають змогу уявити цю класифікацію і констатувати, що це все, що тут представлено, матеріалізується у конкретних діях управлінського персоналу, який здійснює управлінські функції щодо керування конкретним підприємством.

Одночасно відзначимо, що управлінці здійснюють свої конкретні функції не ізолювано від основних функцій, а в їх тісному діалектичному взаємозв’язку, взаємопов’язані і взаємодоповнені. Все це у деталізованих формах відображено в таблиці 4.

Таблиця 3

Конкретні функції менеджменту та їх класифікація (Shchokin et al., 2007)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Як трактуються конкретні функції менеджменту?	Це види управлінської діяльності, які забезпечують формування способів управлінського впливу та забезпечують конкретні управлінські процеси; відображають сутність і зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління
2	В яких сферах діяльності організації задіяні конкретні функції менеджменту?	Конкретні (специфічні) функції задіяні в усіх сферах діяльності організації та виокремлюються відповідно до конкретних стадій виробничого процесу
3	За якими ознаками найбільш поширена класифікація конкретних функцій: 1) за впливом на весь процес управління 2) за впливом на окремі стадії виробничого процесу 3) за об'єктом управління 4) за впливом на окремі елементи виробництва	(перспективне, поточне, економічне та соціальне планування; управління основним виробництвом, допоміжним виробництвом, постачанням; організація робіт зі стандартизації; облік і звітність; економічний аналіз; зовнішньоекономічна діяльність тощо); (організація виробництва; управління технічною підготовкою виробництва; управління технологічними процесами; технічний контроль і випробування; збут продукції); (управління підприємством, цехом, службою, відділом, дільницею, бригадою тощо); (управління організацією праці та заробітної плати; капітальне виробництво; управління фінансами і маркетинговою діяльністю та ін.)

Таблиця 4

Діалективний взаємозв'язок загальних і конкретних функцій менеджменту (Shchokin et al., 2007)

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	Коли абстрактний стан загальних функцій набуває відповідних ознак?	Між функціями менеджменту існує тісний взаємозв'язок. Абстрактний стан загальних функцій набуває відповідних ознак лише в процесі реалізації конкретних функцій, і навпаки
2	Що дозволяє сформувати усвідомлення взаємозв'язку між загальними і конкретними функціями?	Усвідомлення діалектичного взаємозв'язку між загальними і конкретними функціями дає змогу формувати ефективну систему менеджменту, усувати дублювання та бюрократичні перепони в її функціонуванні тощо
3	Що забезпечує реалізацію загальних і конкретних функцій у їх тісному взаємозв'язку?	Цілеспрямована реалізація загальних функцій у їх взаємозалежності з конкретними забезпечує цілісність процесу менеджменту, який утворюється внаслідок впливу суб'єктів управління на зміни економічного, соціального, технічного, організаційного тощо станів об'єкта управління
4	Завдяки чому реалізуються конкретні функції?	Конкретні функції відображають процес, об'єкт управління або елемент виробничо-господарської діяльності, реалізуються завдяки застосуванню загальних функцій (планування, організування, мотивування, контролювання і регулювання)
5	При яких умовах загальні функції трансформуються в конкретні?	Загальні функції менеджменту з абстрактних трансформуються в конкретні лише через управління певними об'єктами, процесами, елементами виробничо-господарської діяльності, тобто набувають відповідного змісту, будучи задіяними в реалізації конкретних функцій менеджменту
6	Що дає дослідження взаємозв'язку функцій менеджменту?	Дослідження взаємозв'язку функцій забезпечує вдосконалення управління, формування ефективної системи менеджменту, усунення зайвих ланок, бюрократичних перепон, подолання опору змінам
7	При яких умовах загальні функції перетворюються на реальну управлінську діяльність?	Загальні функції є абстрактними і перетворюються на реальну управлінську діяльність лише тоді, коли з їх допомогою реалізуються конкретні функції. Тому загальні функції розглядають як основу здійснення будь-якого управлінського процесу
8	Завдяки якій операції здійснюється послідовність виконання функцій управління у просторі і часі?	Послідовність виконання функцій управління у просторі та часі здійснюється завдяки такій операції, як цикл менеджменту. Розпочинається він з формулювання мети, головних завдань, які виступають підставою для розроблення системи заходів щодо їх досягнення та економічного і соціального забезпечення

Отже, загальні функції менеджменту (планування, організування, мотивація, контроль) є "абстрактними" і перетворюються на реальну управлінську діяльність

лише тоді, коли з їх допомогою реалізуються функції менеджменту конкретні" (Shchokin et al., 2007). Як це відбувається у конкретних виробничих умовах? Це

можна прослідкувати на конкретному прикладі, скажімо, щодо розвитку тваринництва в господарстві, зокрема для виконання конкретної функції: управління технікою та технологічною підготовкою виробництва, яка реалізується за допомогою загальних функцій менеджменту: планування техніко-технологічної підготовки виробництва; організування роботи різних служб (ветеринарної медицини, зооінженерної та інших) і підрозділів; матеріального та морального стимулювання працівників служб; контролювання здійснення процесів та внесення відповідних змін у діяльності задіяних служб з врахуванням та усунення виявлених недоліків та упущень.

Поглиблюючись в матеріали таблиці 4 “Діалектичний взаємозв’язок загальних і конкретних функцій менеджменту”, можна поставити цілком закономірно питання, а що дає цей відзначений взаємозв’язок функцій? Відповіді сформуємо на основі інформації, що представлена у вищезгаданій таблиці, у певній логічній послідовності, а саме:

– абстрактний стан загальних функцій трансформується в реальність лише в процесах використання конкретних функцій і, навпаки, тому загальні функції розглядають як основу здійснення будь-якого процесу управління (відповідь на перше, 5 і 7-ме питання);

– діалектичний взаємозв’язок між досліджуваними функціями дає змогу сформувати результативну систему менеджменту та усунути виявлені недоліки, забезпечити цілісність процесів менеджменту (відповідь на 2–3-тє питання);

– взаємозв’язок функцій, їх детальне вивчення забезпечує вдосконалення управління, формування ефективної системи менеджменту та, що головне, усунення бюрократичних перепон і подолання опору змінами (відповідь на 6-те питання);

– виконання функцій менеджменту у їх діалектичному взаємозв’язку, взаємозалежності і взаємодоповненні у просторі та часі в певній логічній послідовності здійснюються завдяки такій операції, як цикл менеджменту. Головні складові цього процесу: формування мети, головних завдань, розроблення заходів щодо їх досягнення та ін. Все це повинно бути направлено на досягнення позитивних зрушень в економіці та підвищення рівня соціального забезпечення населення (відповідь на 8-ме питання). Отож, за висловлюванням І. Хміля: “За змістом цикл менеджменту – це послідовність виконання функцій менеджменту” (Khmil, 2003).

Нами наведено, на наш погляд, лише основні складові системи діалектичного взаємозв’язку загальних і конкретних функцій менеджменту. Існують інші взаємозв’язки, які в більшій і меншій мірі впливають на ефективність здійснення управлінської діяльності.

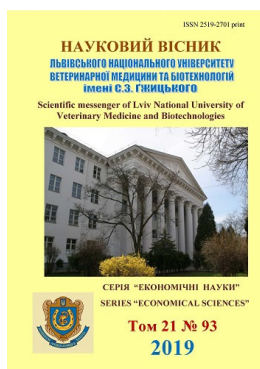
Висновки

На основі проведеного дослідження встановлено тісний діалектичний взаємозв’язок основних і конкретних функцій менеджменту в процесах здійснення управлінської діяльності у різних сферах суспільних відносин. Проте на практиці управлінський персонал не завжди своєчасно усвідомлює важливість цих взаємозв’язків, що в кінцевому підсумку негативно впливає на ефективність управлінської праці. Саме тому у виробничих умовах розв’язання цих проблем слід приділяти належну увагу.

Перспективи подальших досліджень. Зміна внутрішнього і зовнішнього середовища у процесах проведення реформ істотно впливає на системи взаємозв’язків основних і конкретних функцій в процесах здійснення управлінської діяльності. Саме ці зміни слід досліджувати як у сучасних умовах, так і на перспективу.

References

- Fedorenko, V.H. (2015). *Menedzhment: pidruchnyk*. 3-tie vyd., pererob y dopov. K.: Alerta (in Ukrainian).
- Galanec, V.G. (1978). *Jefferktivnost upravlenija: teorija metodika, praktika*. Lvov: Vishha shk. (in Russian).
- Khmil, F.I. (2003). *Osnovy menedzhmentu*: K.: Akademydav (in Ukrainian).
- Kolesnikov, H.O. (2007). *Menedzherskyi slovnyk: Navchalno-dovidkove vydannia*. K.: “VD” Profesional” (in Ukrainian).
- Martynenko, M.M. (2005). *Osnovy menedzhmentu*. Pidruchnyk. K. Karavela (in Ukrainian).
- Mykhailov, S.I. (2012). *Menedzhment [tekst]: navch. posib*. 2-he vyd. vypr. ta dop. K.: “Tsentr uchbovoi literatury” (in Ukrainian).
- Shchokin, H.V., Holovatyi, M.F., Antonenko, O.V., & Sladkevych, V.P. (2007). *Menedzhment: Poniatino-terminolohichnyyi slovnyk*. K.: MAUP (in Ukrainian).
- Zavadskyi, Y.S. (1998). *Menedzhment: Management*. T.1. Vyd. 2-e. K.: Ukrainsko-finskyi instytut menedzh-mentu i biznesu (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9313

Methodical approaches to the assessment of investment attractiveness of agricultural enterprises

R.M. Myniv

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 10.09.2019

Received in revised form

11.10.2019

Accepted 12.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-370-43-92
E-mail: myniv@ukr.net

Myniv, R.M. (2019). Methodical approaches to the assessment of investment attractiveness of agricultural enterprises. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 63–69. doi: 10.32718/nvlvet-e9313

Evaluation of investment efficiency is central to the process of justifying and selecting possible options for investing in investment projects, and is therefore a key to successful implementation of investment activities of agricultural enterprises. The main directions of financing of investment projects of agricultural enterprises are: purchase or construction of unfinished construction objects, new construction, expansion of existing enterprises, reconstruction of existing enterprises and technical re-equipment of existing enterprises. Two main groups of methods of assessing the cost-effectiveness of investment projects have become most widespread: static and dynamic. Static methods involve the calculation of indicators based on undiscounted cash flows. Dynamic methods, on the contrary, take into account the change in the value of money over time and imply bringing the values of all cash flows to the same period by discounting or compounding. Dynamic methods for assessing the effectiveness of investment projects include the following basic methods that rely on most modern Ukrainian enterprises, such as net present value cash flow (NPV), internal rate of return (IRR), payback period (DPP) and project profitability index (PI). On their basis the basic methods of selection of investment projects of agricultural enterprises are formed. Net Present Value (NPV) calculation. is based on comparing what will be invested in the future with what is invested now. The Profitable Index (PI) is directly related to net present value and is defined as the ratio of the discounted cash flow to initial investment. The IRR (Internal Rate of Return) is the discount rate at which the projected cash inflows are equal to the project's discounted cash flows. As indicators of the effect in calculating the overall efficiency of investments, it is advisable to use changes in the following values of growth: revenue from the sale of enterprise products; gross income; profit before tax; net profit; cash flow; clean products. Gross and net investment should be included in the costs. The use of qualitative methods in investment analysis is due to the following reasons: the subjectivity of the phenomena or characteristics studied; lack or lack of necessary information; inability to analyze objective and acceptable methods; lack of research object (to be created during project implementation). Quantitative methods for evaluating agricultural investment projects include methods of probability theory and mathematical statistics, as well as economic and statistical methods.

Key words: estimation of investment efficiency, indicators, agricultural enterprises, methods of evaluation.

Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Р.М. Минів

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Оцінювання ефективності інвестицій посідає центральне місце в процесі обґрунтування та вибору можливих варіантів вкладення коштів у інвестиційні проекти, а отже, є запорукою успішного здійснення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Основними напрямком фінансування інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств виступають: придбання або будівництво об'єктів незавершеного будівництва, нове будівництво, розширення наявних підприємств, реконструкція

діючих підприємств й технічне переобладнання діючих підприємств. Найбільшого поширення набули дві основні групи методів оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів: статичні та динамічні. Статичні методи передбачають розрахунок показників на основі недисконтованих грошових потоків. Динамічні ж методи, навпаки, враховують зміну вартості грошей в часі і передбачають приведення вартостей усіх грошових потоків до одного й того ж самого періоду шляхом їх дисконтування чи компаундингу (нарощування). До динамічних методів, оцінки ефективності інвестиційних проектів слід віднести такі основні методи, що розраховують на більшості сучасних підприємств України, як чиста теперішня вартість грошових потоків (NPV), внутрішня ставка дохідності (IRR), період окупності інвестицій (DPP) та індекс прибутковості проекту (PI). На їх базі формуються основні методи вибору інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств. Розрахунок чистої поточної вартості (NPV–Net Present Value), заснований на порівнянні того, що дадуть інвестиції в майбутньому, з тим, що вкладено зараз. Індекс прибутковості (PI – Profitable Index) безпосередньо пов'язаний з чистою теперішньою вартістю і визначається як відношення дисконтованої вартості грошових потоків до первинних інвестицій. Внутрішня норма прибутковості (IRR–Internal rate of return) – це така ставка дисконтування, при якій дисконтовані надходження грошових коштів проекту дорівнюють дисконтованим грошовим видамкам проекту. В якості показників ефекту при розрахунку загальної ефективності інвестицій доцільно використовувати зміни таких величин приросту: виручки від реалізації продукції підприємства; валового доходу; прибутку до оподаткування; чистого прибутку; грошового потоку; чистої продукції. В якості витрат слід включати до оцінок обсяги валових та чистих інвестицій. Застосування якісних методів в інвестиційному аналізі, обумовлено наступними причинами: суб'єктивність досліджуваних явищ або характеристик; відсутність або нестача необхідної інформації; неможливість аналізу об'єктивних і прийнятних методів; відсутність об'єкта дослідження (які повинні бути створені в ході реалізації проекту). Кількісні методи оцінки інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств включають методи теорії ймовірностей та математичної статистики, а також економічні і статистичні методи

Ключові слова: оцінювання ефективності інвестицій, показники, сільськогосподарські підприємства, методи оцінки.

Вступ

Інвестиції відіграють вирішальну роль в економічному розвитку країни, вони визначають пріоритетні напрямки зростання економіки. Процес активізації інвестиційних потоків забезпечує зростання обсягів виробництва, національного прибутку, конкурентний розвиток галузей (Kangro, 2011; Stasiuk & Hreskiv, 2015).

В сучасних умовах фінансової нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність визначення підходів до оцінки ефективності інвестиційних проектів, що забезпечить подальший розвиток методів оцінки привабливості інвестицій з метою успішного та ефективного управління й розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Оцінювання ефективності інвестицій посідає центральне місце в процесі обґрунтування та вибору можливих варіантів вкладення коштів у інвестиційні проекти, а отже, є запорукою успішного здійснення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результати та їх обговорення

Оцінювання ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств відіграє найважливішу роль при обґрунтуванні і виборі можливих об'єктів інвестування. Наскільки об'єктивно проведено на ця оцінка, залежать прийняття вірного інвестиційного рішення, терміни повернення вкладених інвестицій, розвиток фірми, галузі, регіону, суспільства.

Обмеженість бюджетних ресурсів і відмова від політики централізованого фінансування розвитку визначають пошук альтернативних шляхів активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та залучення інвестиційних ресурсів.

Інвестиційний проект варто розглядати у вигляді інвестиційного циклу, бо розробка і реалізація інвестиційного проекту проходять довгий шлях – від ідеї до готової продукції, а між моментом початку інвес-

тування і моментом, коли проект почне приносити прибуток, існує деякий часовий лаг.

Основними напрямками фінансування інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств виступають: придбання або будівництво об'єктів незавершеного будівництва, нове будівництво, розширення наявних підприємств, реконструкція діючих підприємств й технічне переобладнання діючих підприємств.

Первинний відбір інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств відбувається на основі якісного аналізу за відповідною системою показників (табл. 1).

У світовій практиці існує безліч методик фінансово-економічної оцінки інвестицій. У більшості з них використовуються однотипні, з економічної точки зору, показники ефективності, пов'язані з обчисленням реальних потоків грошових коштів та дисконтуванням. Найбільшого поширення набули типові методи, розроблені ЮНІДО.

Серед них – дві основні групи методів оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів: статичні та динамічні. Статичні методи передбачають розрахунок показників на основі недисконтованих грошових потоків. Динамічні ж методи, навпаки, враховують зміну вартості грошей в часі і передбачають приведення вартостей усіх грошових потоків до одного й того ж самого періоду шляхом їх дисконтування чи компаундингу (нарощування). Саме динамічні методи набули широкого застосування і виявились найбільш концептуально правильними та загальнопридатними для застосування в ринкових умовах. До динамічних методів, оцінки ефективності інвестиційних проектів слід віднести такі основні методи, що розраховують на більшості сучасних підприємств України, як чиста теперішня вартість грошових потоків (NPV), внутрішня ставка дохідності (IRR), період окупності інвестицій (DPP) та індекс прибутковості проекту (PI). На їх базі формуються наступні основні методи вибору інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 1

Система критеріїв для відбору інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств

Показники інвестиційного проекту	Варіанти характеристик показника інвестиційного проекту		
	Відповідність інвестиційного проекту стратегічним умовам діяльності позичальника	Цілком відповідає	Відповідає частково
Характеристика регіону, де реалізується проект	Регіон із високим рівнем інвестиційної привабливості	Регіон із середнім рівнем інвестиційної привабливості	Регіон із низьким рівнем інвестиційної привабливості
Рівень розвитку галузі реалізації проекту	Спостерігається сталий розвиток, має місце фінансова підтримка держави	Стабільний розвиток галузі	Стабільний занепад галузі
Рівень забезпечення інвестиційного проекту ресурсами	Необхідні ресурси в повному обсязі виробляються в регіоні	Необхідні ресурси в повному обсязі виробляються в Україні	Необхідні ресурси імпортуються з інших країн
Рівень виконання підготовчого етапу для реалізації інвестиційного проекту	Наявність розробленої проектної документації та кошторису витрат	Наявність типової проектної документації та кошторису витрат	Наявність проекту про наміри інвестування
Необхідний обсяг інвестицій, в у. о	До 100 000	100 001 – 500 000	Більше 500 000
Період здійснення фінансування інвестицій	До 1 року	Від 1 до 3 років	Більше 3 років
Період окупності інвестиційного проекту	До 1 року	Від 1 до 3 років	Більше 3 років
Джерела фінансування інвестиційного проекту	Власні кошти	Власні та залучені кошти	Запозичені кошти
Рівень ризику	Мінімальний	Середній	Високий

Таблиця 2

Основні методи вибору інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств у вітчизняній практиці

Назва методу	Переваги методу	Недоліки методу	Сфера застосування методу
Простий метод окупності інвестицій (модель не дисконтування)	Дозволяє судити про термін ліквідності й ризикованості проекту	Ігнорує грошові надходження після завершення строку окупності проекту, а також можливості реінвестування доходів і вартість грошей у часі	Придатний для швидкого відбраковування проекту, а також в умовах інфляції, дефіциту ліквідних засобів, політичної нестабільності
Метод чистої поточної вартості проекту (модель дисконтування)	Орієнтований на досягнення головної мети фінансового менеджменту – збільшення доходів акціонерів	Величина NPV не є абсолютно вірним критерієм при: - виборі між проектами з різними початковими витратами, але однаковими NPV; - виборі між проектом з більшої NPV і великим періодом окупності і проектом з меншої NPV і меншим строком окупності. Складно спрогнозувати ставку дисконтування	При схваленні чи відмовленні від єдиного проекту. При виборі між взаємозамінними проектами. При аналізі проектів із нерівномірними грошовими потоками
Метод внутрішньої норми доходу (модель дисконтування)	Нескладний для розуміння, добре узгоджується з головною метою фінансового менеджменту – збільшення прибутків акціонерів	Передбачає складні розрахунки. Не завжди виділяється найбільш прибутковий проект. Передбачає малореалістичну ситуацію реінвестування всіх проміжних грошових надходжень від проекту за ставкою внутрішньої прибутковості	Аналогічна першому та другому методу

Найбільш використовуваним методом є метод визначення чистої поточної вартості (NPV–Net Present Value). Основних аргументів на користь цього критерію два: він дає ймовірну оцінку приросту капіталу підприємства в разі прийняття проекту; критерій досить точно відповідає основній меті діяльності управлінського персоналу, якою є нарощування економічного потенціалу підприємства; володіє властивістю адитивності, що дозволяє складати значення показника NPV по різних проектах і використовувати отри-

ману величину для оптимізації інвестиційного портфеля.

Розрахунок чистої поточної вартості заснований на порівнянні того, що дадуть інвестиції в майбутньому, з тим, що вкладено зараз. Чиста поточна вартість являє собою різницю між теперішньою, дисконтованою на основі розрахункової ставки відсотка, вартістю надходжень від інвестицій і величиною початкових інвестиційних витрат.

$$NPV = \sum_{t=0}^n CF_t \times \frac{1}{(1+r)^t} - \sum_{t=0}^n Inv_t \times \frac{1}{(1+r)^t}$$

де CF_t – чистий грошовий потік за період t , грн. од.;
 r – норма дисконтування, яка враховує зміну вартості грошей в часі, частка від одиниці;

n – термін реалізації проекту, роки;

Inv_t – інвестиції за період t , грн.

Якщо чиста поточна вартість проекту позитивна, то це означає, що внаслідок реалізації цього проекту цінність сільськогосподарського підприємства зростає і отже, інвестування піде їй на користь, тобто проект можна вважати прийнятним.

Ставка дисконтування, яка використовується в розрахунку NPV, в умовах високої нестабільності української економіки не може бути розрахована за стандартними методиками, які використовуються в зарубіжній практиці. В якості такої можна використовувати облікову ставку відсотка або ставку, прийнятну для довгострокових кредитів банку.

Метод NPV можна використовувати при різних комбінаціях початкових умов, при цьому можна знайти економічно раціональне рішення. Однак цей метод дає відповідь тільки на питання, чи сприяє варіант інвестування, що аналізується, росту цінності сільськогосподарського підприємства або багатства інвестора взагалі, але ніяк не свідчить про відносну міру такого росту. Ця міра завжди має велике значення для будь-якого інвестора. В зв'язку з тим використовують другий показник – метод розрахунку прибутковості інвестиції

Індекс прибутковості (PI – Profitable Index) безпосередньо пов'язаний з чистою теперішньою вартістю і визначається як відношення дисконтованої вартості грошових потоків до первинних інвестицій.

$$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{Inv_t}{(1+r)^t}}$$

Під час прийняття рішень щодо реалізації інвестиційного проекту розглядаються тільки ті об'єкти, для яких індекс прибутковості більше 1. Якщо виникає необхідність вибору декількох об'єктів інвестування, то їх розташовують по ранжиру в залежності від чисельного значення PI. При прийнятті інвестиційних рішень аналітики віддають перевагу показнику PI в тому випадку, якщо показник NPV є абсолютним, та, коли проекти матимуть рівну чисту теперішню вартість доходів.

Необхідно зазначити, що PI як показник абсолютної прийнятності інвестицій дає можливість дослідити інвестиційний проект ще в двох аспектах. По-перше, з його допомогою можна визначити таку величину як “міру стабільності” проекту. Припустимо, що згідно розрахунку $PI = 2$, то у цьому випадку розглянутий проект перестане приваблювати інвестора лише в тому разі, якщо його вигоди (майбутні грошові поступлення) зменшаться більше ніж у 2 рази. Це і буде “запасом міцності” проекту, що підтверджує правильність висновків аналітиків, навіть тоді коли вони оцінюють проект із повним оптимізмом. По-друге, PI дає

аналітикам надійний інструмент для ранжирування інвестицій за їхньою привабливістю і цей аспект є дуже важливим.

Одним із найпростіших методів оцінки ефективності реалізації інвестицій сільськогосподарських підприємств, який досить часто використовується на практиці, є внутрішня норма прибутковості (IRR – Internal rate of return) – це така ставка дисконтування, при якій дисконтовані надходження грошових коштів проекту дорівнюють дисконтованим грошовим видаткам проекту. Внутрішня норма прибутковості являє собою максимальну ставку відсотка, яка може бути використана без шкоди для господарюючого суб'єкта. Таким чином, IRR характеризує нижній гарантований рівень прибутковості проекту і максимальну ставку плати за залучені джерела фінансування, при якій проект залишається беззбитковим.

$$\sum_{t=0}^n CF_t \times \frac{1}{(1+IRR)^t} = \sum_{t=0}^n Inv_t \times \frac{1}{(1+IRR)^t}$$

$$IRR = 1, \text{ при якій } NPV = 0,$$

За допомогою цього методу можна знайти таку ставку відсотка, при якій стають рівними дисконтовані грошові потоки і інвестиційні витрати. Вона являє собою максимальну відсоткову ставку, під який фірма могла б взяти кредит, якщо б вона здійснювала інвестиції за допомогою позикового капіталу, а грошові потоки використовувалися б для погашення кредиту та відсотків. При такому методі інвестування фірма буде знаходитися в точці беззбитковості.

Ефективність інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств має кількісну і якісну оцінку. Це залежить від цілей інвестора, що можуть виражатися, наприклад, в одержанні доходу, і тоді ефективність матиме кількісну визначеність. Під час одержання будь-якого іншого корисного для інвестора ефекту, наприклад, досягнення соціального, науково-технічного чи екологічного, що не завжди має кількісну визначеність, необхідна якісна оцінка.

Основні критерії і методи інвестиційного аналізу сільськогосподарських підприємств представлені в таблиці 3. При цьому слід зазначити, що цілісної системи обґрунтування прийняття рішень за реальними інвестиціями не існує.

В якості показників ефекту при розрахунку загальної ефективності інвестицій доцільно використовувати зміни таких величин приросту: виручки від реалізації продукції підприємства; валового доходу; прибутку до оподаткування; чистого прибутку; грошового потоку; чистої продукції. В якості витрат слід включати до оцінок обсяги валових та чистих інвестицій.

Основні показники загальної економічної ефективності на рівні сільськогосподарського підприємства включають наступні співвідношення:

- приросту валового доходу та суми інвестицій у базовому періоді дає уявлення про зміни в усіх видах діяльності в результаті здійснення інвестицій;

- виручки від реалізації та суми інвестицій у базовому періоді приріст відбиває зміни у виробничо-господарській діяльності підприємства в результаті здійснення інвестицій. Цей показник доцільно розра-

ховувати також і для окремих видів інвестицій: реальних та фінансових;

- зміни валового прибутку та суми інвестицій у базовому періоді показує зміни ефекту, отриманого підприємством;

- зміни чистого прибутку та суми інвестицій у базовому періоді задовольняє інтереси найбільше власників або інвесторів підприємства;

- зміни грошового потоку та суми інвестицій у базовому періоді показує зміну можливостей підприємства спрямовувати кошти на відтворення капіталу;

- приросту чистої продукції та суми інвестицій у базовому періоді дає уявлення про зміни в результаті здійснення інвестицій можливостей підприємства забезпечувати процеси відтворення факторів виробництва, в тому числі.

Таблиця 3

Зміст методів оцінки інвестиційних проєктів сільськогосподарських підприємств

Метод оцінки інвестиційних проєктів	Зміст методу
<i>Методи оцінки в умовах визначеності</i>	
Метод чистої приведеної вартості (NPV)	Дисконтування грошових потоків за ставкою, що відбиває очікуваний рівень позичкового відсотка на фінансовому ринку.
Метод визначення строку окупності інвестицій (PP)	Визначення тривалості періоду, протягом якого сума чистих доходів, дисконтованих на момент завершення інвестицій, дорівнює сумі інвестицій.
Метод оцінки внутрішньої норми прибутковості інвестицій (IRR)	Визначення ставки дисконтування, за якої чиста приведена вартість дорівнює нулю.
Метод оцінки індексу рентабельності (PI) і коефіцієнта ефективності інвестицій (ARR)	Оцінка відношення дисконтованого чистого доходу до стартових інвестицій (IP), оцінка відношення середньорічного прибутку до середнього значення інвестицій (ARR).
<i>Методи оцінки в умовах невизначеності</i>	
Метод кращого стану	Модифікація методу чистої поточної вартості для умов невизначеності. Застосовується ставка дисконтування з урахуванням виправлення на ризик
Арбітражна теорія оцінки	Не припускає оцінки ефективності інвестиційного портфеля в термінах середньої прибутковості – стандартного відхилення, а також допускає, що на прибутковість активів може впливати не єдиний фактор – ринковий ризик, а декілька (приріст промислового виробництва, приріст очікуваної інфляції, несподівана інфляція тощо).
Метод порівняння прибутковості проєкту із середньозваженою вартістю капіталу фірми (WACC)	Інвестиційний проєкт приймається до виконання, якщо очікувана прибутковість більше дорівнює вартості капіталу фірми. Недолік полягає у тому, що він не враховує розходжень у рівнях ризику різних проєктів
Концепція стратегічної чистої поточної вартості (спрощений метод дисконтування)	Грошові потоки представляються у вигляді лінійної функції ставки прибутковості за ліквідними активами.

Системний та глибокий аналіз інвестиційних проєктів сільськогосподарських підприємств може бути проаналізований з використанням якісних (неформальних) і кількісних (формальних) методів, які доповнюють один одного.

Застосування якісних методів в інвестиційному аналізі, обумовлено наступними причинами: суб'єктність досліджуваних явищ або характеристик; відсутність або нестача необхідної інформації; неможливість аналізу об'єктивних і прийнятних методів; відсутність об'єкта дослідження (які повинні бути створена в ході реалізації проєкту).

Кількісні методи оцінки інвестиційних проєктів сільськогосподарських підприємств включають методи теорії ймовірностей та математичної статистики, а також економічні і статистичні методи. З метою оцінки стійкості та ефективності проєкту в умовах невизначеності рекомендується, щоб використовувалися наступні методи оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств (табл. 4).

Для порівняльного оцінювання привабливості проєктів сільськогосподарських підприємств доцільно визначати окремі показники ефективності:

- прибуток у розрахунку на 1 грн. капіталовкладень (відносний прибуток) – величина, обернена тер-

міну окупності, що характеризує віддачу в розрахунку на 1 грн. вкладених коштів. Цей показник враховує роль власних коштів або коштів інших інвесторів на повторній основі при будівництві (реконструкції) підприємства;

- імовірність збуту всієї виробленої продукції – установлює доцільність будівництва або реконструкції об'єкта взагалі (якщо ймовірність збуту продукції буде невисока, то вкладення коштів в будівництво є недоцільними);

- час введення об'єкта в дію – визначає термін, після якого почнеться віддача від вкладених у проєкт коштів. Чим коротший цей термін, тим швидше почнуть повертатися вкладені кошти, підвищиться платоспроможність підприємства;

- ймовірність повного використання проєктних потужностей – показує доцільність використання інвестованих коштів: якщо ймовірність повного використання потужностей підприємства мала, наприклад, через недостатнє постачання сировини або труднощі зі збутом продукції, то капіталовкладення в незавантажені потужності не будуть давати ефекту;

- кількість новостворених робочих місць – характеризує соціальну значимість проєкту (можливість створення додаткових робочих місць буде сприяти

вирішенню проблеми зайнятості населення). Більш коректним буде розрахунок цього критерію у відносному вираженні, наприклад, у вигляді відношення

кількості створених робочих місць до загальної чисельності працюючих на підприємстві.

Таблиця 4

Методи оцінки привабливості та ефективності інвестиційного проекту сільськогосподарських підприємств

Метод	Характеристика методу
Метод аналогій	Полягає в аналізі всіх наявних даних, які є в розпорядженні підприємства, що стосуються здійснення аналогічних проектів з метою розрахунку ймовірності втрат. Значну роль при цьому відіграє банк інформації про всі реалізовані проекти, який створюється на основі їх оцінки уже після завершення. Найбільш широко метод аналогій застосовується при оцінці ризику проектів, які часто повторюються, наприклад, в будівництві.
Аналіз чутливості	Це метод, точно показує, наскільки змінюється NPV і IRR у відповідь на певну зміну однієї вхідної змінної при тому, що всі інші умови не змінюються. Дозволяє фрагментувати визначені вихідні величини і проводити самостійне дослідження кожної із складових частин вихідної величини, що визначає різноманіття підходів у проведенні аналізу чутливості
Метод коригування ставки дисконту з поправкою на ризик	Дозволяє за рахунок збільшення ставки відсотка на величину надбавки за ризик (премія за ризик) врахувати фактори ризику при розрахунку ефективності проекту.
Метод зміни грошового потоку	Грошовий потік коригується та очищається від ризику за допомогою коефіцієнтів зниження, які являють собою ймовірність появи гарантованого грошового надходження. Проект, в якого відкоригований грошовий потік має найбільшу NPV, вважається найменш ризикованим.
Аналіз сценаріїв розвитку	Це метод аналізу ризику, який розглядає як чутливість NPV до змін ключових змінних, так і спектр можливих значень змінних. Дозволяє оцінити вплив на проект можливої одночасної зміни декількох змінних через вірогідність кожного сценарію. Цей вид аналізу може виконуватися як за допомогою електронних таблиць, так і з застосуванням спеціальних комп'ютерних програм, які дозволяють використовувати методи імітаційного моделювання
Метод критичних значень (метод варіації параметрів)	Базується на знаходженні таких значень змінних чи параметрів проекту, які приводять величину відповідного критерію ефективності до граничного його значення.
Метод дерева рішень	Метод ситуаційного аналізу, сутність якого полягає у процедурі прийняття управлінських рішень з погляду оцінки рівня ризику з певного питання, яке виникає в результаті реалізації будь-яких проектів. Метод дерева рішень передбачає графічну побудову різних варіантів дій, які можуть бути здійснені для вирішення існуючої проблеми.
Метод Монте-Карло або метод імітаційного моделювання	Він об'єднує аналіз чутливості та аналіз розподілів ймовірностей вхідних змінних. Моделювання вимагає потужної системи програмного забезпечення, в той час як аналіз сценаріїв можна провести на комп'ютері в середовищі електронних таблиць.

Розглянувши та проаналізувавши сутність найбільш використовуваних методів оцінювання ефективності інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств, можна виділити наступні типові помилки, що можуть виникати при розрахунку показників ефективності:

- необгрунтовано завищуються ціни і попит на вироблену продукцію (ці показники вважаються легко регульованими і, як правило, часто змінюються з метою досягнення прийнятного рівня беззбитковості);
- не приймаються в розрахунок сезонні коливання продажів, затримки платежів і інфляція;
- розробники проекту часом забувають про первісну та подальшу потребу в оборотному капіталі;
- при визначенні величини інвестиційних витрат замість показника чистого оборотного капіталу використовується величина потреби в оборотних коштах (не враховуються короткострокові зобов'язання);
- при розрахунку дисконтних показників економічно невірно використовується величина процентних платежів (присутній подвійний рахунок);
- дається нереалістична оцінка орендним платежам за основні фонди та земельні ділянки (як правило, істотно занижена порівняно із середньоринковим

рівнем плати за користування аналогічними об'єктами);

- штучно збільшуються кількість робочих днів у році і коефіцієнт змінності роботи устаткування;
- мається непокритий власними чи позиковими коштами дефіцит готівки в окремі періоди, що не проявляється в річному плані грошових потоків (для виявлення нестачі коштів необхідно по першому році помісячно розраховувати план грошових потоків);
- методично неправильно відбувається розрахунок необхідної рентабельності (занижується величина проектної дисконтної ставки);
- план фінансування проекту складається без прив'язки до бухгалтерської звітності (немає погодження з окремими статтями балансу та інших форм звітності);
- завищується ліквідаційна вартість проекту;
- термін реалізації капіталовкладень не відповідає життєвим циклам розвитку продукту на даному ринку;
- відсутнє календарне планування (не складаються графіки будівництва, установки, доставки та технічного доведення обладнання, графіки погашення кредитів і виплати процентних платежів) тощо.

Висновки

Оцінка інвестиційної привабливості є одним з головних елементів інвестиційного аналізу. Чим масштабніший інвестиційний проект і чим більше значних змін він викликає в бізнесі, тим точніше повинні бути розрахунки грошових потоків і методи оцінки ефективності інвестиційного проекту.

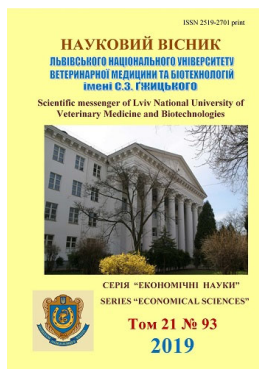
Адаптована до умов сільськогосподарських підприємств методика оцінки інвестиційної привабливості є універсальною і дозволяє системно оцінити успішність провадження інвестиційних проектів, а також відображає інтереси різних груп зацікавлених осіб.

Таким чином, визначення інвестиційної привабливості є найважливішим і найскладнішим етапом доінвестиційних досліджень. Від того наскільки об'єктивно і всесторонньо здійснена ця оцінка, а отже, й правильно визначені подальші дії щодо того чи іншого проекту, залежать терміни повернення інвестованих коштів. В свою чергу об'єктивність і всебічність забезпечують сучасні методи здійснення оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Розглянуті нами методи оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств є досить точними, базуючись на простих розрахунках, вони дозволяють достатньо швидко здійснити оцінку економічної ефективності інвестиційних проектів, їх можна використовувати при вирішенні таких питань, як прибутковість проекту; визначити переваги різних варіантів розглянутого проекту; з'ясувати наскільки один проект ефективніший за інший.

References

- Kangro, M.V. (2011). *Metody ocenki investicionnyh proektov: uchebnoe posobie*. Ul'ja-novsk: UIGTU (in Russian).
- Stasiuk, N.R., & Hreskiv, I.R. (2015). *Metody otsiniuvannia efektyvnosti investytsiinykh proektiv: perevahy ta nedoliky*. Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho, 6, 306–309. <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/62.pdf> (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9314

UDC 631.1.027

The problems of formation market veterinary services

S.I. Poperechnyi, L.V. Babych

Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 12.09.2019

Received in revised form

14.10.2019

Accepted 15.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-093-706-12-07
E-mail: lesjibabutch@gmail.com

Poperechnyi, S.I., & Babych, L.V. (2019). The problems of formation market veterinary services. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 70–74. doi: 10.32718/nvlvet-e9314

The problems of formation of the market of veterinary services and application of the basic elements of marketing are considered. It is shown that transformation of main branches of agriculture on a market basis is combined with the initial stages of formation market of veterinary services. The factors that constrain these processes are analyzed. The main ones are difficult financial and economic situation of animals owners, the priority development of especially large entities that independently carry out all veterinary operations, the tendency of reducing the number of animals among potential customers of veterinary services. A significant influence of development of private enterprise in the field of veterinary services has a public veterinary service, which has largely monopolized the market for veterinary services. Having a well-established material base, knowledge and reputation of its specialists, in addition to measures related to controlling functions, the public service provides paid veterinary services. This complicates the efforts of private entities to develop private veterinary practices. The benefits of public service are compounded by the lack of risk of business activity. The provision of paid services is combined with public funding. The analysis of the factors of formation market demand for veterinary services, the main of which are the number and dynamics of animals owned by households, agricultural enterprises and other economic entities, the financial and economic situation of the owners of animals, their purchasing power, losses and losses of the animals owners due to the inadequate veterinary services, veterinary status of livestock breeding for infectious and invasive diseases, incidence of non-communicable diseases, opportunities for exp RTU products, the availability and accessibility of veterinary services in the market, the implementation of measures to stimulate demand for veterinary services and so on. A comparative analyze of behavior potential customers of veterinary services related to different market segments is made. The decision to order services to agricultural enterprises is made by the specialists of the enterprise, who are professionally trained, competent, as a rule, have agricultural education. This solution is characterized by a high degree of formalization that is not specific to individual animal owners. The expected trends in the development of the veterinary services market are analyzed. It is shown that the intensification of international integration processes and the elimination of non-tariff technical barriers to trade in agricultural and food products creates opportunities for increased exports of products. The latter is possible subject to proper veterinary care and the provision of a sanitary guarantee on this basis. This will encourage animal owners to order veterinary services, thus expanding the market capacity for these services.

Key words: veterinary service, market of veterinary services, marketing environment, competition, private veterinary practice, state veterinary service, factors of formation of demand for veterinary services, buying behavior of consumers of veterinary services.

Проблеми становлення ринку ветеринарних послуг

С.І. Поперечний, Л.В. Бабич

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Розглядаються проблеми формування ринку ветеринарних послуг та застосування основних елементів маркетингу у даній сфері. Показано, що трансформація основних галузей сільського господарства на ринкових засадах поєднується з початковими етапами становлення ринку ветеринарних послуг. Аналізуються чинники, що стримують дані процеси. Основними є скрутне фінансово-економічне становище власників тварин, пріоритетний розвиток особливо великих за розмірами суб'єктів господарювання, які самостійно здійснюють усі ветеринарні операції, сталі тенденції скорочення поголів'я тварин у потенційних замовників ветеринарних послуг. Вагомий вплив на розвиток приватного підприємництва у сфері ветеринарного обслуговування має державна служба ветеринарної медицини, яка у значній мірі монополізувала ринок ветеринарних послуг. Володіючи сформованою матеріально-технічною базою, відомістю та репутацією її фахівців, крім заходів пов'язаних із контролюючими функціями державна служба надає ветеринарні послуги на платній основі. Цим ускладнює намагання приватних структур щодо розвитку приватної ветеринарної практики. Переваги державної служби посилюються відсутністю ризику підприємницької діяльності. Тут надання платних послуг поєднується із державним фінансуванням. Здійснено аналіз чинників формування ринкового попиту на ветеринарні послуги, основними з яких є чисельність та динамічні зміни показників поголів'я тварин, що знаходяться у власності домогосподарств, сільськогосподарських підприємств та інших суб'єктів господарювання, фінансово-економічне становище власників тварин, їх купівельна спроможність, втрати і збитки власників тварин через неналежне ветеринарне обслуговування, ветеринарний стан тваринництва за інфекційними та інвазійними захворюваннями, рівень захворюваності на незаразні хвороби, можливості експорту продукції, наявність та доступність ветеринарних послуг на ринку, здійснення заходів стимулювання попиту на ветеринарні послуги тощо. Здійснено порівняльний аналіз поведінки потенційних замовників ветеринарних послуг, що відносяться до різних сегментів ринку. Рішення про замовлення послуг сільськогосподарськими підприємствами приймають фахівці підприємства, які є професійно підготовленими, компетентними, як правило, мають сільськогосподарську освіту. Таке рішення характеризується високим ступенем формалізації, який не притаманний для індивідуальних власників тварин. Аналізуються очікувані тенденції розвитку ринку ветеринарних послуг. Показано, що активізація міжнародних інтеграційних процесів та ліквідація нетарифних технічних бар'єрів у торгівлі продукцією сільського господарства та харчової промисловості створює можливості збільшення експорту продукції. Останнє можливе за умов належного ветеринарного обслуговування і забезпечення на цій основі санітарної гарантії. Це стимулюватиме власників тварин замовляти ветеринарні послуги, що сприятиме розширенню ємності ринку цих послуг.

Ключові слова: ветеринарна послуга, ринок ветеринарних послуг, маркетингове середовище, конкуренція, приватна ветеринарна практика, державна ветеринарна служба, чинники формування попиту на ветеринарні послуги, купівельна поведінка споживачів ветеринарних послуг.

Вступ

Ефективність функціонування невеликих за розміром суб'єктів господарювання можлива за умови сформованої сфери технічного, технологічного та ветеринарного обслуговування. Без цього майже не помітними будуть переваги реформування сільського господарства на засадах приватної власності і ринкових відносин. Свідченням цьому є переважний розвиток особливо великих підприємств, надзвичайно мляві процеси трансформування особистих селянських господарств у ринково орієнтовані фермерські господарства в умовах неналежно сформованої сфери надання послуг. У найневизначенішому становищі опинилась система ветеринарного обслуговування. Наукові дослідження даної системи, їх розгляд у публікаціях О.В. Кручиненко (Kruchynenko, 2017), А.В. Ничик (Nychyk, 2009), Ю.А. Уварина та Є.А. Фіяксель (Uvarina & Fijaksel', 2015) поєднуються з несформованістю загальноприйнятих підходів до організаційної побудови системи ветеринарного обслуговування, застосування доцільних елементів маркетингу.

Метою статті є вивчення проблем формування сфери ветеринарного обслуговування та забезпечення її ефективного функціонування на основі застосування основних елементів маркетингу. Для досягнення мети вирішувалися завдання: вивчити чинники, що стримують виникнення та розвиток недержавних суб'єктів, що можуть надавати ветеринарну послугу; дослідити маркетингове середовище у сфері ветеринарного обслуговування, здійснити аналіз поведінки споживачів ветеринарних послуг

Матеріал і методи досліджень

Дослідження здійснювалися на основі застосування загальноприйнятих наукових методів. Монографічний метод використовувався для вивчення стану ринку ветеринарних послуг. Економіко-статистичні методи використовувалися для аналізу рядів динаміки поголів'я тварин, чисельності потенційних замовників ветеринарних послуг.

Результати та їх обговорення

В Україні сформована нормативно-правова база функціонування системи ветеринарного обслуговування. Вона регламентується Законами України "Про ветеринарну медицину", "Про підприємництво", "Про ліцензування видів господарської діяльності" та затверджено Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з ветеринарної практики. Однак належне законодавче і нормативне забезпечення поєднується з початковими етапами становлення ветеринарного обслуговування на ринкових засадах.

Формування та розвиток ринку ветеринарних послуг – це складний еволюційний процес, на який впливають історичні, культурні, природні, економічні, соціальні та політичні умови. Особливо важливим чинником становлення приватної ветеринарної практики є складне, турбулентне маркетингове середовище.

В умовах реструктуризації аграрного сектора економіки України у 90-х роках минулого століття пріоритетний розвиток отримали особисті селянські господарства. Тут утримується понад 60% усіх видів тварин та виробляється понад 80% валової продукції тваринництва. Дані господарства характеризуються невеликими розмірами та незначними обсягами виро-

бництва продукції. Проте з урахуванням їх кількості та чисельності в них поголів'я тварин, дані господарства є найчисельнішими потенційними замовниками ветеринарних послуг.

Розукрупнено сільськогосподарські підприємства тваринницького профілю. Лише у третині з них утримується поголів'я тварин достатнє для найму штатного лікаря ветеринарної медицини. У решті, ветеринарні фахівці працюють на умовах неповної зайнятості. Рідше ветеринарне обслуговування у таких підприємствах здійснюється на умовах аутсорсінгу.

Скрутне фінансово-економічне становище власників тварин має безпосередній вплив на рівень проведення усіх необхідних ветеринарних заходів. Власники особистих селянських господарств та дрібних сільськогосподарських підприємств до ветеринарних фахівців звертаються лише у крайніх випадках. Це є однією із основних причин, що негативно впливає на розвиток приватної ветеринарної практики.

З боку держави не здійснюється належна підтримка приватних структур ветеринарної медицини. Через високі ризики та невизначеність перспектив підприємницької діяльності в даній сфері не залучаються банківські кредити на придбання необхідного обладнання.

Вагомий вплив на розвиток приватного підприємництва у сфері ветеринарного обслуговування має державна служба ветеринарної медицини, яка у значній мірі монополізувала ринок ветеринарних послуг. Володіючи сформованою матеріально-технічною базою, відомістю та репутацією її фахівців, крім заходів пов'язаних із контролюючими функціями державна служба надає ветеринарні послуги на платній основі. Цим ускладнює намагання приватних структур щодо розвитку приватної ветеринарної практики. Перевага державної служби посилюється відсутністю ризику підприємницької діяльності. Тут надання платних послуг поєднується із державним фінансуванням.

Основним чинником розвитку приватної ветеринарної практики та створення життєздатних підприємницьких структур у даній сфері є стійкий попит на ветеринарні послуги.

До основних факторів формування ринкового попиту на ветеринарні послуги належать:

- чисельність та динаміка поголів'я тварин, що знаходяться у власності домогосподарств, сільськогосподарських підприємств та інших суб'єктів господарювання.
- фінансово-економічне становище власників тварин, їх купівельна спроможність;
- втрати і збитки власників тварин через неналежне ветеринарне обслуговування;
- ветеринарний стан тваринництва за інфекційними та інвазійними захворюваннями, рівень захворюваності на незаразні хвороби;
- можливості експорту продукції;
- наявність та доступність ветеринарних послуг на ринку;
- здійснення заходів стимулювання попиту на ветеринарні послуги тощо.

Ринок ветеринарних послуг диференційований. Потенційними замовниками цих послуг крім власників продуктивних є власники домашніх тварин. Однак чисельність сімей, у яких утримуються домашні тварини постійно скорочується. За 2013–2018 роки, частка сімей у яких не утримуються домашні тварини зросла з 38 до 49 відсотків (рис. 1).

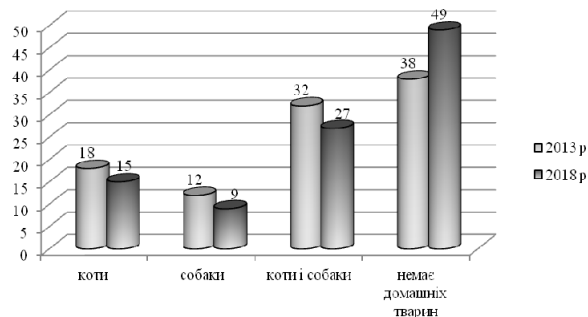

Рис. 1. Частка сімей в Україні, у яких утримуються домашні тварини, у відсотках до загальної кількості сімей (Koshki i sobaki v zhizni ukraincev, 2008)

Показники, що характеризують чисельність домашніх тварин суттєво диференційовані за місцем проживання власників. В сільській місцевості 78% населення тримає дома котів та собак, у містах – лише 40%.

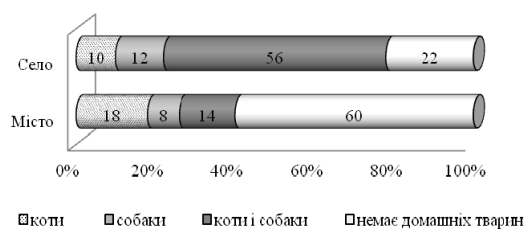

Рис. 2. Частка сімей залежно від місця проживання, у яких утримували домашніх тварин у 2018 році, у відсотках до загальної кількості сімей (Koshki i sobaki v zhizni ukraincev, 2008)

Потенціал даного сегменту споживачів ветеринарних послуг є значимим та привабливим для приватного підприємництва. Особливо активними на ринку ветеринарних послуг є споживачі, які проживають у містах.

Про привабливість даного сегмента свідчить і активна діяльність суб'єктів, що надають ветеринарні послуги. Наприклад, у Львові на даний час функціонує 39 суб'єктів, що обслуговують власників тварин. Лише чотири з них державної та комунальної форми власності. Решта функціонують на засадах приватного підприємництва. Це ветеринарні лікарні, клініки та кабінети. Між ними здійснюється як цінова, так і нецінова конкуренція. Вагомими чинниками нецінової конкуренції є пакет пропонованих послуг, забезпеченість матеріально-технічними ресурсами та обладнанням, рівень професіоналізму персоналу тощо.

Купівельна поведінка власників продуктивних тварин суттєво відрізняється від такої поведінки власників домашніх тварин. Якщо визначальними у поведінці власників домашніх тварин є емоційні мотиви,

то у поведінки власників продуктивних тварин вона формується на основі функціонально-вартісного аналізу. При цьому попит на ветеринарні послуги власників продуктивних тварин є похідним від стану ринку продуктів тваринництва.

Загалом за 2009 до 2018 роки чисельність поголів'я сільськогосподарських тварин у Львівській області скоротилася з 495,9 до 454,6 тис. умовних голів (рис 3).

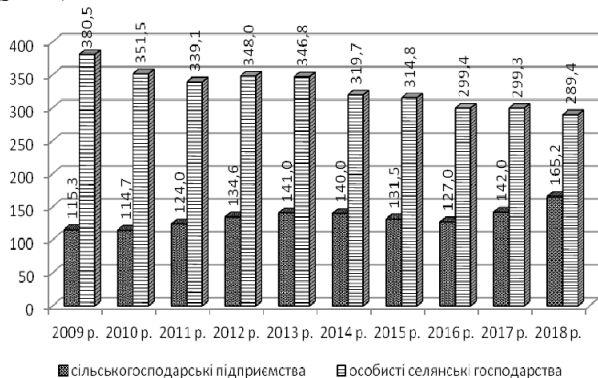

Рис. 3. Чисельність поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин у Львівській області, тис. ум. гол.

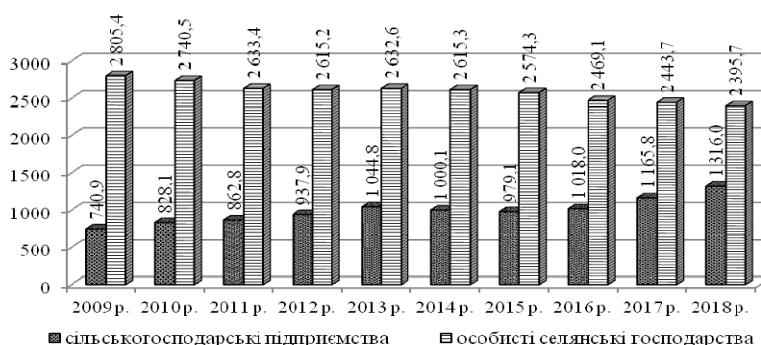

Рис. 4. Валова продукція тваринництва Львівської області (у постійних цінах 2010 року), млн грн

Актуальність та ефективність особистих селянських господарств як засобу виживання в перспективі знижуватиметься. Більшість з них покине галузь, а ті що залишаться перетворюватимуться у господарства ринкового типу зі стійким попитом на ветеринарні послуги. Зростання обсягів їх виробництва стимулюватиме дотримання усіх ветеринарних норм ведення тваринництва, а відповідно і ріст замовлень послуг ветеринарних фахівців.

Все ж трансформація особистих селянських господарств у ринково орієнтовані фермерські господарства товарного типу здійснюється дуже повільно. Не сприяють активізації таких перетворень зміни до Закону України “Про фермерське господарство”, якими передбачена можливість створення такого господарства без реєстрації його як юридичної особи, що є вагомим чинником звуження ємності ринку ветеринарних послуг.

Активізація міжнародних інтеграційних процесів та ліквідація нетарифних технічних бар'єрів у торгівлі продукцією сільського господарства та харчової промисловості створює можливості збільшення експорту продукції. Останнє можливе за умови належного ве-

Через стійку тенденцію зменшення поголів'я тварин в особистих селянських господарствах скорочується і попит на ветеринарні послуги на даному сегменті ринку.

Селянська сім'я, яка утримує одну корову, а площа земельних угідь не перевищує одного гектара, не може вважатись повноцінним суб'єктом ринкових відносин. Виробництво не має товарного характеру, а є способом самовиживання. Тут не здійснюється належної роботи з профілактики захворювань тварин.

Власники особистих селянських господарств звертаються за послугами до ветеринарних фахівців лише за крайньої необхідності. В умовах скрутного економічного становища вони не здійснюють весь комплекс необхідних ветеринарних заходів. В результаті вироблена ними продукція не відповідає санітарним вимогам безпечності та якості.

Але з урахуванням обсягів продукції, яка тут виробляється, загальної чисельності поголів'я тварин, вони є важливими господарськими структурами, що мають значний вплив на формування ринку продовольства (рис. 4) і не можуть нехтуватись у процесі вивчення ринку ветеринарних послуг і попиту на них.

ветеринарного обслуговування і забезпечення на цій основі санітарної гарантії. Це стимулюватиме власників тварин замовляти ветеринарні послуги, що сприятиме розширенню ємності ринку цих послуг.

Потенційними замовниками послуг ветеринарних служб є невеликі сільськогосподарські підприємства. Даний сегмент ринку є привабливий для суб'єктів господарювання, що надають ветеринарні послуги. Поголів'я худоби, яке утримується в окремому підприємстві, суттєво перевищує поголів'я особистого селянського господарства, відповідно, обумовлює більший обсяг замовлення цих послуг.

Поведінка сільськогосподарських підприємств-споживачів ветеринарних послуг суттєво відрізняється від поведінки особистих селянських господарств. Рішення про замовлення послуг приймають фахівці підприємства, які є професійно підготовленими, компетентними, як правило, мають сільськогосподарську освіту. Таке рішення характеризується високим ступенем формалізації, який не притаманний для індивідуальних власників тварин.

Ветеринарне обслуговування тваринництва у Львівській області в основному здійснюється держав-

ною ветеринарною службою, основним завданням якої є забезпечення ветеринарного та епізоотичного благополуччя, здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду. Поряд із проведенням контролюючих та профілактичних заходів щодо інфекційних захворювань, які фінансуються із державного бюджету, фахівці ветеринарної служби надають широкий спектр ветеринарних послуг за кошти власників тварин.

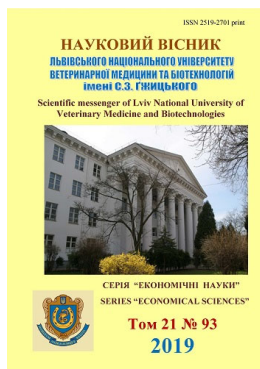
Наявна матеріально-технічна база державної ветеринарної служби не розрахована на надання повного комплексу ветеринарних послуг особистим селянським господарствам та дрібним сільськогосподарським підприємствам. Через дефіцит транспортних засобів та їх територіальну віддаленість від господарств, де утримуються тварини, існують гострі проблеми із наданням невідкладних послуг. Подолати їх можливо на основі пропагування і активізації процесу формування недержавних структур ветеринарної медицини.

Висновки

Попит на ветеринарні послуги є похідним від попиту на продовольчі товари тваринницького походження. Втрата конкурентних позицій невеликими виробниками на ринку продукції тваринництва, їх скрутний фінансовий стан, є однією із основних причин, що стримує становлення та розвиток недержавних суб'єктів, що можуть надавати ветеринарні послуги. Проблема посилюється неналежним дослідженням ринку. Його сегментація дозволяє виявити привабливі сегменти, на яких служби, що надають ветеринарні послуги можуть забезпечити ефективне функціонування.

References

- Koshki i sobaki v zhizni ukraincev (2008). Research and Branding Group. <http://rb.com.ua/blog/koshki-i-sobaki-v-zhizni-ukraincev> (in Russian).
- Kruchynenko, O.V. (2017). Kontseptualni osnovy marketynhovoho planuvannya pidpriemstva v haluzi veterinary-narnoi medytsyny. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu imeni V.V. Dokuchaieva. Ser. Ekonomichni nauky*, 2, 192–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2017_2_22 (in Ukrainian).
- Kruchynenko, O.V. (2017). Teoretychni aspekty formuvannya rynku veterynarnykh posluh u tvarynytstvi. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu*, 4(46), 98–102. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2017_4_19 (in Ukrainian).
- Nychyk, A.V. (2009). Ekonomichna efektyvnist derzhavnoho veterynarnoho obsluhovuvannya v Ukraini na pryk-ladi Sumskoi oblasti. *Visnyk SNAU. Ser. Ekonomika ta menedzhment*, 8(37), 72–78 (in Ukrainian).
- Nychyk, A.V. (2009). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya rynku veterynarnoho obsluhovuvannya. *Ah-roinkom*, 1-4, 20–24 (in Ukrainian).
- Uvarina, Ju.A., & Fijaksel', E.A. (2015). Sozdanie ontologii biznes-modelej dlja rynku veterynarnykh uslug kak innovacionnyj metod upravlenija kompanijami. *Innovacii*, 10(204), 95–101. <https://cyberleninka.ru/article/n/sozdanie-ontologii-biznes-modeley-dlya-rynka-veterynarnykh-uslug-kak-innovatsionnyy-metod-upravleniya-kompaniyami> (in Russian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9315

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

HUMANITARIAN EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

UDC 37. 037: 615.851. 3

Formation of special working capacity of future food industry technologists in the process of physical education classes

B.S. Semeniv, M.M. Stakhiv, A.M. Babych, T.G. Prystavskyi, O.T. Golubeva, J.N. Sopila

Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 16.09.2019

Received in revised form

17.10.2019

Accepted 18.10.2019

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine. Tel.: +38-097-443-43-69 E-mail: bodsemen@gmail.com

Semeniv, B.S., Stakhiv, M.M., Babych, A.M., Prystavskyi, T.G., Golubeva, O.T., & Sopila, J.N. (2019). Formation of special working capacity of future food industry technologists in the process of physical education classes. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 75–80. doi: 10.32718/nvlvet-e9315

Physical education in the higher education system should be based on new teaching technologies, which will ensure the physical and psychophysiological readiness of students to fulfill their professional responsibilities. In the current conditions of scientific and technological progress, profiling physical education of students in higher education institutions of Ukraine becomes important. Preserving and promoting the health of the student youth, forming in it the readiness for professional activity, national – patriotic and cultural – spiritual education, the need for physical perfection and a healthy lifestyle is one of the tasks of physical education. At the same time, noting the scientific and practical interest in the problem of physical training of students, it can be noted that this trend in the system of physical education requires further study and improvement. Therefore, finding ways to improve the effectiveness of physical education with students in higher education institutions in Ukraine is one of the priority areas of scientific research in the field of physical education.

Key words: physical training, students, classes, pedagogical experiment, physical education, complexes, physical exercises, training regimes.

Формування спеціальної працездатності майбутніх технологів харчової промисловості в процесі занять з фізичного виховання

Б.С. Семенів, М.М. Стахів, А.М. Бабич, Т.Г. Приставський, О.Т. Голубева, Ю.М. Сопіла

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Фізичне виховання в системі вищої освіти повинно спиратися на нові технології викладання, що дозволить забезпечити фізичну та психофізіологічну готовність студентів до виконання своїх професійних обов'язків. У сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу важливого значення набуває профілююча фізична підготовка студентів у закладах вищої освіти України. Збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді, формування в неї готовності до професійної діяльності, національно-патріотичної та культурно-духовної освіти, потреби у фізичному вдосконаленні та здоровому способі життя є одним із завдань

фізичного виховання. Разом з тим, враховуючи науковий і практичний інтерес до проблеми фізичної підготовки студентів, зазначимо, що цей напрямок в системі фізичного виховання вимагає подальшого вивчення та вдосконалення. Тому пошук шляхів підвищення ефективності занять фізичною культурою зі студентами у закладах вищої освіти України є одним із пріоритетних напрямків наукових досліджень в галузі фізичної культури.

Ключові слова: фізична підготовка, студенти, заняття, педагогічний експеримент, фізичне виховання, комплекси, фізичні вправи, тренувальні режими.

Вступ

Однією із найважливіших постановок для профільної фізичної підготовки є підбір адекватних засобів фізичної культури та спорту, який відповідає педагогічним принципам і методам навчання та вирішує завдання з адаптації студента до майбутньої професійної діяльності з метою забезпечення людині необхідного міцного здоров'я, високого рівня окремих рухових навичок, найповнішої відповідності її фізичних і психологічних якостей характеру вибраному виду майбутньої професійної діяльності (Romanchuk, 2012; Semeniv et al., 2018).

Інтелектуальна діяльність студента має особливе значення у навчально-виховному процесі майбутніх фахівців харчової промисловості, розвиток інтелектуальних здібностей зумовлює розуміння техніки виконання рухових дій, підвищує свідому й активну участь у навчально-виховному процесі. Фізичні вправи вимагають від студентів активного використання всіх видів мислення й тому є ефективним засобом розвитку інтелекту. Важливо, щоб фізичні вправи відповідали педагогічним принципам і методам навчання на початковому етапі вивчення та засвоєння рухових дій та тренувальних режимів з поступовим підвищенням складності на наступних етапах у структурі їхнього застосування. Одним із важливих питань профілюючої фізичної підготовки є підбір засобів фізичного виховання для адаптації людини до специфічних умов професійної діяльності з метою забезпечення людині, яка працює в екстремальних умовах, необхідного міцного здоров'я, високого рівня окремих рухових навичок відповідно до обраного виду професійної діяльності (Plisko et al., 2013; Kozeruk, 2013; Kozeruk, 2015).

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньої системи фізичне виховання як навчальна дисципліна у закладах вищої освіти України потребує суттєвого вдосконалення. Це пов'язано не тільки з завданням покращення якості освіти, а й із загальним погіршенням стану здоров'я студентської молоді, недостатньою гуманістичною та професійною спрямованістю фізичного виховання, зниженням мотивації до занять фізичними вправами, підвищенням вимог суспільства до підготовки сучасного фахівця (Ж.Г. Дьоміна, В.А. Романенко, С.В. Романчук).

Необхідність вдосконалення структури навчальної дисципліни "Фізичне виховання" відповідно до вимог розвитку науково-технічного прогресу в закладах вищої освіти зумовлена тим, що фізична культура і спорт є одним із засобів формування загальної та професійної культури особистості сучасного фахівця, чинником зміцнення здоров'я, поліпшення фізичного та психофізіологічного стану студентів (Koval, 2016; Shandryhos, 2016; Prystavskyi et al., 2018).

Науковцями з фізичної культури та спортивної фізіології сформовані завдання профільної фізичної підготовки, одним із яких є зміцнення психологічної стійкості та вдосконалення психофізіологічного стану з урахуванням майбутньої професійної діяльності, змісту і характеру праці, а саме: великої моральної та матеріальної відповідальності процесу трудової діяльності в сучасних умовах науково-технічного прогресу, монотонності праці, настання втомки як фізичної, так і психологічної та ін. (Domina, 2010; Romanchuk, 2012; Romanenko, 2013).

Отож розробка комплексних соціо-біологічних характеристик, професіограм праці та спортивної діяльності – найкоротший шлях до вирішення завдань профільної фізичної підготовки. Грунтуючись лише на результатах фізіолого-гігієнічного аналізу трудових процесів і фізичних вправ та їх взаємодії, можна достовірно прогнозувати вплив видів рухової активності на формування конкретної професійної діяльності майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. В сучасних науково-методичних розробках з фізичного виховання для закладів вищої освіти України, розроблених різними авторами, підкреслюється необхідність включення до них і навчання вправам, схожих за своєю структурою та м'язовими напруженнями до професійних. Тобто процес фізичного виховання студентської молоді повинен мати профілюючий характер (Semeniv et al., 2016; Semeniv et al., 2018).

Пошук шляхів підвищення рівня ефективності формування психофізіологічних якостей є пріоритетним напрямком у системі фізичного виховання. Така увага обумовлена тим, що фізична підготовка є однією з форм підготовки студентів до майбутньої трудової діяльності (Domina, 2010; Hardman & Green, 2011; Romanchuk, 2012; Kozeruk, 2015).

Питаннями застосування засобів фізичної культури і спорту для підвищення ефективності професійного навчання та збільшення продуктивності праці займалися Романенко В.А., Романчук С.В., Шандригось В.І. (Shandryhos & Mozoliuk, 2012; Romanchuk, 2012; Romanenko, 2013; Shandryhos, 2016).

В багатьох експериментальних дослідженнях зображена принципова можливість розвитку і вдосконалення професійно важливих фізичних, морфофункціональних та психологічних якостей і рухових навичок засобами фізичної культури та спорту.

Як стверджує Ж.Г. Дьоміна, спеціально підібрані засоби фізичної культури і спорту для майбутніх викладачів музики позитивно впливають на розвиток уяви, допомагають відтворювати образи рухових дій та сприяють їх засвоєнню. Сприйняття руху відображає у свідомості образи фізичних вправ та окремих положень частин тіла і їх зміни в часі й просторі.

Синтез зорових, рухових, вестибулярних, слухових і тактильних відчуттів дозволяє студентів визначити форму, амплітуду, напрям, тривалість, прискорення й характер рухів (Domina, 2010).

Шандригось В.І. доводить ефективність застосування засобів спортивної боротьби в процесі фізичного виховання учнів. Психофізіологічні механізми координації та побудови рухів відіграють надзвичайно важливу роль у професійному навчанні (Shandryhos & Mozoliuk, 2012).

Коваль В.В. вважає що, обов'язковим елементом фізичного виховання учнів ПТУ є професійно-прикладна фізична підготовка, основою якої є формування тих навичок та фізичних якостей, які необхідні для виконання професійно зорієнтованих завдань, вироблення функціональної стійкості організму до умов цієї діяльності (Koval, 2016).

Група науковців з фізичного виховання Пліско В.І., Козерук Ю.В., Буланов О. М. встановили, що нині зміст та організація фізичного виховання в системі ПТО, незважаючи на значні досягнення, не можуть задовольнити зростаючих вимог до фізичної підготовленості майбутніх робітників. Підвищення ефективності виробничого процесу також зумовлює необхідність реорганізації фізичного виховання і значного посилення ролі й місця ППФП (Plisko et al., 2013).

В.А. Романенко підкреслив, що профілюючий напрямок фізичного виховання сприяє подоланню труднощів, що виникають в процесі трудової діяльності, формуванню спеціальних профілюючих рухових якостей і навичок з урахуванням характеру трудової діяльності, профілактиці шкідливих професійних факторів (Romanenko, 2013).

Криворучко П.П. та Хмільяр О.Ф. вважають, що найвагоміший є вплив засобів фізичної підготовки на розвиток якостей вольової сфери особового складу військовослужбовців, підвищення емоційної та психологічної стійкості в процесі навчання (Romanchuk 2012).

Науковці з фізичного виховання Гусак О.Д., Романчук С.В. доводять тісний зв'язок вольових якостей з емоціями, підкреслюючи що водночас із вихованням вольових якостей відбувається підвищення здатності воїнів керувати своїми емоціями та протистояти їм (Romanchuk 2012).

Результати аналізу науково-методичної літератури дозволяють стверджувати, що професійна підготовка студентів закладів вищої освіти спрямована насамперед на оволодіння визначеним обсягом теоретичних знань, практичних умінь і навичок, на підтримку необхідного стану здоров'я. Разом з тим не приділяється достатньої уваги цілеспрямованому формуванню у студентів високого рівня спеціальної професійної працездатності засобами фізичної культури і спорту в навчально-виховному процесі з фізичного виховання, пов'язаного з розвитком психофізіологічних та професійних якостей майбутніх фахівців харчової промисловості.

Мета дослідження. Встановити експериментальним шляхом вплив засобів фізичної культури і спорту на формування спеціальної професійної працездатності майбутніх фахівців харчової промисловості в про-

цесі занять з фізичного виховання.

Поставлені такі завдання:

1. Визначити комплекси фізичних та тренувальних режимів для підвищення спеціальної професійної працездатності студентів в процесі фізичного виховання.

2. Визначити тренувальні комплекси фізичних вправ, котрі підвищують готовність студентів до навчального процесу, поліпшують психофізіологічні показники організму.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження проводились на базі Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. У дослідженні брали участь 60 студентів факультету харчових технологій (36 чол. та 24 жін.) які були розділені на чотири групи: дві групи чоловіків по 18 осіб та дві групи жінок по 12 осіб, викладачі кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, викладачі профілюючих кафедр: технології виготовлення та переробки продукції тваринництва; технології зберігання, консервування та переробки продуктів м'яса; технології зберігання, консервування та переробки продуктів молока і молочних продуктів.

Методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури.
2. Медико-біологічні методи дослідження.
3. Методика визначення спеціальної професійної працездатності.
4. Педагогічні методи дослідження.
5. Математичні методи дослідження.

Результати та їх обговорення

З метою вивчення впливу різних комплексів фізичних вправ та тренувальних режимів на формування спеціальної працездатності студентів факультету харчових технологій та їхній психофізіологічний стан були сформовані чотири групи студентів з приблизно однаковим рівнем фізичної підготовленості та професійною працездатністю, дві контрольні (чол. та жін., окремо) та дві експериментальні (чол. та жін.) в кожній групі чоловіків по 18 осіб та жінок по 12 осіб. Студенти контрольних груп займалися два рази на тиждень за традиційною програмою МОН з фізичного виховання для закладів вищої освіти України III–IV акредитації, студентам експериментальних груп були запропоновані фізичні комплекси вправ та тренувальні режими з розвитку координації та гнучкості з елементами профільної фізичної підготовки, заняття проходили два рази на тиждень за розкладом основної сітки занять.

До початку педагогічного експерименту та після його закінчення у студентів всіх груп реєструвались показники професійної працездатності (увага, тест "розміщення чисел", концентрація та переключення уваги, короткотривала зорова пам'ять), емоційний стан за тестом САН, психофізіологічні показники

(ЧСС, АТ, ЖЄЛ), показники фізичної підготовленості: силової витривалості (згинання тулуба, згинання–розгинання рук лежачи), результат стрибка в довжину з місця.

Таблиця 1

Показники спеціальної працездатності студентів факультету харчових технологій

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	Увага, (од.)	168,3 ± 32,4	171,5 ± 32,4	168,5 ± 33,5	273,4 ± 31,5
2.	Тест “Розміщення чисел”, (од.)	18,3 ± 0,55	18,8 ± 0,45	17,9 ± 0,51	23,9 ± 0,43
3.	Концентрація та переключення уваги (с.)	151,0 ± 3,5	148,0 ± 3,8	150,1 ± 3,6	133,3 ± 5,2
4.	Короткотривала зорова пам’ять (од.)	4,3 ± 0,1	4,5 ± 0,1	4,3 ± 0,5	4,9 ± 0,3

За даними таблиці 1, показники, які характеризують рівень спеціальної працездатності студентів, зросли на 34,8% під дією комплексів фізичних вправ та тренувальних режимів у експериментальній групі, найбільші зростання спеціальної працездатності спостерігались за показником уваги 77,5%.

З наведених даних таблиці 2, під дією комплексів фізичних вправ та тренувальних режимів, спрямованих на розвиток координації та гнучкості, рівень спеціальної працездатності студенток за показниками, які характеризують розумову діяльність, зріс на 32,5%, найбільше з показників спеціальної працездатності зросла увага – 75,6%.

Отриманий результат знаходить своє обґрунтування і в спеціальній літературі, відповідно до чого короткотривалі вправи розвитку координації та гнучкості призводять до активізації кори головного мозку, поліпшують короткотривалу пам’ять, позитивно впливають на емоційний стан людей.

За показниками тесту САН, який характеризував активність студентів та їхній емоційний стан, після закінчення педагогічного експерименту рівень активності експериментальних груп чоловіків та жінок в середньому зріс на 22% порівняно з контрольною групою.

Таблиця 2

Показники спеціальної працездатності студенток факультету харчових технологій

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	Увага, (од.)	169,5 ± 33,4	170,5 ± 32,4	170,1 ± 33,4	268,5 ± 35,2
2.	Тест “Розміщення чисел”, (од.)	18,5 ± 0,53	18,8 ± 0,45	17,6 ± 0,55	22,9 ± 0,23
3.	Концентрація та переключення уваги (с.)	149,5 ± 3,7	148,0 ± 3,8	150,5 ± 3,5	132,5 ± 4,5
4.	Короткотривала зорова пам’ять (од.)	4,2 ± 0,2	4,4 ± 0,1	4,3 ± 0,3	5,1 ± 0,2

Таблиця 3

Зміна активності (од.) студентів (чол.) факультету харчових технологій за даними тесту САН під час педагогічного експерименту

Група	К-ть осіб	Початок експерименту		Кінець експерименту		Величина приросту у %
		X ± Mx	σ	X ± Mx	σ	
Контрольна група	18	2,6 ± 0,2	0,07	2,7 ± 0,3	0,1	23,9
Експериментальна група	18	2,7 ± 0,4	0,1	4,2 ± 0,6	0,3	45,6

Таблиця 4

Зміна активності (од.) студентів (жін.) факультету харчових технологій за даними тесту САН під час педагогічного експерименту

Група	К-ть осіб	Початок експерименту		Кінець експерименту		Величина приросту у %
		X ± Mx	σ	X ± Mx	σ	
Контрольна група	12	2,4 ± 0,1	0,07	2,5 ± 0,2	0,1	24,1
Експериментальна група	12	2,8 ± 0,4	0,1	4,1 ± 0,6	0,3	46,4

Таблиця 5

Динаміка рівня фізичної підготовки студентів в період проведення педагогічного експерименту

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	згинання – розгинання рук в упорі лежачи (разів)	30 ± 3	31 ± 2	29 ± 3	31 ± 3
2.	Згинання–розгинання тулуба (разів)	48 ± 3	50 ± 2	48 ± 1	49 ± 1
3.	результат стрибка в до довжину з місця (см.)	224 ± 2	230 ± 3	225 ± 2	245 ± 4
4.	Гнучкість (см.)	10 ± 3	11 ± 2	11 ± 1	19 ± 2

Таблиця 6

Динаміка рівня фізичної підготовки студенток в період проведення педагогічного експерименту

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	згинання–розгинання рук в упорі лежачи (разів)	12 ± 3	14 ± 2	11 ± 3	15 ± 3
2.	згинання–розгинання тулуба (разів)	28 ± 3	30 ± 2	29 ± 1	31 ± 2
3.	результат стрибка в до довжину з місця (см)	170 ± 2	175 ± 3	172 ± 3	184 ± 5
4.	Гнучкість (см)	13 ± 2	14 ± 1	13 ± 1	21 ± 1

Після закінчення педагогічного експерименту під дією комплексів фізичних вправ та тренувальних режимів з розвитку координації та гнучкості найбільші значення фізичної підготовленості вдалося отри-

мати в розвитку гнучкості та стрибку в довжину з місця.

У студентів експериментальної групи дані показники були вищими від контрольної в середньому на 48%.

Таблиця 7

Психофізіологічні показники студенток контрольної та експериментальної груп факультету харчових технологій

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	Частота серцевих скорочень (ЧСС)	76,2 ± 1,5	75,1 ± 1,2	77,1 ± 1,5	73,1 ± 1,5
2.	Артеріальний тиск (сист.)	115,8 ± 2,5	114,5 ± 1,5	117,3 ± 2,5	112,3 ± 2,1
3.	Артеріальний тиск (діаст.)	75,7 ± 1,8	74,5 ± 1,8	75,5 ± 1,5	70,5 ± 1,8
4.	Життєва ємність легень (ЖЄЛ)	2,46 ± 0,06	2,49 ± 0,05	2,45 ± 0,07	3,20 ± 0,07

Таблиця 8

Психофізіологічні показники студентів контрольної та експериментальної груп факультету харчових технологій

№ з/п	Показник	Контрольна група		Експериментальна група	
		Початок експ.	Кінець експ.	Початок експ.	Кінець експ.
1.	Частота серцевих скорочень (ЧСС)	75,2 ± 1,5	74,2 ± 1,5	76,2 ± 1,5	71,5 ± 0,5
2.	Артеріальний тиск (сист.)	116,8 ± 2,5	112,5 ± 1,5	117,5 ± 2,5	112,5 ± 1,3
3.	Артеріальний тиск (діаст.)	74,5 ± 1,6	72,2 ± 1,1	74,3 ± 1,5	69,5 ± 1,5
4.	Життєва ємність легень (ЖЄЛ)	2,53 ± 0,03	2,57 ± 0,05	2,55 ± 0,07	3,54 ± 0,05

Пониження потенціалу кардіогемодинаміки та витривалості м'язів спини пов'язано не стільки з потужністю роботи, скільки з її тривалістю та спрямованістю тренувальних комплексів фізичних вправ на конкретні системи організму та групи м'язів, які відповідають за розумову працездатність студента.

ханізмів психодинаміки та емоційного стану студентів експериментальної групи.

Перспективи подальших досліджень: визначення впливу засобів фізичної культури та спорту на формування довготривалого ефекту підвищення рівня спеціальної працездатності студентів закладів вищої освіти України в процесі занять з фізичного виховання.

Висновки

1. Тренувальні комплекси фізичних вправ з розвитку гнучкості та координації приводять до активації різних ділянок кори головного мозку, що виражається в показниках, які характеризують розумову діяльність людини, а саме: короткотривала зорова пам'ять, концентрація та переключення уваги, увага, а одночасно і збільшується в середньому на 32,4% спеціальна працездатність.

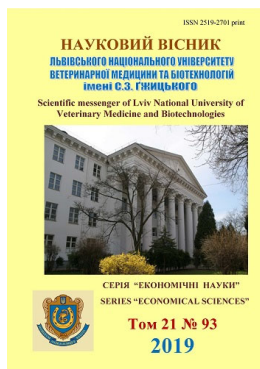
2. Тренувальний ефект занять з розвитку гнучкості та координації виявляється в незначних позитивних змінах функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем організму студентів експериментальної групи.

3. В процесі занять з фізичного виховання з розвитку гнучкості та координації спостерігались значні зміни в роботі м'язової системи нижніх кінцівок, ме-

References

- Domina, Zh.H. (2010). *Metodyka navchannia vprav koordynatsiinoi spriamovanosti maibutnikh uchyteliv muzyky u protsesi fizychnoho vykhovannia: dys... kand. ped. nauk: 13.00.02. K. (in Ukrainian).*
- Hardman, K., & Green, K. (2011). *Contemporary issues in physical education.* Mayer & Mayer Verlag. https://books.google.com.ua/books/about/Contemporary_Issues_in_Physical_Educatio.html?id=sVK7BN7qbsC&redir_esc=y.
- Koval, V.V. (2016). *Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka uchniv proftekhuchylyshch: isto-rychni dosvid i suchasni umovy vykorystannia.* Naukovi zapysky RDHU, 13(56), 149–152. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2016_13%281%29_46 (in Ukrainian).

- Kozeruk, Yu.V. (2013). Vyznachennia pokaznykiv rukhovoï pidhotovlenosti uchenyts profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu sus-pilstvi : zb. nauk. prats Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 1, 166–171. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2013_1_44 (in Ukrainian).
- Kozeruk, Yu.V. (2015). Vyznachennia efektyvnosti pedahohichnoi tekhnolohii formuvannia rukhovykh navychok uche-nyts profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky. Chernihiv, 125, 162–165. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_125_40 (in Ukrainian).
- Plisko, V.I., Kozeruk, Yu.V., & Bulanov, O.M. (2013). Orhanizatsiia protsesu fizychnoi pidhotovky v zakladakh profesiino-tekhnichnoi osvity. Visnyk ChNPU imeni T.H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky. Chernihiv, 91, 200–202 (in Ukrainian).
- Prystavskiy, T.H., Kovban, O.L., Babych, A.M., & Nezghoda, S.P. (2018). Samostiini zaniattia studentiv fizychnoiu kulturoiu u VNZ : navch. Posib. Lviv (in Ukrainian).
- Romanchuk, S.V. (2012). Fizychna pidhotovka kursantiv viiskovykh navchalnykh zakladiv sukhoputnykh viisk Zbroinykh syl Ukrainy: Monohrafiia. Lviv: ASV (in Ukrainian).
- Romanenko, V.A. (2013). Psihofiziologicheskij status studentok. Doneck: DNU (in Russian).
- Semeniv, B.S., Babych, A.M., Iakymyshyn, I.D., Holubeva, O.T. (2018). Teoretyko-metodychni rekomendatsii z profilnoi fizychnoi pidhotovky studentiv kharcho-vykh tekhnolohii: navch. posibn. Lviv (in Ukrainian).
- Semeniv, B.S., Yakymyshyn, I.D., & Stakhiv, M.M. (2016). Profiliuiucha fizychna pidhotovka studentiv: navch. posibn. Lviv (in Ukrainian).
- Shandryhos, V.I. (2016). Mistse ozdorovchoi aerobiky u pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia z fizychnoi reabilitatsii. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 144–147 (in Ukrainian).
- Shandryhos, V.I., & Mozoliuk, O.V. (2012). Zastosuvannia atletychnoi himnastyky u fizychnomu vykhovanni studentiv. Khmelnytskyi: KhNU, 156–158 (in Ukrainian).
- Vissek, A.J., Watson, J.C., Hurst, J.R., Maxwell, J.P., & Harris, B.S. (2010). Athletic identity and aggressiveness: A cross-cultural analysis of the athletic identity maintenance model. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 8(2), 99–116. doi: 10.1080/1612197X.2010.9671936.

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9316

The Second Jerusalem: the birth of one unspoken idea

O.V. Khaletskyj

Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 16.09.2019

Received in revised form
17.10.2019

Accepted 18.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-032-225-00-14
E-mail: philosophy@lvet.edu.ua

Khaletskyj, O.V. (2019). The Second Jerusalem: the birth of one unspoken idea. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 81–85. doi: 10.32718/nvlvet-e9316

In our opinion, the spiritual purpose of Ancient Rus in the middle of the IX–XIV centuries was the spread of Christianity to the vast expanses of Eastern Europe, its contribution to the spiritual transformation of the world. Overcoming the insurmountable obstacles of nomadic destruction, Ukraine-Rus own strife and betrayal step by step goes to self-determination as the Second Jerusalem – the spiritual center of Orthodoxy and of all Eastern Christianity through the choice of faith, through the three christening of Rus Askoldov, Olzhine and Volodymyrove, through the disregard for Christianity, through the creation of the glorious Kiev variant of Orthodoxy, through the acquisition of holiness in the temples of St. Sophia, the Kyiv-Pechersk Lavra, and the exploits of its monasticism, etc., through the acquisition of apostolic origin in the legend of Andrew, through overcoming all temptations, preservation and rebirth, through the enrichment of world experience of Christianity, because of the fostering of mystical Eastern Christian foundations in Paisii Velychkovsky's Little Rus monasteries, in Skovoroda, in Gogol, in Bulatovych's nameword, etc., through the Metropolitan of Kyiv Petro Mogyla of the Orthodox Center – New Jerusalem already reached and finally, overcoming all the insurmountable obstacles in the creation of our own Orthodox Church of Rus-Ukraine in recognition of patriarchy and in unity with world orthodoxy and modern religious revival. Let Moscow want to be a political center and it proves very consistently, and Ukraine-Russia, the blasphemous city of Kyiv, emerge as a spiritual center – the New Jerusalem, which is evidenced by all its historical development, already demonstrated by the fact that the “priesthood is higher than the kingdom”, which could be its contribution to the spiritual transformation of the world. Thus, the very reason that Kyiv could become the spiritual center of Eastern Christianity could be that it 1) overcame all temptations, first and foremost 2) the loss of gain, 3) consistently pursues the unity of Christianity, for example, Kyiv is also the center of the UGCC, 4) Kyiv with its shrines concentrates the fullness of the holiness of Christianity, 5) it develops its specifically Eastern Christian mystical foundations and is 6) open to the positive world (Kyiv – Mohylyanska Academy and its theology, etc.) of mutual influence. Let's form Ukraine-Rus as the New Jerusalem – the spiritual center.

Key words: Second Jerusalem, idea, Orthodoxy.

Другий Єрусалим: зародження однієї не зрадженої ідеї

О.В. Халецький

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

На нашу думку, духовним призначенням Давньої Русі сер. IX–XIV ст., її внеском у духовне перетворення світу було поширення християнства на величезні терени Східної Європи. Долаючи непереборні перешкоди кочівницьких руйнувань, власних роздрів і зрад Україна-Русь крок за кроком іде до власного самовизначення як Другий Єрусалим – духовний центр православ'я і усього східного християнства через вибір вір, через три хрещення Русі (Аскольдове, Ольжине і Володимирове), через ігнорацію розколу християнства, через витвір славного Київського варіанту православ'я, через набуття святості у храмах св. Софії, Києво-Печерської лаври та подвигах її чернецтва та ін., через набуття апостольського походження у Андріївській легенді, через подолання усіх спокус, збереження і відродження православ'я, через нехоть і уникнення його московського одержавлення, через збагачення світовим досвідом християнства, через плекання саме містичних східнохристиянських засад у малоросійських скитах Паїсія Величковського, у Сковороди, у Гоголя, у Булатовичевому ім'яслав'ї та ін., через вже досягнутий у часи митрополита Київського Петра

Могили православний центр – Новий Єрусалим і, нарешті, подолавши усі непереборні переешкоди у створенні власної православної церкви Руси-України, у визнанні вселенським патріархатом і в єднанні зі світовим православ'ям і сучасним релігійним відродженням. Хай Москва хоче бути політичним центром і дуже послідовно це доводить, а Україна-Русь, богохранимий град Київ постають як духовний центр – Новий Єрусалим, що доводиться усім її пройденим історичним розвитком, уже продемонстрованим тим, що “священство вище царства”, що могло би бути її внеском у духовне перетворення світу. Отже, чинниками того, що саме Київ може стати духовним центром східного християнства могло би бути те, що він 1) подолав усі спокуси, передусім 2) згубу одержавлення, 3) послідовно проводить єдність християнства, наприклад, Київ є центром і для УГКЦ, 4) Київ з його святинями зосереджує повноту святості християнства, 5) розвиває саме його специфічно східнохристиянські містичні засади і при тому є 6) відкритим до світових позитивних (Кієво-Могилянська академія та її богослів'я тощо) взаємовпливів. Утворим Україну-Русь як Новий Єрусалим – духовний центр.

Ключові слова: Другий Єрусалим, ідея, православ'я.

В еволюціоністсько-антропоноосферизаційній історіософії історичний процес постає свідомісно проєктованим духовним перетворенням світу через його подіє-ідеє-розбудову. Конкретний історичний розвиток постає механізмами, різними способами свідомісно проєктованої подіє-ідеє-розбудови. За Тойнбі, “колеса скорботи” історії крутяться для того, щоби викогити наступне духовне (за Тойнбі – релігійне) перетворення світу (Toinbi, 1995). У свідомісно проєктованому розвитку виникають певні духовні центри, де створюються його певні соціально-культурні проєкти (Британія-королева морів у XVIII–XIX ст.; Радянський Союз – осереддя і запорука перемоги комунізму в усьому світі у XX ст.; Москва – III Рим; Київ, відповідно, – Новий Єрусалим-Русь-Другий Єрусалим).

Окремі країни і народи, так само, як і люди, мають певне призначення в історичному розвитку, відіграють в ньому певну роль. Нездійснення цього призначення, цієї ролі приводить до непотрібності країни в історичному розвитку, її випадання з нього. Призначення країни визначається не умоглядно, а розкривається реальним історичним розвитком країни. Щодо України-Руси, то існують такі погляди на її історичне призначення: на відміну від Росії, що є Європою і Азією одночасно, Євразією (або ж, за вдалими визначенням історика П. Мілюкова, Азіопією); Україна між Європою й Азією (М. Грушевський, І. Шевченко, Я. Дашкевич, 1991 р., В. Ткаченко, 1995 р. та ін.) такий погляд переважав у період бездержавності; Україна – країна Європи проти Азії, Азійського Сходу (С. Шелухін, 1921, 1936, 1937 рр., М. Андрусак, 1941, 1951 р., С. Рудницький, 1923 р., Ю. Липа, 1932, 1940, 1941, М. Дольницький, тепер публіцист В. Яворівський та ін.) такий погляд переважав у період загострення боротьби; Україна – це Європа (М. Хвильовий, С. Томашівський, 1925, 1919, 1932 рр., М. Кордуба, Л. Генсьорський, Я. Грицак, 1991 р., М. Попович, 1998, Н. Яковенко, 2002, К. Галушко, С. Плохій (“Брама Європи”, 2015 р.), сучасний публіцист М. Рябчук, 2006 із кола часопису “Критика”) такий погляд переважав у період перемог; Україна – фронтір – прикордоння (Я. Дашкевич, 1991 р., С. Лепявко, 2001 р., В. Брехуненко, 2011 р. та ін.), відразу зазначаємо, що ознаки фронтіру чітко визначені (Ф. Тернером, 1920 р. і Г. Болтоном, 1930 р.) і їм відповідає в Україні лише Запорізька Січ, натомість не відповідає ані Волинь, ні Київщина, ні Галичина; Україна – Другий Єрусалим – духовний центр поширення на обшир Сх. Європи християнства у X–XIV ст., передової ренесанс-реформаційної культури XIV–XVII ст., про-

світництва XVII–XVIII ст., європейського поступовства у XIX–XX ст., євроатлантичної інтеграції у XX–XXI ст. (І. Борецький, П. Могила, Ф. Прокопович, М. Максимович, М. Костомаров та ін.; кирило-мефодіївці, В. Лепківський, І. Огієнко, О. Лотоцький, І. Власовський, В. Біднов, Н. Полонська, О. Оглоблін, Д. Донцов, Є. Маланюк, з кола УГКЦ: М. Кордуба, С. Томашівський, М. Чубатий, А. Великий, Олесь Бердник, А. Генсьорський, Д. Степовик, М. Попович, В. Шевчук, Ю. Мицик, С. Плохій, В. Ульяновський, В. Ричка, І. Ісіченко та ін.

В еволюціоністсько-антропоноосферизаційній історіософії соціально-історичний розвиток постає у своїй суті як антропоноосферизація – духовне перетворення світу через внесення у світ свідомості, здійснення розумо-творного, ідеє-творного, одухотвореного світу, через його подіє-ідеє-розвій, переважно свідомісно соціально-культурне проєктування, звершуване безконечним семіозисом новоозначень у т.з. духовних центрах (сім вселенських соборів у християнстві, Шамбхала у буддизмі, Острозька Академія 1576 р. або Могилянський Атеней XVII ст. у православ'ї, Енциклопедія 1751 р. у Просвітництві XVII–XVIII ст., Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС у комунізмі або Інститут аненербе у нацистській ідеології і т.п.). Духовний центр, на нашу думку, може бути визначений як 1) зосередження сил для певного дієусвідомленого 2) соціально-культурного проєктування, в т.ч. – духовного перетворення. Також, на нашу думку, духовним призначенням Давньої Руси сер. IX–XIV ст. було поширення християнства на величезні терени Східної Європи, це її внесок у духовне перетворення світу.

Здійснення духовного призначення вимагає певних передумов, серед них поєднання різних духовних традицій, їх синтезування. У лісостепову частину України у II–III тис. вторгаються германські племена готів (Вельбарська археологічна культура), де виникає їх держава і здійснюються потужні походи на Римську імперію. Виникає римсько-провенційна Черняхівська культура III–IV ст., що об'єднувала прото-слов'янські венецькі (ймовірно, балто-слов'янські спільноти) (Popovich, 1985), іраномовні кочівницькі та германські елементи. Саме в українському Причорномор'ї розвивається давньогерманська релігія, міфологія, героїчний епос і відбувається один із перших Вольфілів 341 р. прихід християнства в Україну. Але бл. 375 р. у Причорномор'я в союзі із прото-слов'янами венедами (Popovich, 1985) вторгаються із-під китайського муру й Уралу тюркомовні кочівники

гуни, засвідчуючи тим зв'язок України з Далеким Сходом і завершуючи давній та відкриваючи середньовічний період її історії.

Близько VI ст. із великого змішання народів відбувається розділення венедської балто-слов'янської спільноти (Popovich, 1985) по межі непрохідних Прип'ятських боліт: на балтські народи (ятвяги, пруси та ін.) – на Північ; на Південь – слов'яни між Віслою, Дніпром і Карпатами, які у VI ст. заселяють Балканські землі багатючої Візантії. Східна група слов'янців (Пеньківська археологічна культура) на Дністрі–Дунаї (очевидно з участю іраномовних народів, про що свідчить їх назва). Біля сер. VI ст. зазнає вторгнення, а близько 602 р. – нищівного удару тюркомовних кочівників-аварів (тюрк. апар-апурум, кит. жу-жани) і, врешті-решт, утворивши, ймовірно, сіверянську волинцівсько-роменську культуру. Величезний масив слов'ян склавинів (празько-корчакіська археологічна культура) заселяє Балкани і під тиском аварів (які бл. 620 р. розгромили слов'янський військово-племінний союз дулібів VI–VII ст.) заселяють звільнені германськими племенами землі по Одеру і Помор'ї (Popovich, 1985).

У VI ст. слов'яни виступають союзниками аварів у походах на Візантію, наприклад спільно із Сасанидським Іраном величезної облоги Константинополя 620 р. тощо. У VI–VII ст. увесь Великий Степ (від Дунаю – до Хінгану) об'єднує ранньосередньовічна кочова імперія Тюркський каганат, який у VII ст. розпадається під тиском (бл. 670 р. і бл. 735 р. – вторгнення Арабського халіфату) його західного уламку Хазарського каганату. VI–X ст. слов'яни починають заселяти Північні землі, змішуючись на Північному Заході із балтами (майбутня Білорусь), а на Північному Сході – з фіно-уграми (майбутня Росія). У давніх слов'ян виникають ранньодержавні утворення: Кия – ймовірно у першій пол. VII ст. (Braichevskyi, 1982) і т.з. племенні княжіння VIII–IX ст. із закінченням на –яни (-поляни, древляни, сіверяни і т.д.) і пізніше – із закінченням на –вичі (-кривичі, радимичі та ін.), утворені прибулими із Заходу слов'янами під тиском Франкської імперії Карла Великого поч. IX ст. (Popovich, 1985). Зв'язки племінних княжінь орієнтувалися на Візантію (у Кия, який був союзником Візантії на Дунаї і приймався Візантійським імператором (Braichevskyi, 1982) і Великий Степ через Хозарський каганат. Розвивається багатобожна язичницька релігія, що має давнє індоєвропейське коріння. Про витокові цивілізаційні зв'язки і впливи також свідчить великий масив слів іноземного походження: германського, вочевидь – готського (холм, шелом, меч, князь, крест, хлев, осел та ін.), іраномовного, ймовірно – аланського (Салтово-Маяцької культури Лівобережжя: бог, див, вера, свет, слово, дело, жрец, собака та ін.) (Popovich, 1985).

Загальноцивілізаційною закономірністю є утворення ранньосередньовічних імперій. В Україні такою була Київська Русь IX–XII ст., розвиток якої проходить ряд етапів. Утворення Київської держави із самого початку дієусвідомлювалося як розбудова Другого Єрусалима – духовного центру східного християнства, православ'я (Rychka, 2005).

Якого ще Тобі Сінаю, Мадонна дикая степів (Malaniuk, 1992).

Утворення давньоруської держави проходить ряд етапів: IX–XII ст. – період княжий і с. XII–XIV ст. – період удільний. У період княжий у IX–XII ст. головним суб'єктом–здійснювачем виступав князь і його дружина, тому він може бути названий князівсько-дружинним. “В лето 6360 індикта 15 день, наченшу Михайлу царствовати, поча ся прозивати Руська земля. О сем і богоуведахам, яко при сем царі приходіша Русь на Царьгород, яко же пішется в летописанї гречьстем. Тем же отселе почнем і чїсла положим...” (Andijanovoj-Perec, 1950). Про можливі цивілізаційні орієнтири говорять три центри утворення виникаючої держави (зазначені, до речі, східними авторами): Куяба-Київ, Славія-Північні землі, ймовірно Альдейгюборг-Ладога, Ізборськ (Дреллінгборг-Новгород виникає, за археологічними джерелами, лише у X ст.) і Артанія – ймовірно Тмутаракань із Візантійськими, степовими (Хозарськими) і Каспійсько-Іранськими цивілізаційними зв'язками (Braichevskyi, 1982). Серед цивілізаційних впливів найважливішим був, мабуть, варязький елемент (своєрідна євроорієнтація), про що свідчать імена правителів: Аскольд – сканд. Г'юскольд – сіроголовий, сіроманець, сірко – вовк, Дир – сканд. б'йорн – ведмідь (Pritsak, 1997), Олег, Ольга – сканд. Хельгу – священне, Ігор – сканд. Інгвар – молодший; імена воїнів: воевода Свенельд, дружинник Улаф Тригвісон та ін., варязькі поселення Полтеїк'я – Полоцьк, у Смоленську, Любечі та на Верхній Волзі (Pritsak, 1997).

Серед цивілізаційних зв'язків переважали з Візантією через Дніпро та Ірано-Ісламським Сходом – через Тмутаракань – Дон – Волгу: походи Аскольда бл.960 р. – на Константинополь, 864 – на Абесгун – на Кавказі; Олега у 907 – на Константинополь, 942 р. – на Каспій; Ігоря Старого у 944 – на Константинополь, 945 – на Каспій та ін.

Важливим кроком цивілізаційного визначення стало: прийняття східнохристиянського православ'я Кирилом і Мефодієм 863 р. у Великоморавії та, ймовірно, у її складі – у Перемишлі (рештки церкви), тому що і до р. Горинь сягали кордони Великоморавії, де хрестив Наврок (Braichevskyi, 1982), – створення ними глаголиці, переклади і впровадження церковної старослов'янської (староболгарської) мови, а також створення у Болгарському царстві слов'янського культурного центру (862 – прийняття християнства, бл. 894 р. – кирилиця, переклади Іоана Екзарха, Константина Переславського, чорноризець Храбр та ін.).

Після Аскольдового походу на Царгород 860 р., промови Константина Філософа перед послами у Софійському соборі (Braichevskyi, 1982), у 866 р. відбувається при неопалимому Євангелії (Rychka, 2005) перше Аскольдове прийняття християнства в Україні-Русі, засвідчене повідомленням Іоана Скилиці у Ватиканському архіві про хрещення Руси та ін. та енциклікою Константинопольського патріарха Фотія 866–867 р., де вказана Київська митрополія і митрополит Київський Михайло Сирянин під № 61 у Церковному уставі імп. Лева VI Філософа (886–912) і під № 60 у списку єпархій Константина VII Багрянород-

ного (Braichevskiy, 1982). “Не тільки болгари обратились до християнства, але і той народ, т.з. руси. Поработили сусідні народи і через те незмірно возгордились, вони підняли руку на Римську імперію. Но тепер і вони перемінили еллінську і безбожну віру... на чисте християнське вчення, вонадині в число переданих нам і другим. І в них возгорілася жажда віри і ревність, що вони прийняли пастиря і с великим тицанієм исполняют християнські обряди” (Braichevskiy, 1982). Не випадково ж масове хрещення киян у Дніпрі чи Почайні збіглося зі святом П'ятидесятниці (27 травня 988 р.) тобто зішествям Духа Святого.

Проведений князем Володимиром (а, за М. Браичевським (Braichevskiy, 1982), ще кн. Аскольдом) т.з. вибір вір (Braichevskiy, 1982) насправді був цивілізаційним вибором Русі-України на користь Східнохристиянської цивілізації. За допомогою місцевих жителів на чолі з пресвітером Анастасом Корсунянином було здобуто Херсонес і руку візантійської царівни Анни, здійснене т.з. третє хрещення Русі (Braichevskiy, 1982), що спрямовує духовний розвиток Русі-України на більш повний і багатий Візантійський варіант, будуючи, на противагу Десятинній церкві, храм Софії – Премудрості Божої 1037 р., де влаштовує скрепторій, у якому перекладаються хроніки Григорія Арматола, Патерики Синайський, Єгипетський, Римський та ін., розбудовує Київ, будує храми Софії у Полоцьку 1046 р., Новгороді 1050 р., (чим християнство на Русі проголошується як облаштування св. Софією – Премудрістю Божою) і, врешті, Ярослав Мудрий ставить митрополитом Київським Іларіона Русина, який в “Слові о законі і благодаті” обґрунтовує Київський варіант (Braichevskiy, 1982) православ'я східнохристиянської цивілізації. Не випадково ж саме Київ назвав містом Бога Живого апостол Павло (Євр. 12: 22), який, за літописанням, “і нам на Руси учитель ест” (Rychka, 2005). Єрусалимський топос був визначальним для архітектурного міського простору Києва. Так кафедральний собор Софії відповідав Єрусалимському храму, а київський палац – палацові Соломона, навіть іподром відповідав Єрусалимському театру часів Христа (Rychka, 2005), що посилювалося античними тріумфальною аркою і квадригою перед Десятинною церквою, привезеними Володимиром Хрестителем з Херсонесу. Митрополит Київський Іларіон Русин у “Слові о законі і благодаті” наголошує на тому, що, як і Римський імператор Констянтин, який “с матерією своєю Єленою, крест от Єрусалима принесша по всему міру своему расла віша, расла віша веру бутвердіта, ті же Володимире – з бабою твоєю Ольгою принесше крест от нового Єрусалима – Констянтина града” (Rychka, 2005). Київ в очах Іларіона постає сповненням величч царственої гідності й осяяним світлом Господнього благословення градом, де збулося пророцтво про перехід слави Єрусалима: “Не умолюкна ради Сиона, і ради Іерусалима не упокоюсь, до коле не взойдет как свет, правда его і спасеніе его – кае горящій світільнік. І увидят народи правду твою і все царі – славу твою, і назовут тебя новим іменем, которе нарекут уста Господа і будеш венцом слави в руке Господа і царскою діадемою на длані Бога твого. Не будут уже называть тебя “остав-

ленным”, і землю твою не будут более называть пустынею”, но будут называть тебя: “Мое благоволеніе к нему”, а землю твою – “замужнею”, ібо Господь благоволят к тебе, і земля твоя сочетается” (Іс. 62: 1-4). Невіддільно пов'язані з її образом Золоті ворота середньовічного Києва. У новозавітній візії Івана Богослова “святий город Іерусалим, новий, сходящій от Бога с неба...бил чістое золото” (Од. 21; 2, с. 18; 7, с. 109). Дванадцять фігур ктиторської фрески Софійського собору у Києві прямо співвідносяться з числом апостолів й есхатологічним образом церкви як Небесного Єрусалима. Невипадково і в іконографії декору Софії зацентрована тема служіння Христа в Небесному Єрусалимі (Rychka, 2005).

Цьому також сприяє заснування Києво-Печерського мон. 1045 р. і чернецтва, заснованого Антонієм Любечанином. Про широкі зв'язки і впливи Київської Русі свідчить шлюбна політика Ярослава Мудрого, прозваного “зятєм усієї Європи”: бл. 1043 р. Марія-Добронєга – за польського Казимира Обновителя, бл. 1044 р. Єлизавета – за норвезького Гаральда Суворого, бл. 1046 р. Анастасія – за угорського Андрія, бл. 1051 р. Анна-Агнесса – за французького Анрі Капета, з чим пов'язана т.з. легенда про Реймське Євангеліє. “Біля Всесвітнього Сінаю, як завше, – золото й мечі” (Malaniuk, 1992). Якщо вибір вір чи то Аскольдом (Braichevskiy, 1982), чи то Володимиром були цивілізаційним, то утворення за Ярослава Мудрого Київського варіанту православ'я (Braichevskiy, 1982) стало цивілізаційним визначенням Русі-України як східнохристиянської цивілізації. Князь-русофіл Святослав Ярославич (1073–1076) поставив Києво-Печерським ігуменом Нікона (1074–1089) – можливо це Іларіон Русин, який добував 1078 р. Успенський собор Києво-Печерського монастиря, укладаються Ізборники Святослава 1043, 1076 р. Про західні впливи свідчить коронація Папою Римським Григорієм VII кн. Ярополка Ярославича (Braichevskiy, 1982) і його дружини Ірини. За грекофіла Всеволода Ярославича (1079–1093) – на Русі поширюється Андріївська легенда (від Михайла Пселла у листі Візантійського імператора Михайла III Дуки до Всеволода Ярославича 1073, 1074 р.), яка остаточно піднімає її східнохристиянське цивілізаційне значення “Ондоорею учащо вь Сінопії і прішедшего ево єму Корсунь, уведе яко іс Корсуня білзь устьє Днепрское, і всхоте поїти в Рим, і проїде вь устьє Днепрское, і оттоле поїде по Дніпру вгоре. І по пріключачю прійде і ста под. горами на березе. І завтра встав і рече в сущім с ним ученіком: “Відіте лі гори сія? – яко на сіх горах восіаєть благодать Божья; і мать градъ велікь биті і церкві многі Богъ воздвігніті і мать”. І вишедъ на гори сія, благословія і поставі крестъ, і помолівся Богу, і слезъ з гори сія і де же послеже бистъ Киев і поїде по Днепру горе” (Andijanovoj-Perec, 1950).

Будуючи храми у Києві 1086 і Переяславі 1088 р. тощо, Володимир Мономах (1115–1125) створює на нараді у Берестові Устав Володимира Мономаха, присвячений переважно фінансово-лихварським питанням, а 1116 р. об'єднує його з Уставом Ярослава й Уставом Ярославичів у єдину Руську правду, активізує культ Бориса і Гліба з ідеєю старшинства, під час

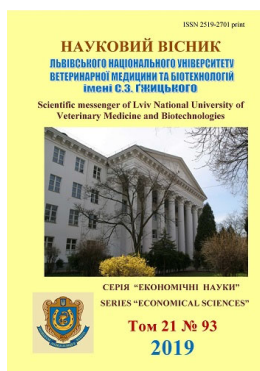
якого митрополит Київський Никифор, ймовірно, дарує Русі одну із найбільших святинь – ікону Богоматері Вишгородської, викраденої росіянами. А удільний князь Чернігівський Давид Святославич будує бл. 1115 р. Борисоглібський монастир і прикрашає його різьбленням двоголових орлів та іранс. Семарглів – Семурів, що говорить про Східні цивілізаційні зв'язки. Завершуючи один із головних ідеологічних документів Київської Русі “Повість временних літ” ігумен Видубецького монастиря Сильвестр імплементує бл. 1116 р., обґрунтовуючи східнохристиянську цивілізаційну належність Русі (Braichevskyi, 1982) Андріївську легенду, а, за наполяганням спадкоємця Мстислава, у давній цитаделі руського церковного автономізму – Києво-Печерському монастирі бл. 1118 р. – Варязьку легенду. Бл. 1117 р. Володимир Мономах завершує своє “Поученіє дітям” (тобто молодшим, підлеглим) з ідеєю отчинно-договірного принципу побудови держави та старшинства. У спробі заволодіти Долішнім Дунаєм і посадити у Візантії чоловіка Марії Володимирівни зятя Лева Діогена бл. 1119 р., очевидно пов'язана легенда про нібито прислані Володимирі Мономаху імператорські регалії (т.з. Шапка Мономаха), яка таким чином може мати певну історичну ймовірність. За наступника Володимира Мономаха Мстислава (1125–1132) нарешті після багатьох спроб до Київської Русі остаточно бл. 1128–1130 р. приєднується центробіжна Балто-Полоцька Русь, князя якої відправляють на заслання до Візантії, на Русі поширюються церковні збірники Златоструй, збірник житій Пролог і житіє Олексія Чоловіка Божого, Повість про Варлаама та Іосафа – буддійського походження, з'являються перші тлумачення Біблії Феофілакта Болгарського, Пісні пісень Філона Карнафійського, Писань Еклезіастових Олімпіодора Олександрійського та ін.

Словом, східнохристиянське цивілізаційне визначення Русі-України набуває усе більшої повноти “Ібо сказано в Писанії: вот я полагаю в Сіоне камінь краєугольний, ізбранный, драгоцінний; і верующий в Него не постидіться. І так он для вас, верующих дра-

гоценность, і для неверующих камень, котрий отверглі строители, на который сделался главою угла, камень претикания і камень соблазна. О котрий они претикаются, непокоряясь слову на что они і оставлены. Но ви род ізбранный, царственное священство, народ святой, люди взятіе в удел, даби возвещать совершенства Призвавшего Вас із тьми в чудный Свой свет; некогда не народ, а нинє народ Божий; некогда непомилование, а нинє помилование (І Петра: 6–10; 7, с. 4). “Куди ж поділа, Степова Еллада, варязьку сталь і візантійську мідь... Коли ж знайдеш державну бронзу, Проклятий край, Еллада Степова” (Malaniuk, 1992) І найкращий, найінтелектуальніший поет України ХХ ст. Ю. Липа, проголошує: “Може колись вийде з церков сильний духом войовничий орден, що надасть свого характеру цілій українській духовності, – тоді настає і більше значення релігійного світогляду у збірному життю українців” (Lypa, 1936).

References

- Andijanovoj-Perec, V.P. (1950). *Povest' vremennih let*. M., L., 1 (in Russian).
- Braichevskyi, M.Iu. (1982). *Utverzhdenye khrystyianstva na Rusy*. Per. s ukr. ANUSSR. K.: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Lypa, Yu. (1936). *Ukrainska doba, v. Narodnyi stiah* (in Ukrainian).
- Malaniuk, Ye. (1992). *Vybrane*. Lviv. Knyhozbirnia “Prosvity” (in Ukrainian).
- Popovich, M.V. (1985). *Mirovozzrenie drevnih slovjan*. K. Naukova dumka. https://imwerden.de/pdf/popovich_mirovozzrenie_drevnikh_slavyan_1985_text.pdf (in Russian).
- Pritsak, O. (1997). *Pokhodzhennia Rusy*. t.1. K. Vyd. Oberihy (in Ukrainian).
- Rychka, V. (2005). *Kyiv-Druhyi Yerusalym*, K. (in Ukrainian).
- Toinbi, A. (1995). *Doslidzhennia istorii*. t. 2. per. s anh. V. Shovkun. K.: Osnova (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9317

Problems of science and ethno national relations in Ivan Franko's socio-political heritage

P.G. Berko, M.M. Dzera

Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 16.09.2019

Received in revised form

17.10.2019

Accepted 18.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-309-14-96
E-mail: philosophy@lvet.edu.ua

Berko, P.G., & Dzera, M.M. (2019). Problems of science and ethno national relations in Ivan Franko's socio-political heritage. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 86–91. doi: 10.32718/nvlvet-e9317

The article points out that the starting of the analysis of Ivan Franko's views on the problem of ethno national relations is to determine the place and sole of national foundations in the development of humanity, through which society must absorb the most progressive assets. He emphasize: and here the synthesis of all of the ideal competitions, the structure to which all the bricks must go, will be the ideal of complete, unbound and unbounded (except voluntary concessions, which reguine of friendly life with neighbors) life and development of the nations. Anything that goes outside the nations in his, or the Pharisee of people who, by international ideals, would like to cover their competition for domination of the nation over another, or the painful sentimentalism of science – fictions writers who would like to cover their spiritual alienation from their native nation with road, human phrases. As we can see, it is the nation itself, no the class struggle, that is the crystallizing beginning, the strongest factor that unites people into the community and the state. Thus, the reflections of Ivan Franko also confirm that he was completely free from the political influence of materialism and the transition to the foundations of idealism. Defending the natural right of the nation to political independence, the writer strongly opposes any national oppression, associating it with the negative consequences and degradation of "not only the weak but also the strong". "About no oppression, no apostasy, whether religious or national, or any other of our ideals or languages. No religion, no conviction, no trait and no nationality were and cannot be the subject of our hatred". Such an object was and still is only oppression, every exhortation and every fallacy. Determining the essence of the nation, its place and role in the progress of human civilization naturally brought Ivan Franko to thinking about ways to solve the national question, the principles of national-state construction. He advocated the full, unrestricted freedom of life and development of the nation, being deeply convinced that there are no people of "inferior and supreme: all are equal and have equal right and free development". In addition, Ivan Franko warns that their own establishment is possible in close connection with other people. The thinker is confident of success on the path of national self affirmation of our people, but this path is not easy, every conscious Ukrainian should make every effort. In doing so, we must adhere to our moral principles. Free and successful development of a nation can be realized in certain unifying principles. One of these principles, according to Ivan Franko, is nationalism, patriotism and language. And one more, we think, the actual advise of the thinker, to help people get out of their current situation. You need to look for a path to progress.

Key words: Ivan Franko, patriotism, language.

Проблеми нації і етнонаціональних відносин у суспільно-політичній спадщині Івана Франка

П.Г. Берко, М.М. Дзера

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

У статті зазначається, що відповідною точкою аналізу поглядів І. Франка на проблему етнонаціональних відносин є визначення ним місця і ролі національних засад у розвитку у розвитку людства, через які суспільство має засвоювати найпрогресивніші

надбання. Він наголошує: “А тут синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні іти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не зв’язаного і не обмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвитку нації. Все, що йде поза дами нації, се його або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеями раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації”. Як бачимо, що саме нація, а не класова боротьба є тим кристалізаційним началом, найсильнішим чинником, які еднають людей у спільноту і державу. Так роздуми І. Франка також засвідчують, що він цілком звільнився від політичного впливу матеріалізму і перехід до основ ідеалізму. Обстоюючи, закономірне право нації на політичну самостійність, письменник рішуче виступає проти всякого національного гніту, пов’язуючи його з негативними наслідками і деградацією “не тільки слабого, але й сильного”. “Про жодне гноблення, про жоден визиск, про жодну апостазію чи то релігійну, чи національну, чи яку іншу в наших ідеалах ані мови. Жодна релігія, жодне переконання, жодна раса і жодна народність не були й не можуть бути предметом нашої ненависті”. Таким предметом були і залишається на все тільки усякий утиск, усякий визиск і всяка облуда. Визначення сутності нації, її місця і ролі в поступі людської цивілізації закономірно наближали І. Франка до роздумів про шляхи вирішення національного питання, принципи національно – державного будівництва, Він виступав за повну, нічим не обмежену свободу життя і розвою нації, будучи глибок переконаним у тому, що немає народів “нижчих і вищих: усі є рівними і мають рівне право вільний розвиток”. Крім цього І. Франко застерігає, що власне становлення можливе у тісному зв’язку з іншими народами. Мислитель впевнений у досягненні успіху на шляху національного самоутвердження нашого народу, але цей шлях не легкий, кожний свідомий українець повинен прикласти максимум зусиль. При цьому у своїй діяльності ми повинні дотримуватись моральних засад. Вільний і успішний розвиток нації може бути реалізований у певних об’єднуючих началах. Одним з таких начал, на думку І. Франка, є націоналізм, патріотизм і мова. І ще одна, ми так вважаємо, актуальна порада мислителя, допомогти людям вийти з нинішнього складного становища. Необхідно шукати дорогу до поступу.

Ключові слова: Іван Франко, патріотизм, мова.

У реальному житті в час певних труднощів, невідзначеності, сумнівів ми за порадою звертаємося до авторитетних особистостей. Саме нині виникла потреба порадитися з такою особистістю з проблем нації і етнопатріотичних відносин в Україні. Такою особистістю є Іван Франко – найвизначніший український мислитель другої половини XIX – початку XX ст., невтомний борець за національну волю свого народу, символ українського відродження.

І. Франко у своїх багатьох працях простежує українське національно-культурне відродження. На його думку, це відродження має своє джерело в історичній традиції і в пробудженні української народності.

Перша традиція збереглася в Гетьманщині та в Слобідській Україні. Лівобережна Україна мала політичну і культурну автономію, і це сприяло тому, що саме тут відродилася культура, нова народна література. Тут у другій половині XVIII ст. з’явився мудрець і вчитель, музикант, поет, вільнодумець на імя Григорій Сковорода. Під його безпосереднім впливом у Харкові відкривають перший на східноукраїнських землях університет. У цей час Іван Котляревський написав перший поетичний твір українською мовою – трагедію “Енеїду”. Під впливом західноєвропейських ідей повсюдно пробуджується нове життя, утверджується ідея народності. На історичній арені з’являються такі особистості, як П. Гулак-Артемовський, Григорій Квітка, Микола Гоголь, Тарас Шевченко та багато інших. (Див. Конкретніше І. Франко “Українці” Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1986 – т. 41, с. 162–193. Далі посилаємось на це видання скорочено, зазначаючи арабськими цифрами том і сторінку).

Появляються праці з української історії, філософії, етнографії, літератури, і тоді поняття народності набуває іншого змісту. Нова національна література, за словами І. Франка, одне із головних завдань вбачала у психологічному аналізі соціальних явищ, у тому, сказати б, як факти громадського життя відбуваються в душі і свідомості одиниці, і навпаки, як у душі тої одиниці зароджується й виростають нові події соціальної категорії (т. 34, с. 363). В історії нашого роз-

вою, продовжує письменник, нова, національна література була тим лісом, в котрім є й дуби, є й ліщина, але все разом має одноцілий характер, – відразу видно, що се ліс, а не степ, що се витвір колективної праці духовної, незрілих загальних змагань усієї суспільності, а не одрізнені прояви поодиноких, самотніх, хоч би й великих талантів (Franko, 2004).

Відомо, що життя людини, її праця, громадська поведінка залежить від “тисячі сторонніх впливів, від успадкованих інстинктів своєї раси, від виховання, суспільного становища, лектури, заняття, від впливу людей і природи” (т. 28, с. 182). Більш ґрунтовнішу оцінку історичного процесу того часу І. Франко дає у праці “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (т. 41, с. 194–470). Разом з тим варто зазначити, що праця письменника була не лише аналізом минулого, а й стала міцним фундаментом для наступних пошуків українських вчених (С. Смаль-Стоцький, Я. Ярема, І. Мірчук та ін.) Фундаментальним для Івана Яковича було положення про самооцінність, одність нації. Він вважав помилковим судити про свій народ за критеріями оцінки інших, без акцентування на власній природі, тобто базуватися на сковородівській формулі: пізнай самого себе. Ця засаднича теза має у його обґрунтуванні історичний соціокультурний та психологічний аспекти і була скерована на вироблення політичної орієнтації у конкретній ситуації.

Крім цього, І. Франко застерігає, власне становлення можливе у тісному зв’язку з іншими народами: “Мусимо зрозуміти, що кожен крок внутрішньої культурної праці, кожна діяльна школа, кожна тисячами прочитана брошура, кожен твір штуки, що вірно малює нашу національну вдачу, кожний наш вклад у скарбницю вселюдської науки дорожчий для нас від хвилих ораторських успіхів, від хвильового призначення або похвали чужинців... Інтереси нашої нації нерозривно зв’язані з інтересами свободи, поступу та людяності” (т. 47, с. 322–323). При цьому не повинні забувати, що “економічні й соціальні відносини цілого народу переробити чи перевернути - діло нелегке і переходить сили не то кількох одиниць чи груп, але

цілих поколінь. Але, з другого боку, ми переконалися, що “дух бодр, плоть же не могила”, що праця одного покоління, а навіть невеликої, але рішучої та інтелектуальної групи серед того покоління може мати великий вплив на зміну духовного стану, настрою й упосіблення цілого народу” (т. 41, с. 527). Мислитель впевнений у досягненні успіху на шляху національного самоутвердження нашого народу. Але цей шлях нелегкий, кожний свідомий українець повинен прикласти максимум зусиль, бо: “Наша перемога над противниками нам силами буде не одним великим і рішучим ударом, не якимсь катаклізмом, а сумою безчисленних, дрібних, буденних перемог, незначних, тихих, а зріло обдуманих і неумолимою працею здобутих. Менше крові, а більше поту! – се повинен бути оклик нашої майбутньої історії” (т. 46. Кн. 1. с. 321). Крім цього, при усій затраченій енергії, нас не повинно покидати почуття бажання жити і віра у промислове майбутнє. Таку перспективу становлення І. Франко подає у статті: “Тарас Шевченко”: “Свобідне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, – се ідеал Шевченка, котрому він був вірний ціле життя. Невольа і переслідування – чи то народне, політичне, суспільне чи релігійне – мали в нім непримиримого ворога. Бажання життя пробивається в усіх його творах як золота нитка з-посеред різнобарвної тканини. Індивідуальність – людська – без огляду на стан, народність і віру – є для нього свята” (Franko, 2004). В оцінці творчості Т. Шевченка І. Франко підтримує думку Кобзаря, що у своєму поступі ми повинні пам’ятати права особи, її унікальність і створити можливості для вільного вибору власної долі.

Крім того, наголошує І. Франко у праці “Поза межами можливого”, що у будь-якій сфері людської діяльності, чи людина працює фізично чи інтелектуально, чи зносить тяжкі труди для власного добра, чи для добра родини або цілої нації, чи бореться вона зі зброєю в руках за краще майбутнє своєї Батьківщини, завжди і всюди її діяльність підлягає моральному осуді. Мораль – один з основних способів нормативної регуляції дій людини в суспільстві, особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин, що охоплює погляди і почуття, життєві орієнтації та принципи, цілі та мотиви вчинків, проводячи межу між добром і злом, чесно і безчестя, справедливості і несправедливості, нормою і ненормованістю, милосердям і жорстокістю тощо. Моральна оцінка стає необхідним компонентом всяких проявів життя, якщо ми хочемо залишатися в межах культури. Немаловажну роль відіграє і вольовий чинник, важливо також позбутися матеріалістичного і позитивністських поглядів на історію: “Виплоджений так званим матеріалістичним світоглядом фаталізм, який твердив, що певні (соціальні, разом з тим, політичні) ідеали мусять бути досягнені самою “іманентною” силою розвою продуктивних відносин, без огляду на те, чи ми схочемо задля свого кивнути пальцем, чи ні, належить сьогодні до категорії таких самих забобонів, як віра в відьм, в нечисте місце і фєральні дні. Ми мусимо серцем почути свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його, мусимо вживати усіх сил і засобів, щоб набли-

жуватися до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина (там само... с. 417). Побороти усі негаразди і вистояти може націоналізм – ідеологія та напрям політики, з базовим принципом про цінність нації як вищої форми суспільної єдності та її первинності в державному процесі. “Все, зазначає І. Франко, – що піде поза рамки нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикріпити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації (там само... с. 416).

Хочемо звернути увагу на статтю І. Франка “Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах”. Ми погоджуємось з дослідниками творчості письменника, що він у цій праці дає дещо однобічну і упереджену оцінку суспільному явищу – об’єднанню Німеччини в імперію. Зміщення Німецької держави у 1860–80-их рр. супроводжувалося наростанням німецького націоналізму (який І. Франко називає шовінізмом проповіддю національної виключеності). Разом з тим, у нас виникають сумніви, чи до кінця ми зрозуміли роздуми І. Франка про шовінізм. З часом шовінізм у Німеччині переріс у нацизм, політичний рух, ідеологію, державний режим. Нацизм як світоглядний напрям та ідеологія був поєднанням еміратних та расистських (переважно антисемітських) концепцій, що намагалися обґрунтувати права Німеччини на завоювання інших народів і панування над світом. (Universalnyi slovnyk – entsyklopediia, 2001). І. Франко чітко сформулював “ідеал національної самостійності”, який не тільки вміщує в собі “західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі”, але “один тільки може дати їм поле до повного розвою”. Мислитель як остережливе повчання з історичного досвіду для прийдешніх поколінь з болем у серці нагадував, що “не маючи в душі сього національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійським морі, а ті, що лишилися на своєму ґрунті, попали в зневіру і апатію” (Вибрані твори у трьох томах Т. 3 с. 415). Враховуючи та глибоко осмисливши історичний досвід, І. Франко предметно оцінив роль і значення “національної самостійності”, що є єдиною гарантією економічного, соціального й політичного розвитку українського народу, прогресу його матеріальної та духовної культури. А тому, зазначає він, “синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в’язаного і не обмежуваного (крім добровільних концепцій яких вимагає дружнього життя з сусідами) життя і розвою нації. “Ідеал національної самостійності” – це провідна зірка на важких та крутих дорогах національно-визвольної боротьби українців, основоположна ідея його національної свідомості. Формування національної свідомості – це усвідомлення над цією, утворюючими її групами та спільнотами процесів самостійницького життя через призму відповідних інтересів і цінних орієнтацій. Така свідомість може бути більшою або меншою мірою адекватним відо-

браженням об'єктивних процесів боротьби за державу та реалізацію потреб самостійного розвитку нації. І. Франко дуже добре розумів, що на початку ХХ ст. "ідеал національної самостійності в усякім погляді культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи поза межами можливого" (там само, с. 417), але він прекрасно усвідомлював ще й те, що без розуміння та сприйняття цього ідеалу український народ чекає остаточна загибель. Життєве завдання й полягає в тому, що "тисячні стежки, які ведуть до його осушення, лежать просто такі під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати чи підем тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки" (там само с. 417). Для мислителя характерний цілісний підхід до проблеми національної самостійності. І. Франко у зверненні до галицької молоді робить спробу проаналізувати суспільну специфіку того часу: "Перед українською інтелігенцією відкривається тепер, при свободніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі в якнайшвидкім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися" (там само, с. 570). Але для цього ми повинні усвідомити своє українське "Я", якнайшвидше, якнайосновніше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всі наші думки, плани, програми на інший діапазон. З цього приводу він продовжує: "Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицьким, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів. І це почуття не повинно бути голою фразою, а мусить вести за собою консеквенції" (лат. – послідовний П.Б.) (там само, с. 571).

У XVIII–XX ст. поряд з вимогою утворення самостійної держави ("Вивід прав України" П. Орлика, "Ukraina irredenta" Ю. Бачиневського, "Самостійна Україна" М. Міхновського та ін.) поширились саме федеральські ідеї про перебудову Російської імперії на демократичну федерацію з рівним національним суверенітетом (автономією) народів, які її населяли, Україна мала зайняти місце в цій федерації нарівні з іншими.

Федералістсько-демократична традиція української думки знайшла втілення у творчості І. Франка. Він, зокрема, визначав такі ступені реалізації принципу федералізму:

- 1) створення федерації в межах воз'єднаної України;
- 2) створення федерації в межах звільнених народів Росії;
- 3) об'єднання слов'янських націй в єдину федерацію;
- 4) оформлення всесвітньої федерації. Вбачаючи вирішення національного питання (українського, польського та ін) в федеральному зв'язку між собою

та іншими сусідами, у зв'язку побудованому на самому повному рівноправ'ї і автономії кожного окремого народу, він уявляв майбутнє об'єднання людей світу у вигляді всесвітньої федерації демократичних республік. Разом з тим І. Франко застерігав, що федералістичний устрій сам собою не мусить вести до добра, а навпаки, може вести до великого лиха... Головною основою такого устрою повинна бути шляхетна рівність (див. конкретніше т. 45, с. 19).

На першому місці, – продовжує він – повинні бути інтереси поодинокі нації як найбільшої одиниці, яку чоловік може обняти своєю практичною працею (т. 45, с. 25).

Вільний і успішний розвиток нації може бути реалізований у певних об'єднуючих началах. Одним з таких начал, на думку І. Франка, є націоналізм. патріотизм і особливо мова. І хоча ми не знайшли класичного визначення поняття націоналізму у нашого мислителя, зазначимо: його роздуми про життєздатність націоналізму нині актуальні як ніколи. Націоналізм І. Франка полягав за повернення зросійщеної людності до рідної національної культури; наданні українському рухові цивілізованого спрямування, щоб він не був знесений стихійним потоком; був спрямований на розвиток національної гідності, самоповаги, національної віри. Небезпекою, – зазначає І. Франко, – є те, що деякі націоналісти, прикриваючись високими словами, опускають саме головне, проблеми свого народу. "Нація, котра помирає з голоду, в котрій 90% людей не вмє ні читати, ні писати і не має де facto (лат. фактично) ніякої політичної волі – така нація потребує хліба, азбуки і конституції; театрами, концертами "національними", романами і поезіями дуже мало їй можна прислужитися" (т. 27, с. 356). "Але се була тільки мала часть горя, – пише І. Франко. Далеко гірше було те, що в значній частині української суспільності запанував був настрій байдужий, а навіть ворожий для розвою української національності" (т. 41, с. 472). Мислитель з гирким почуттям і засудженням дає оцінку таким націоналістам за їхню недалекоглядність і обмеженість, безперспективність боротьби. "Ви бачите, – зазначає письменник, – лише два виходи: або погибати по мимо всяких голосінь о повній самотності, або ждати якого-небудь чуда, якоїсь європейської катастрофи котра б одірвала Україну од Росії (т. 27 с. 357). Залишається надіятись, що справжні і поважні люди візьмуть верх над тими, за словами старого Софоула, "мабуть, вітряками вродились - та й мелють" (див. там само, с. 357). Щоб оцінити цінність нації, необхідно бути зі своїм народом, жити його життям, бути "неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний національний ґрунт, намагається ввіссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних естетичних і моральних змагань. Тільки той писатель може нині мати якась значення, хто має і вмє цілій освіченій людськості сказати якась своє слово в тих великих питаннях, що ворущать її душею, та заразом сказати те слово в такій формі, яка б найбільш відповідала національній вдачі. І тільки такий

писатель буде рівночасно зрозумілий і цікавий не тільки для своїх найближчих земляків, але й для цілого цивілізованого світу, бо всі знайдуть у його творах, хоч і яка була би незвичайна та оригінально-національна їх форма”. (т. 31, с. 34).

Націоналізм у І. Франка переплітається з патріотизмом. Для нього патріотизм – одне з найглибших почуттів, яке закріпилося усе його свідоме життя: почуття любові й прив’язаності до рідних місць, України. Патріотизм у нього – це діяльне ставлення, національна гордість і любов до Батьківщини, громадянська відповідальність за її долю. Патріотизм, на думку І. Франка, має бути не пасивно-світоглядним, споглядальним, мітингом. Навпаки, він має бути активним, не тільки в добу великих історичних потрясінь, в період національно-визвольних змагань, а й у повсякчасній праці на благо Батьківщини. У вірші: “Сідоглавому” і статті “Дещо про себе самого” письменник розкрив принципову різницю між своїми почуттями патріотизму і лицемірним “патріотизмом” “народовців”. “Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов’язок панщиною всього життя відробити ті теляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на високу, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладено долею на мої плечі. Я можу здригаться, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої Батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І якщо щось полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу руський народ, який хоч гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, який хоч і сьогодні бідний, недолугий й безпорадний, а все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз мирних масах жаду світла, поради та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка праця не піде на марне (т. 31, с. 31). Вважаємо, що коментарі тут зайві. Одне лише зазначимо: як нам нині не вистачає таких людей і з таким сумлінням.

І. Франко чітко усвідомлював, що у становленні нації новітнього типу вирішальну роль покликана відігравати інтелігенція, вносячи в маси національну ідеологію. Використати наукове поняття інтелігенції (від лат. – обізнаний, розсудливий знавець, фахівець) – мисляче творче ядро освіченої верстви, яке характеризується великою розумовою, естетичною та моральною активністю, ініціативою і творчістю, І. Франко не міг. Специфіка була така, що частина майбутньої інтелігенції ще не відбувалася, а інша частина вже сформованої інтелігенції обрала хиткий шлях. Про першу частину мислення пише: “Не заїмпонуємо ми українцями і своєю інтелігенцією, своїм рівнем теоретичної освіти. Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де завдяки шляхетському режимові наука вважається небезпечним оружжям, якого не слід давати в руки суспільності, де шкільне навчання в самім зароді затруєне конфесійними, політичними та національними пересудами, де свобідна критика виєлімінувала з виховання, де панує так зване

Brotstudium, навчання для хліба, для кар’єри, навчання, тісне та далеке від тої широкої гуманності, що лежить в основі західноєвропейського вищого шкільництва” (Franko, 2004).

І. Франко добре орієнтувався і розумів цю версію населення. “Ми, – продовжує він, – не думаємо винуватити за те наших так званих інтелігентних людей. Вони не самі своєю волею зробились такими. Вони витвір виховання, школи, навколишніх обставин, і силою приноровлення до тих обставин мусили втиснути ся в ту мертвячу форму, котру найшли вже готовою. Ми самі вийшли з тої самої школи, і добре знаємо скільки важкої довголітньої внутрішньої боротьби стоїло нам – вириватися з тої форми і переродитися духом до праці для народу” (т. 45, с. 150).

І. Франко з глибоким смутком писав про талановитих, але нещасливих людей, котрі сковані ланцюгами соціальної неволі, не змогли прикласти “до діла те знання, яке вони в житті здобули, ані ту щирю любов, котрою душа їх горіла в найкращих хвилях життя” (т. 27, с. 7). Разом з тим у такій критичній ситуації піднімалися загартовані особистості. Бо ж зло, кривда народові – це приниження гідності і кожної індивідуальності, яка чуває себе часткою того народу. На його думку, такою особистістю був Володимир Самійленко: “Він не декадент і не символіст, не модерніст і не консерватист, не революціонер і не реакціонер. Він поперед усього чоловік з ніжним людським почуттям, з вродженою і життям виробленою симпатією до всього бідного, покривдженого і зневаженого в природі і суспільності. При тім він українець, свідомий українець, усе душею відданий своїй країні і своєму народові... От тим-то він такий дорогий і любий кожному українському серцю, такий саморідний та національний – не штучний, а немов так готовий уже виріс з рідного ґрунту. Він живо відчуває всі зневаги і всі – на жаль, такі нечисленні – радощі рідного народу. Нема такої народної болячки, яка б не збудила відгуку в його серці, яка б у тім чудотворнім серці не скристалізувалася в ясну, чисту перлину правдивої поезії” (т. 37, с. 201).

І. Франко не втрачає оптимізму щодо ролі української інтелігенції “я бажаю тільки одного – звернути увагу всієї суспільності на ту історичну хвилю, якої наближення чуємо всі (письменник задалегідь відчув події в Росії у 1917 р. П.Б.). Нам прийдеться змобілізувати всі свої сили, щоб задоволити потреби тої хвилі. Та поки ще вона не надійшла, до праці, молоді приятелі, до інтенсивної, невсипущої праці над собою самими! Здобуйте знання, теоретичне і практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, коли всій нації України перший раз у її історичному житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода” (Franko, 2004).

І. Франко акцентує нашу увагу на те, що складовою частиною розвитку організму нації є матеріалізоване слово – мова. Людина, яка втратила мову – неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм

рідної мови. Мова росте елементарно, разом з душою народу. Звідси – чим вищий рівень національного мовлення як першоознаки інтелектуально-духовної атмосфери, тим вищий рівень свідомості людей, а значить – і їх прагнення до державності своєї нації як гаранта соціальної справедливості. На думку Олександра Потебні, “мова – містичне ядро нації, тобто щось об’єктивно дане, що живе у підсвідомих глибинах етнографічної маси, та що може видобути ся на поверхню свідомості і стати кермачем усіх національних змагань у всіх ділянках життя” (Chekhovych, 1931). “Ми не могли дати мільонам у руки хліба, – зазначає І. Франко, – не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнування сил. У нас був тільки один зряд – живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло. І коли сьогодні те наше рідне слово блискотить багатством, красою й силою і знаходить відгомін у серцях соток тисяч синів України–Русі, розсипаних капризами долі по обох півкулях землі, коли воно здобуває собі, а разом із тим цілій нашій нації право горожанства серед цивілізованих народів, коли розтіч серед нашої суспільності зменшилась в прямій пропорції зі зменшенням числа анальфabetів, то все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше бачилось би, хвилевий і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починає двигати з у випадку ту масу, якій, бачилося, не було порятунку” (т. 41, с. 527–528). У даному контексті варто звернути увагу на ґрунтовий погляд І. Франка на рідну мову, у цьому явищі бачить велику невичерпну тайну людського існування – морального, психологічного та духовного, що пов’язується з сутністю буття народу: “Здається, що таке рідна мова? Чим вона ліпша для мене від усякої іншої, і що мені вадить при нагоді замінити її на усяку іншу? Практик, утилітарист скаже: пусте питання! Мова спосіб комунікації людей з людьми, маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові родився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою. І чим вища, тонша, субтельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше карається йому така переміна” (Franko, 1905). Тому мислитель гостро критикує зрусифікованих та спольщених українських інтелігентів, які зреклися свого народу, мови і які служать чужим для українського народу силам. І. Франко у праці “З кінцем року” зазначає: “Сором українській інтелігенції, сором особливо молодому поколінню, коли воно не відчуває тої великої потреби, не віднайде шляху до народу”, не покладе основи для того, щоб Україну зробити політичною силою” (Franko, 1896). І хоча ці слова були написані 120 років тому, нині вони актуальні як ніколи. І ще одна, на нашу думку, актуальна

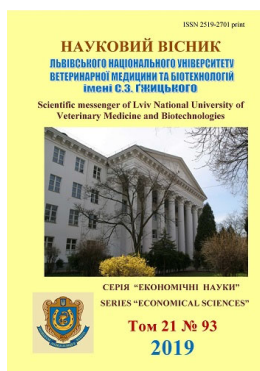
порада І. Франка, що необхідно зробити, щоб допомогти людям вийти з нинішнього складного становища: “на се одна відповідь: шукати дороги до поступу, але не такого як досі, їх не задовольняє сам поступ багатства; вони питають: а в чийх руках се багатство, хто й на що користується ним? Її не задовольняє сам поступ науки й штуки; вони хочуть, аби наука і штука була власністю усіх людей, прояснювала їх розум і звеселяла життя. Як бачимо, обік зросту багатства, науки і штуки зросло також почуття милосердя, любові до людей, справедливості. Люди починають переконуватися, що само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу от се основна підвалина всякого поступу, без неї все інше буде мертве тіло без живої душі в ньому” (Franko, 2004).

Сучасні тенденції глобалізації, мультикультуралізму, шовіністичного реваншу зі сторони окремих країн особливо роблять проблему мовного розвитку у площині національних вартостей. Перспективи національного розвитку тісно пов’язані з процесами самоусвідомлення кожного громадянина зокрема і народу загалом. А таке самоусвідомлення неможливе без усвідомлення відповідальності за власну мову та її майбутнє.

Таким чином, Іван Франко на основі синтезу величезного історичного, філософського, літературного, етнографічного та іншого матеріалу робить висновок, що український народ здатний збудувати самостійну і могутню національну державу. Ми підтримуємо думку великого знавця української проблематики Клеренса Манінга, що Іван Франко був завжди і залишається “скульптором модерної нації” (Основи творчого методу Івана Франка Вибране – т 1 – Мюнхен 1971 с. 31). А нам залишається надзвичайно копітка праця над всеохоплюючою спадщиною Івана Франка.

References

- Chekhovych, K. (1931). Dumky O. Potebni pro natsionalnist. Lviv (in Ukrainian).
- Franko, I. (1896). Z kintsem roku. Zhyttie i slovo. t. 6. Kn. 6. Lviv (in Ukrainian).
- Franko, I. (1905). Dvoiazychnist i dvolychnist. LNV. t 30 Kn IV Lviv (in Ukrainian).
- Franko, I. (1986). Zbirnyk tvoriv: u 50 tomakh, Kyiv, 1976-1986 (in Ukrainian).
- Franko, I. (2004). Vybrani tvory u trokh tomakh: Drohobych (in Ukrainian).
- Klerens Manih “Osnovy tvorchoho metodu Ivana Franka” Vybrane t. 1 Munkhen 1971 (in Ukrainian).
- Universalnyi slovnyk – entsyklopediia (2001). Kyiv – Lviv (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.

Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies.

Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9318

UDC 660.330

Features of assessment of competitiveness of veterinary preparations

H.D. Harvas^{1,2}, V.A. Kolodiichuk²

¹State scientific research control institute of veterinary medicinal products and feed additives, Lviv, Ukraine

²Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 17.09.2019

Received in revised form

21.10.2019

Accepted 22.10.2019

State Scientific-Research Control Institute of Veterinary Medicinal Products and Feed Additives, Donetska str., 11, Lviv, 79019, Ukraine.

Tel.: +38-097-188-71-55

E-mail: garvac@ukr.ua

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine.

Harvas, H.D., & Kolodiichuk, V.A. (2019). Features of assessment of competitiveness of veterinary preparations. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 92–95. doi: 10.32718/nvlvet-e9318

For efficient production and obtain competitive advantages in the production market, an entity shall ensure in its competitiveness and to assess its prospects for the future. The company's management must have information on competitors and their ability to find a niche in the modern market process. The assessment of the competitiveness of the enterprise is based on a systematic analysis of internal and external factors and involves the use of appropriate tools for the demand and use of reserves to improve the efficiency of functioning of enterprises. The objects of analysis are the market environment for the functioning of sectoral enterprises, the legislative and regulatory framework governing the relations in the market of veterinary preparations.

Key words: competitiveness, enterprise, veterinary preparations, good manufacturing practice (GMP).

Особливості оцінки конкурентоспроможності ветеринарних препаратів

Г.Д. Гарвас^{1,2}, В.А. Колодійчук²

¹Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок, м. Львів, Україна

²Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Для ефективного виробництва та одержання конкурентних переваг на ринку продукції, суб'єкт господарювання, повинен впевнитись у своїй конкурентоспроможності і оцінити свою перспективу на майбутнє. Керівництву підприємства необхідно володіти інформацією щодо конкурентів, їх можливостей та знайти свою нішу в сучасному ринковому процесі. Оцінка конкурентоспроможності підприємства, здійснюється на основі системного аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів та передбачає використання відповідного інструментарію для попиту й задіяння резервів підвищення ефективності функціонування підприємств. Об'єктами аналізу є ринкове середовище функціонування галузевих підприємств, законодавча та нормативно-правова база, що регламентує відносини на ринку ветеринарних препаратів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, ветеринарні препарати, належна виробнича практика (GMP).

Вступ

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств галузі ветеринарної фармації в умовах євроінтеграції важливого значення набуває

виробництво ветеринарних препаратів у відповідності до вимог міжнародних стандартів. Щоб забезпечити конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках вітчизняним підприємствам доцільно працювати за вимогами належної виробни-

чої практики (GMP), що сприятиме інтегрованості ветеринарних препаратів України у світовий ринок з чітко регламентованими принципами, правилами і стандартами (Kosenko et al., 2014).

Питання конкурентоспроможності галузі ветеринарної фармації, незважаючи на теоретичний доробок ще недостатньо опрацьовано вітчизняною наукою в силу своєї складності та багатоплановості. Питання управління конкурентоспроможністю галузевих підприємств висвітлено в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: Г. Азоева, І. Ансоффа, І. Бушуєвої, П. Вербицького, О. Гаврилюк, В. Величка та ін. Однак ці дослідження не враховують специфіки, виробництва і обігу ветеринарних препаратів ринок яких динамічно розвивається, тож проблематика конкурентоспроможності цієї продукції завжди актуальна і на часі (Harvas, 2019).

Крім того, сьогодні у законодавстві ветеринарної фармації України впроваджується Директива 2001/82/ЄС щодо Кодексу Співтовариства для ветеринарних лікарських препаратів де прописано, що процес виробництва має відповідати вимогам Директиви Комісії 91/412/ЄЕС про встановлення принципів та настанов для ветеринарних лікарських засобів, а також принципів та настанов GMP, що регламентують лікарські засоби в Європейському Союзі (Directive 2001/82/EC). Все це потребує додаткових досліджень яким і присвячена стаття.

Мета роботи – дослідити та удосконалити методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств-виробників галузі ветеринарної фармації.

Матеріал і методи досліджень

В процесі нашого дослідження використовували метод контент-аналізу офіційних даних інтернет-ресурсів зокрема, Законодавство України, матеріали: Мінагрополітики України, Держпродспоживслужби, ДНДКІ ветпрепаратів та кормових добавок. Методом монографії провели анкетування кваліфікованих спеціалістів з виробництва ветеринарних препаратів.

Результати та їх обговорення

Важливим етапом в оцінці конкурентних переваг виробництва ветеринарних препаратів набуває використання економічних методів і прийомів, з метою виявлення та усунення недоліків у виробничо-збутовій діяльності підприємств. Щодо конкурентоспроможності самого підприємства то його оцінюють за показниками економічного потенціалу (основний капітал, обсяг продажів, рентабельність, прибуток, і т. п.); постачальницько-збутового потенціалу (асортимент продукції, наявність товарних запасів, рівень технології процесу збуту тощо); репутації підприємства; фінансового становища (структура капіталу, платоспроможність, кредитоспроможність, тощо); організаційної структури; менеджмент організації, кваліфікацію керівних працівників, обраної ринкової стратегії, тощо.

Сучасний ринок ветеринарних препаратів, який постійно розширюється за кількісними і асортиментними показниками, стає економічно привабливим бізнесом. Збільшення кількості суб'єктів господарювання та обсягів виробництва ветеринарних препаратів підвищує ринкову конкуренцію та спонукає виробників до пошуку і використання нових стратегій й шляхів у завоюванні конкурентних позицій на ринку. Таким чином ринок ветеринарної фармації України можна охарактеризувати як ринок специфічної продукції високих наукоємностей з різноманітним асортиментом товарів та нееластичним попитом, що залежить від епідемій, кількості поголів'я галузей тваринництва і птахівництва та інших специфічних факторів (Harvas, 2019).

За оцінками Мінагрополітики України у 2018 році в галузі ветеринарної фармації підлягають ліцензуванню 15 великих, 20 середніх і понад 25 малих підприємств. За даними Держпродспоживслужби станом на 10.10.2019 року видано ліцензії на провадження виробництва ветеринарних препаратів 45-ти підприємствам. Окрім вітчизняних підприємств-виробників на ринку ветеринарних препаратів України реалізують свою продукцію понад 70 зарубіжних підприємств з 40 країн світу. Станом на 01.10.2019 року в Україні зареєстровано 54% ветеринарних препаратів вітчизняного виробництва, 46% – зарубіжних.

На наш погляд, одним з найголовніших критеріїв забезпечення конкурентоспроможності суб'єкту ринку ветеринарної продукції є впровадження європейських вимог належної виробничої практики (GMP). Належна практика виробництва ветеринарних препаратів – це система, яка стосується всіх аспектів виробничого процесу, для забезпечення узгодженого виробництва та контролю згідно із стандартами якості з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з виробництвом, які не можуть бути усунуті шляхом перевірки кінцевого продукту. Така практика базується на міжнародних стандартах, принципах та рекомендаціях і є необхідною для забезпечення дотримання відповідних ветеринарно-санітарних заходів, технічних регламентів та інших вимог. Однак впровадження GMP у виробництво вітчизняних ветеринарних препаратів потребує значних фінансових ресурсів, відповідної кваліфікації персоналу та сучасного обладнання.

Сама система GMP є загально визнаною у світі щодо забезпечення якості лікарських засобів, як в гуманній так і ветеринарній медицині та є невід'ємною складовою підвищення рівня конкурентоспроможності фармацевтичного виробництва. Це підтверджує досвід функціонування провідних підприємств, таких як: ТОВ НУНВФ “Бровафарма”, АТ “Біофарм”, ТОВ “Ветсинтез”, ПрАТ “ВНП “Укрзооветпромстач”, ПП “O.L.KAR – АгроЗооВетСервіс”, ТОВ “Укрветпромстач” та інших, в яких умови виробництва максимально наближені до вимог GMP за рахунок чого забезпечують собі конкурентні позиції широким асортиментом продукції на ринку (табл. 1).

Таблиця 1

Підприємства-виробники з найбільшим асортиментом продукції ветеринарної фармації України

№ п/п	Вітчизняні підприємства-виробники ветеринарних препаратів	Кількість ветеринарних препаратів представлених в обіг (од. найменувань)*
1.	ПП "O.L.KAR – АгроЗооВетСервіс"	260
2.	ПрАТ ВВП "Укрзветпромстач"	170
3.	ТОВ ВФ "Базальт"	160
4.	ТОВ НУНВФ "Бровафарма"	130
5.	ПП фірма "Фарматон"	125
6.	ТОВ "Ветсинтез"	111
7.	ТОВ "БіоТестЛаб"	99
8.	ТОВ фірма "Продукт"	66
9.	ТОВ "Укрветпромстач"	65
10.	АТ "Біофарм"	49
	Всього	1235

* Дані взяті з офіційних веб-сайтів підприємств-виробників ветеринарних препаратів

Згідно з табличними даними загальна кількість представлених ветеринарних препаратів на ринок ветеринарної продукції 10-ма вітчизняними виробниками складає 1235 одиниць найменувань. Однак серед цієї кількості лише 85% препаратів є зареєстрованими в Україні, а решта 15% реалізується з порушенням Закону України "Про ветеринарну медицину", за ст. 67 про заборону обігу ветеринарних препаратів, не зареєстрованих в Україні. Це пов'язано з тим що в Україні з 2014 р. діяв мораторій на проведення перевірочних програм щодо забезпечення контролю і

нагляду за якістю лікарських засобів для ветеринарної медицини, відповідно допущення в обіг незареєстрованої продукції.

Таким чином виробники продукції галузі ветеринарної фармації, уникаючи процедури реєстрації економлячи на витратах, за рахунок чого підвищують цінові параметри конкурентоспроможності, що створює ризики потрапляння на ринок неякісної продукції. Процедура реєстрації (рис. 1) ветеринарних препаратів вимагає певних затрат, але при цьому гарантує забезпечення якісних параметрів продукції і покращення її конкурентоспроможності.

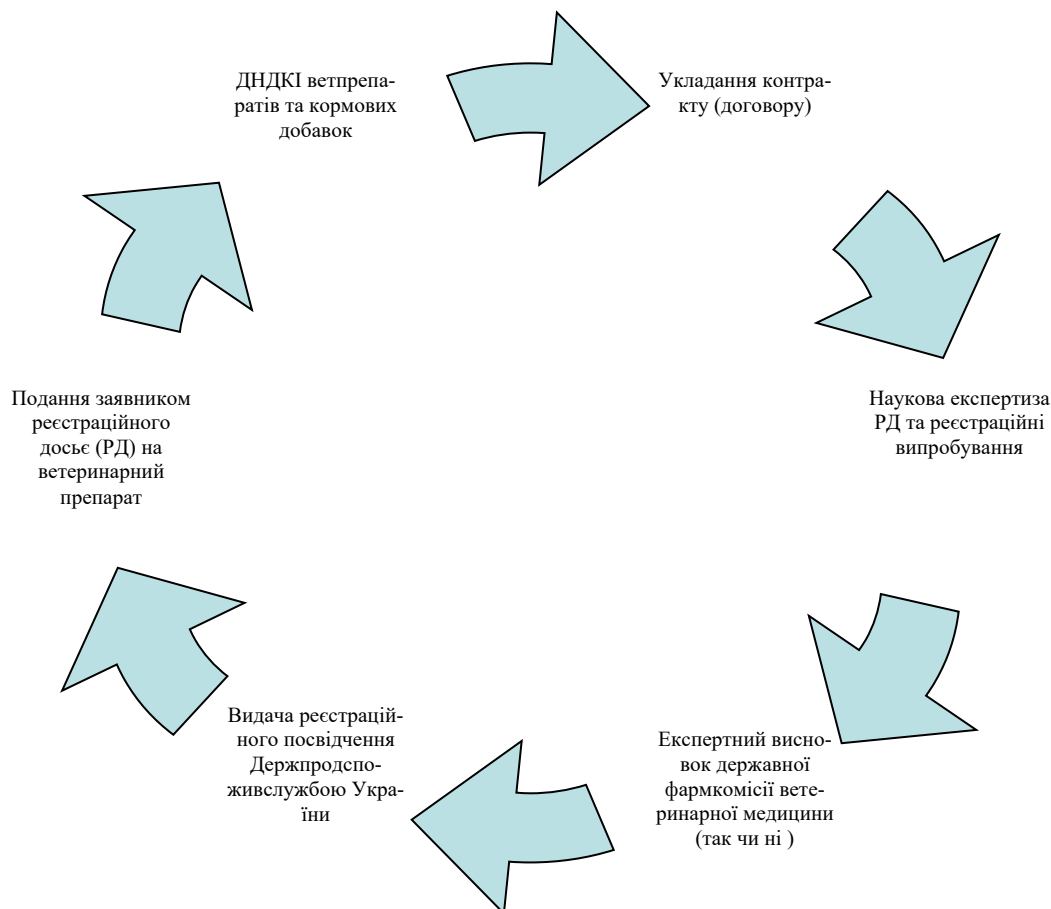

Рис. 1. Схема державної реєстрації ветеринарної продукції яка сьогодні діє в Україні

Ми провели соціопитування виробників ветеринарних препаратів щодо формування пропозиції за на-

ступними критеріями та одержали відповідні результати за 5-ти бальною шкалою (табл. 2).

Таблиця 1

Соціопитування виробників ветеринарних препаратів щодо формування пропозиції за критеріями

№ з/п	Критерій	Оцінка
а)	вартість ветеринарного препарату	3
б)	швидкість дії ветеринарного препарату (ефективність)	5
в)	безпечність для тварин та їх власників	4
г)	тривалість курсу лікування	3
д)	зручність у застосуванні (лікарська форма)	4
е)	привабливість дизайну упакування	4
є)	імідж виробника	3
ж)	частота приймання ветеринарного препарату	2
з)	необхідність повторення курсу лікування	1
и)	рівень новизни ветеринарного препарату	2
і)	країна-виробник	3

З результатів опитування зрозумілим є те, що критерій якості на ринку ветеринарних препаратів є більш вагомий за критерій ціни (табл. 2), саме дотримання виробництва за вимогами GMP та реєстрація галузевої продукції, забезпечує підвищення загальної конкурентоспроможності.

Отже для підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства, ефективного збільшення його ринкової частки та покращення фінансово-економічного стану пропонуємо дотримуватись наступних шляхів:

а) впровадити систему управління якості на підприємстві, яка допомагатиме ефективно управляти якістю продукції, оцінювати і підвищувати її;

б) дотримуватись вимог GMP на всіх етапах виробництва ветеринарних препаратів;

в) обов'язково дотримуватись процедури реєстрації ветеринарних препаратів в Україні;

г) впроваджувати інноваційні розробки у власне виробництво (новий ветеринарний препарат);

д) встановити конкурентоспроможну ціну (ветеринарний препарат повинен зарекомендувати себе на ринку товарів за доступною ціною для споживача);

е) забезпечити рекламну підтримку своєї продукції через інтернет-сайти, аптеки, виставки, тренінг-семінари, та дистрибуційну мережу.

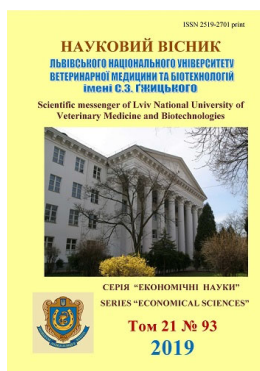
Висновки

Гармонізація основних вітчизняних технічних вимог у виробництві ветеринарної продукції згідно вимог ЄС, забезпечує конкурентоспроможність галузевих підприємств і може бути заходом для захисту виробників ветеринарних препаратів від недобросовісних конкурентів з неякісною чи фальсифікованою продукцією.

Результати дослідження підтверджують, належний рівень конкурентоспроможності національної ветеринарної фармації стимулює підприємства ветмедицини до розширення асортименту якісних і безпечних ветеринарних препаратів та їх постачання в обіг, що позитивно впливатиме на фінансовий стан підприємств та їх модернізацію.

References

- Derzhprodspozhyvsluzhba. Elektronnyi resurs: <http://www.consumer.gov.ua> (in Ukrainian).
- Directive 2001/82/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to veterinary medicinal products (Official Journal L 311, 28/11/2001 P. 1–66).
- DNDKI vetpreparativ ta kormovykh dobavok. Elektronnyi resurs: <http://www.scivp.lviv.ua> (in Ukrainian).
- Good Manufacturing Practice for Pharmaceutical Products: Main Principles (2003). World Health Organization technical Report Series, 908, 120.
- Harvas, H.D. (2019). Zakonodavchi rehuliatorni aspekty rynku produktii veterynarnoi farmatsii Yevropeiskoho Soiuzu. Naukovyi visnyk LNU veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho. Seriya: Ekonomichni nauky, 21(92), 137–140. doi: 10.32718/nvlvet-e9223 (in Ukrainian).
- Kosenko, Yu.M., Zaruma, L.Ye., Kalynovska, L.V., Stefanushyn, H.S., & Shkilnyk, O.S. (2014). Vyrobnystvo veterynarnykh preparativ za pryntsypamy nalezhnoi vyrobychoi praktyky (GMP) – stratehiia harantii yakosti ta vidpovidnosti do vymoh mizhnarodnykh standartiv. Naukovo-tekhnichnyi biuleten Instytutu biolohii tvaryn i Derzhavnoho naukovo-doslidnoho kontrolnoho instytutu vetpreparativ ta kormovykh dobavok, 15(2-3), 340–345. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntbibt_2014_15_2-3_67 (in Ukrainian).
- Minahropolityka Ukrainy. Elektronnyi resurs: <https://minagro.gov.ua> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy “Pro veterynarnu medytsynu”. Elektronnyi resurs: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12> (in Ukrainian).

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e9319

UDC 303.832

Verification of final ranking which received because of the expert evaluation

O.I. Stepanyuk, V.P. Novosad

Stepan Gzhytskyi national university of veterinary medicine and biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 20.09.2019

Received in revised form

22.10.2019

Accepted 25.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-093-515-46-46
E-mail: k_itm@ukr.net

Stepanyuk, O.I., & Novosad, V.P. (2019). Verification of final ranking which received because of the expert evaluation. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences, 21(92), 96–101. doi: 10.32718/nvlvet-e9319

In the modern dynamic information society, situations that are characterized by complexity, multifactoriality, uncertainty, and non-formalization occur very often. Under such conditions, the adoption of effective management decisions is impossible without interaction with the expert environment. This applies to a wide range of human activities, including economic issues. The article is devoted to one of the key stages of expert evaluation – the analysis of members of expert commissions' judgments and drawing up final conclusions. The author aims to get closer to solving one of the key problems characteristic to this stage, namely: truth verification problems, reliability confirmation for final conclusions obtained as a result of generalization of expert groups' work. Most often, the experts are asked to compare certain objects according to certain criteria, to identify the best and the worst among them. It is clear that expert judgments are rarely unanimous. Therefore, it is important to apply scientific approaches to constructing final ranking, that is, the final location of objects in order of increase or decrease of a certain quality or usability. The mathematical modeling of activity of an expert group conducted by the author of the article made it possible to identify cases where, depending on the applied techniques, the final rankings obtained on the basis of the judgments of the same experts may differ (sometimes even substantially). This again emphasizes the need to verify the final rankings. The advantages and disadvantages of applying quantitative and qualitative methods in expert-analytical activity are also considered. The scientific novelty of the conducted research is to improve the methodological approaches that will allow to improve the consistency of expert judgments, and to develop recommendations for the complex application of separate methods for constructing total ranking. The article is intended for scientists and practitioners who are interested in contemporary sociological and management approaches to solving economic problems. Also, the article may be useful for specialists and programmers who work in the field of development of artificial intelligence.

Key words: expert-analytical activity, expert evaluation, final ranking of objects, verification of expert judgments, modeling of expert activity, coefficient of concordance.

Верифікація підсумкових ранжувань, отриманих внаслідок експертного оцінювання

O.I. Степанюк, В.П. Новосад

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

У сучасному динамічному інформаційному суспільстві дуже часто виникають ситуації, які характеризуються складністю, багатofакторністю, невизначеністю, неформалізованістю. За таких умов ухвалення ефективних управлінських рішень є неможливим без взаємодії з експертним середовищем. Це стосується найрізноманітніших сфер людської діяльності, у тому числі й економічних питань. Стаття присвячена одній з ключових стадій експертного оцінювання – аналізу суджень членів експертних комісій, виробленню остаточних висновків. Автор ставить за мету наблизитись до розв'язання однієї з ключових проблем, притаманних цій стадії, а саме: проблеми перевірки істинності, підтвердження достовірності тих остаточних висновків, які отримуються в результаті узагальнення роботи експертних груп. Найчастіше перед експертами ставиться завдання порівняти

за визначеними критеріями певні об'єкти, виявити найкращі та найгірші серед них. Зрозуміло, що експертні судження нечасто виявляються однозначними. Тому важливо застосувати наукові підходи до побудови підсумкових ранжувань, тобто заключного розташування об'єктів в порядку зростання чи спадання певної якості чи придатності до застосування. Проведене автором статті математичне моделювання діяльності експертної групи дозволило виявити випадки, коли в залежності від застосованих методик підсумкові ранжування, отримані на основі суджень одних і тих же експертів, можуть відрізнятися (часом навіть суттєво). Це ще раз підкреслює необхідність верифікації підсумкових ранжувань. Також розглядаються переваги та недоліки застосування кількісних і якісних методів в експертно-аналітичній діяльності. Наукова новизна проведених досліджень полягає у вдосконаленні методологічних підходів, які дозволять покращити узгодженість експертних суджень, і виробленні рекомендацій стосовно комплексного застосування окремих методів побудови підсумкових ранжувань. Стаття призначена для науковців та практиків, яких цікавлять сучасні соціологічні та управлінські підходи до вирішення економічних проблем. Також стаття може бути корисною для фахівців та програмістів, які працюють у сфері розроблення штучного інтелекту.

Ключові слова: експертно-аналітична діяльність, експертні оцінки, підсумкові ранжування об'єктів, верифікація експертних суджень, моделювання експертної діяльності, коефіцієнт конкордації.

Вступ

У сучасному динамічному інформаційному суспільстві неможливо ухвалювати ефективні управлінські рішення без урахування думки фахівців-професіоналів. Усвідомлення цього призвело до необхідності забезпечення наукового супроводу процесів взаємодії з експертним середовищем. Тому вчені та практики всього світу все більше увагу приділяють розвитку та реалізації відносно нового наукового напрямку (сформувався після другої світової війни) – теорії експертного оцінювання (Litvak, 2004). Зауважимо, що йдеться не про технологічні експертизи, коли об'єкти оцінюють за суто формалізованими показниками, які піддаються чіткому вимірюванню. Мова йде про ситуації, які можна визначити як багатофакторні, складні, невизначені, неформалізовані тощо.

Експерти повсякчас залучаються до вирішення найрізноманітніших завдань у багатьох сферах людської діяльності. Кожний з класичних етапів експертного оцінювання (Novosad et al., 2009) є по-своєму важливим та потребує науково-обґрунтованих підходів. Однак, на думку авторів статті, найбільш вагомої методологічної та інформаційно-аналітичної підтримки заслуговують такі стадії експертного оцінювання:

- 1) підготовка первинної інформації для експертів;
- 2) підбір членів експертної комісії;
- 3) аналіз суджень експертів.

Кожну з цих стадій можна назвати критичною. Адже неякісна реалізація будь-якої з них з високою вірогідністю призведе до необ'єктивних заключних висновків.

У рамках цієї публікації автори ставлять за мету продовжити дослідження, які тісно пов'язані з проблемою верифікації результатів, тобто перевірки їхньої істинності, підтвердження достовірності тих остаточних висновків, які отримуються внаслідок аналізу індивідуальних для кожного експерта ранжувань певних об'єктів за визначеними критеріями.

Наведені у статті міркування та рекомендації можна застосувати для аналізу експертних суджень в економіці та управлінні. Зокрема, у сучасній науковій та академічній літературі подібні питання розглядалися під час оцінювання персоналу (Mizintseva & Sardaryan, 2019), туристичного

потенціалу регіонів (Novosad, 2019), мотиваційного середовища туристичних підприємств (Vy'nogradova et al., 2015).

Аналіз цих та інших публікацій, співдотичних до теми статті, дозволяє зробити важливі узагальнення та поставити пов'язані з ними завдання, які тезисно можна подати таким чином.

1. Експерти можуть виражати свою думку кількісно або якісно.

Кількісний підхід може полягати, наприклад, в оцінюванні кожного об'єкта за визначеними заздалегідь критеріями, бальною шкалою та ваговими коефіцієнтами. Кількісні дані відносно легко опрацьовувати методами прикладної статистики. Водночас, під сумнів підпадає коректність виставлених балів. Адже дуже важко для складних неформалізованих об'єктів точно сказати, у скільки разів чи на скільки один з них кращий від іншого.

Якісний підхід більш природний. Експерт, підключивши досвід, здоровий глузд та інтуїцію, робить порівняння за допомогою слів “кращий”, “гірший”, “дуже поганий”, “поганий”, “задовільний”, “хороший”, “дуже хороший”, “відмінний”. Проте повноцінне оброблення таких даних наштовхується на проблеми кількісно-якісного та якісно-кількісного трансформування і вимагає застосування спеціальних методів статистики об'єктів нечислової природи.

Важко сподіватись, що в науковій літературі чи офіційних довідниках будуть опубліковані статистичні дані щодо використання кількісних та якісних методів експертного оцінювання в практичній діяльності. Цінність цих методів в конкретних випадках можна було б перевірити шляхом розробки та застосування таких комплексних методик, коли рівною мірою використовується кожен підхід.

2. На практиці найчастішим завданням, яке ставиться перед експертними групами, є порівняння певних об'єктів, виявлення найкращих та найгірших серед них. Зрозуміло, що в такому разі головним результатом роботи експертів має бути підсумкове ранжування, під яким розуміють розташування об'єктів в порядку зростання (спадання) їхньої якості (значущості, важливості, ефективності, прибутковості, собівартості ...).

3. Підсумкове ранжування має якимось чином враховувати думку всіх (або майже усіх у випадку відкидання суджень дисидентів) членів експертної комісії. Підсумкове ранжування можна будувати як на основі індивідуальних ранжувань (отриманих кожним

експертом зокрема), так і на основі спеціальних процедур (розрахунків), що дозволяють узагальнити судження експертів.

4. Зважаючи на складність об'єктів експертизи (а саме тоді вона є потрібною), неважко припустити, що судження експертів мають дещо відрізнятись. Тому разом з побудовою підсумкових ранжувань важливо провести спеціальні дослідження стосовно узгодженості суджень членів експертної комісії. Щоб охарактеризувати це найчастіше використовують коефіцієнти конкордації Кендала (Kendel, 1975) (для встановлення загального рівня узгодженості) та коефіцієнти рангової кореляції Спірмена (Novosad, 2009) (для встановлення узгодженості суджень для пар експертів). Існують також методики, які дозволяють за допомогою цих коефіцієнтів виявити групові точки зору. Часто такі дані дозволяють відразу дати вичерпні рекомендації щодо побудови підсумкових ранжувань. Наприклад, загальновідомо, що у випадку хорошої узгодженості підсумкове ранжування можна отримати шляхом застосування

методу середніх арифметичних до індивідуальних ранжувань.

Матеріал і методи досліджень

Здійснимо математичне моделювання роботи експертної комісії, яка складається з 5 осіб (E1, E2, E3, E4, E5) і оцінює 6 об'єктів (A, B, C, D, E, F) за 4 характеристиками (a, b, c, d). Вважаємо, що вагові коефіцієнти характеристик були встановлені на основі результатів попередніх аналогічних експертиз із застосуванням спеціальних методів (один з таких методів розглянуто, наприклад, у статті [8]). Нехай ці коефіцієнти мають значення $q_1 = \frac{3}{8}$; $q_2 = \frac{1}{4}$; $q_3 = \frac{1}{4}$; $q_4 = \frac{1}{8}$.

По іншому це можна сформулювати так: перший критерій у 3 рази важливіший, ніж четвертий, а другий і третій у 2 рази важливіші, ніж четвертий. Для наочності розглянемо конкретний випадок, коли оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою і приводить до результатів, відображених на рис. 1.

E1							E2						
кри- терії	Об'єкти						кри- терії	Об'єкти					
	A	B	C	D	E	F		A	B	C	D	E	F
a	5	4	5	4	4	3	a	5	5	4	4	4	4
b	4	4	4	4	4	4	b	5	4	5	4	5	5
c	5	4	5	4	5	4	c	5	5	5	5	4	4
d	4	4	3	3	4	5	d	2	3	3	4	5	4
E3							E4						
кри- терії	Об'єкти						кри- терії	Об'єкти					
	A	B	C	D	E	F		A	B	C	D	E	F
a	4	3	4	5	4	3	a	5	3	4	4	4	3
b	4	4	5	4	4	4	b	4	5	5	5	4	4
c	5	4	3	3	3	4	c	4	4	5	4	5	5
d	3	4	4	3	4	5	d	3	5	3	3	3	5
E5													
кри- терії	Об'єкти												
	A	B	C	D	E	F							
a	4	4	5	4	4	3							
b	5	2	4	4	3	5							
c	5	5	4	4	3	4							
d	3	4	5	3	4	4							

Рис. 1. Первинні результати експертного оцінювання

Продемонструємо для розглядуваного випадку різні методики побудови підсумкових ранжувань.

Відповідно до методу еталонних бальних оцінок (Novosad et al., 2009) остаточні оцінки кожного з шести об'єктів знаходимо за формулами

$$x_i = \sum_{j=1}^5 \sum_{k=1}^4 q_k x_{ijk}, \quad (i=1,2,3,4,5,6),$$

де x_{ijk} – оцінка i -го об'єкта j -им експертом за k -ою характеристикою, q_k – вагові коефіцієнти характеристик. Результати обчислень і встановлені на основі цього рейтинги наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинги об'єктів за критерієм еталонних бальних оцінок

	A	B	C	D	E	F
Бальні оцінки	22	19,875	21,75	20,125	20	19,625
Рейтинг	1	5	2	3	4	6 (1)

Наступні два запропоновані методи вимагають попереднього встановлення індивідуальних для кожного експерта рейтингів на основі зважених оцінок об'єктів. Зважені оцінки наведено у табл. 2.

Спираючись на ці оцінки, встановлюємо відповідні нормовані рейтинги, які відображає табл. 3.

Таблиця 2

Зважені оцінки об'єктів для кожного експерта

	A	B	C	D	E	F
E1	4,625	4	4,5	3,875	4,25	3,75
E2	4,625	4,5	4,375	4,25	4,375	4,25
E3	4,125	3,625	4	4	3,75	3,75
E4	4,25	4	4,375	4,125	4,125	4
E5	4,375	3,75	4,5	3,875	3,5	3,875

Таблиця 3

Індивідуальні для кожного експерта рейтинги об'єктів

	A	B	C	D	E	F
E1	1	4	2	5	3	6
E2	1	2	3,5	5,5	3,5	5,5
E3	1	6	2,5	2,5	4,5	4,5
E4	2	5,5	1	3,5	3,5	5,5
E5	2	5	1	3,5	6	3,5

Підсумкові рейтинги об'єктів, тобто такі, які відображають судження усієї експертної групи в цілому, встановлюємо як за методом середніх арифметичних, так і за методом медіан індивідуальних рейтингів. Результати також подаємо у табличній формі (табл. 4 і табл. 5).

Таблиця 4

Підсумкові рейтинги об'єктів за критерієм середніх арифметичних індивідуальних рейтингів

	A	B	C	D	E	F
Середнє арифметичне індивідуальних рейтингів	1,4	4,5	2	4	4,1	5
Підсумковий рейтинг	1	5	2	3	4	6

Таблиця 5

Підсумкові рейтинги об'єктів за критерієм медіан індивідуальних рейтингів

	A	B	C	D	E	F
Медіанне значення індивідуальних рейтингів	1	5	2	3,5	3,5	5,5
Підсумковий рейтинг	1	5	2	3,5	3,5	6

Зауважимо, що результати табл. 4 отримані з припущенням, що судження кожного експерта є однаково важливі або, іншими словами, експерти мають рівну компетентність.

Іншим напрямком верифікації отриманих результатів є дослідження загального рівня узгодженості суджень між експертами. Для цього використовувався коефіцієнт конкордації, який обчислюється за формулою:

$$W = \frac{12 \sum_{j=1}^m \Delta_j^2}{n^2 (m^3 - m)} \quad (2)$$

де Δ_j – сума квадратів відхилень суми рангів кожної характеристики від загальної середньої суми рангів, n – кількість експертів, m – кількість об'єктів.

При цьому нами пропонується методика, яка вимагає обчислення всієї можливої сукупності коефіцієнтів конкордації: для усіх 5 експертів, для усіх можливих комбінацій з 4, 3 та 2 експертів. Це дає

можливість зробити висновки не тільки про загальну узгодженість суджень, але й про:

- а) дисидента, тобто експерта, судження якого найбільш кардинально відрізняються від решти;
- б) експерта з “центральною думкою”, тобто такого, судження якого мінімально відрізняються від загальної думки (підсумкового ранжування);
- с) групові точки зору.

Розрахований за формулою (2) коефіцієнт конкордації для усієї експертної групи становить , що в принципі говорить про доволі $W = 0,60$ прийнятний рівень. У табл. 7 наведено інші коефіцієнти для усіх можливих конфігурацій експертів. Індекси показують для яких саме експертів обчислено коефіцієнт конкордації.

Зауважимо також цікаву, на наш погляд, тенденцію, яка полягає в тому, що зі зростанням кількості експертів, для яких коефіцієнт конкордації обчислюється, середнє його значення спадає.

Таблиця 7

Коефіцієнти конкордації для різних конфігурацій експертів

Для чотирьох експертів	Для трьох експертів	Для двох експертів
$W_{1234} = 0,65$	$W_{345} = 0,79$	$W_{12} = 0,87$
$W_{1235} = 0,573$	$W_{245} = 0,54$	$W_{13} = 0,76$
$W_{1245} = 0,61$	$W_{235} = 0,53$	$W_{14} = 0,87$
$W_{1345} = 0,72$	$W_{234} = 0,57$	$W_{15} = 0,69$
$W_{2345} = 0,566$	$W_{145} = 0,73$	$W_{23} = 0,54$
	$W_{135} = 0,69$	$W_{24} = 0,60$
	$W_{134} = 0,78$	$W_{25} = 0,52$
	$W_{125} = 0,60$	$W_{34} = 0,85$
	$W_{124} = 0,72$	$W_{35} = 0,84$
	$W_{123} = 0,64$	$W_{45} = 0,80$
Середнє	0,62	0,73

Результати та їх обговорення

Побудуємо підсумкові ранжування, використавши для цього рейтинги об'єктів, наведені в останніх рядках табл. 1, 4, 5. Порівняльний аналіз здійснюємо за допомогою табл. 6.

Таблиця 6

Підсумкові ранжування, отримані різними методами

Метод	Підсумкове ранжування
Еталонних бальних оцінок	$A < C < D < E < B < F$
Середнє арифметичне індивідуальних рейтингів	$A < C < D < E < B < F$
Медіана індивідуальних рейтингів	$A < C < D = E < B < F$

Відзначимо, що позначенням $x < u$ в теорії експертного оцінювання прийнято підтверджувати той факт, що об'єкт x "кращий" від об'єкта u , а позначення $x = u$ позначає рівність властивостей.

Таким чином, отримані підсумкові ранжування практично ідентичні, що можна трактувати як один з аргументів на користь підтвердження якості експертизи і довіри до її результатів.

Числові дані, наведені в табл. 7, дозволяють зробити низку додаткових проміжних висновків про узгодженість експертизи:

1. Експертом з "центральною думкою" є E1, оскільки ігнорування його суджень приводить до максимального зниження коефіцієнта конкордації.
2. Дисидентом є E2, оскільки ігнорування його суджень приводить до максимального підвищення коефіцієнта конкордації.
3. Існують неявно виражені групи {E1, E2} та {E3, E4, E5} з подібними поглядами.
4. Якщо не враховувати судження дисидента (як це роблять, наприклад, у деяких видах спорту, відкидаючи крайні точки зору), то під час наступного етапу дослідження узгодженості суджень вже між експертами E1, E3, E4, E5 дисидентом виявиться E1, тобто той, хто за умови врахування судження дисидента E2 був експертом

з "центральною думкою". Цей висновок, на наш погляд, є цікавим з управлінської точки зору.

У випадку невеликої кількості експертів інколи доцільно відобразити узгодженість їхніх суджень графічно. Результати, отримані у статті, проілюстровані на рис. 2 многогранником, відстань між вершинами якого характеризує близькість суджень між відповідними експертами (чим менша відстань, тим ближче судження), а площа трикутників пропорційна узгодженості суджень трійок експертів.

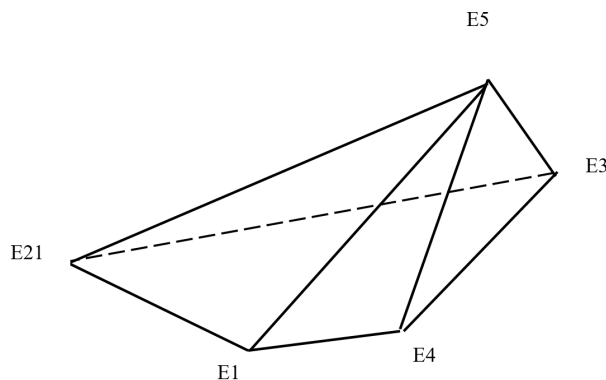

Рис. 2. Многогранник близькості суджень експертів

Зрозуміло, що в загальному випадку, коли число експертів більше чотирьох, такі графічні уявлення є не зовсім коректними з математичної точки зору, оскільки наштовхуються на проблеми відображення n-вимірного простору. Проте їх можна застосовувати для наочності зроблених вище висновків.

У цілому, проведені додаткові дослідження щодо узгодженості думок членів експертної комісії є ще одним аргументом на користь об'єктивності її остаточних результатів.

Важливо розуміти, що якість експертизи (достовірність, істинність, об'єктивність) великою мірою залежать від відповідальної, добросовісної та науково-обґрунтованої взаємодії всіх зацікавлених ланок. Порушення цих умов може призвести до суттєвої нестійкості результатів. Наприклад, якщо в розглянутому нами випадку припустити, що всі характеристики об'єктів є рівноважливими (як це

часто неявно мається на увазі у розроблених для потреб економіки та управління методиках), то підсумкове ранжування суттєво зміниться і набуде вигляду: $C < A < F < E < B < D$. Як бачимо об'єкти А та F, які за умови врахування ваги характеристик займали протилежні полюси (перше і останнє місце), тепер стали сусідами (друге і третє місце).

Висновки

Проведене авторами статті математичне моделювання (застосовано три різних методи для побудови підсумкових ранжувань і модифікований метод коефіцієнтів конкордації для перевірки узгодженості суджень експертів) накреслює один з можливих підходів для підтвердження якості проведеної експертизи.

Разом з тим можливі випадки, коли в залежності від застосованих методик підсумкові ранжування, отримані на основі суджень одних і тих же експертів, можуть відрізнитись (часом навіть суттєво), що ще раз підкреслює необхідність верифікації.

Стійкість результатів залежить не тільки від застосованих методів, але й від якості первинної інформації, яка досягається шляхом науково обґрунтованої взаємодії з експертними групами.

Перспективи подальших досліджень. Об'єктивна реальність не має залежати від методу, що використовується для її вивчення. Тому постають питання:

1. Якими є межі застосовності методів побудови підсумкових ранжувань?

2. Який метод заслуговує на більшу довіру?

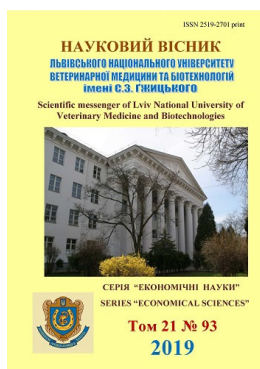
3. Як згладити протиріччя, отримані в результаті застосування різних методів?

4. Коли остаточному результату можна довіряти?

У подальших дослідженнях автори планують зосередити свої зусилля на вирішенні двох останніх запитань і сподівається впровадити отримані результати у соціально-економічну сферу та надати рекомендації щодо створення відповідних інформаційних систем підтримки управлінських рішень.

References

- Kendel, M. (1975). Rangovyie korrelyatsii. M.: Statistika (in Russian).
- Litvak, B.G. (2004). Ekspertnyie tehnologii v upravlenii. M.: Delo (in Russian).
- Mizintseva, M.F., & Sardaryan, A.R. (2019). Otsenka personala: uchebnik i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata. Moskva: Izdatelstvo Yurayt: <https://urait.ru/bcode/432770> (in Russian).
- Novosad, V.P. (2009). Otsiniuvannia uzghodzhnosti ekspertnykh vysnovkiv metodamy ranhovoii koreliatsii. Demokratychnе vriaduvannia v konteksti hlobalnykh vyklykiv ta kryzovykh sytuatsii: materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu (3 kvit.2009 r., m. Lviv): u 2 ch. za nauk. red. chl.-kor. NAN Ukrainy V.S. Zahorskoho, dots. A.V.Lipentseva. Lviv: LRIDU NADU, 353–356 (in Ukrainian).
- Novosad, V.P. (2019). Perspektyvy` zastosuvannya tehnologij ekspertnogo ocinyuvannya u tury`sty`chnij sferi. Zbirny`k tez naukovoprakty`chnoyi konferenciyi "Sil`s`ki tery`toriyi Ukrainy`: stan ta perspektyvy` rozvy`tku", 16–17 travnya 2019 r. L`viv: LNUVMB imeni S.Z. Gzhy`cz`kogo, FOP Korpan B.I., 29–30 (in Ukrainian).
- Novosad, V.P., Kukhar, R.B., & Yeleiko, O.I. (2012). Optymizatsiinyi metod vyznachennia vahovykh koefitsiientiv bahatokryterialnogo ekspertno-ho otsiniuvannia. Upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy protsesa-my zasobamy matematychnoho modeliuвання ta informatsiinykh tekhnolohii: materialy naukovometodychnoho seminaru kafedry matematychnoho modeliuвання ta informatsiinykh tekhnolohii. Lviv: LRIDU NADU, 69–71 (in Ukrainian).
- Novosad, V.P., Seliverstov, R.G., & Arty`m, I.I. (2009). Kil`kisni metody` ekspertnogo ocinyuvannya: nauk.-metod.rozrobka. K.: NADU (in Ukrainian).
- Vy`nogradova, O.V., Gusyeva, O.Yu., & Piligry`m, K.I. (2015). Naukovi problemy` doslidzhennya zovnishn`ogo moty`va-cijnogo seredovy`shha tury`sty`chny`x pidpny`emstv. Mexanizmy` reguluyuvannya ekonomiky`, 4, 38–45 (in Ukrainian).

**Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Економічні науки**

**Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Economical Sciences**

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e93

Зміст

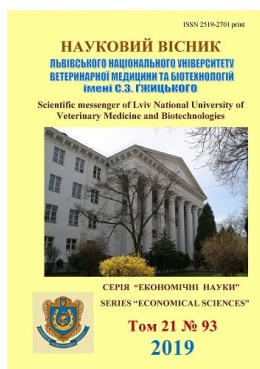
**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА
ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

1. **Вовк М.В., Кіндрат О.В., Франчук І.Б.**
Технологія управління економічним потенціалом підприємства 3
2. **Сендецька С.В.**
Дослідження виробництва і розподілу продукції на ринку м'яса птиці в Україні 8
3. **Гримак А.В.**
До питання оцінки тенденцій і кон'юнктури ринку м'ясного скотарства 13
4. **Саламін О.С.**
Актуальні проблеми формування цін на сільськогосподарську продукцію 17
5. **Посиасва К.І., Шерстюк С.В., Посиасєв В.В.**
Оперативний аналіз сільськогосподарського виробництва: стан, проблеми, перспективи 23
6. **Кравців І.К., Ткач С.М., Урбан І.Р.**
Особливості функціонування системи маркетингу сільських територій прикордонного регіону на сучасному етапі європейської інтеграції України 27
7. **Гримак О.Я., Вовк М.В., Кіндрат О.В.**
Агротуризм як один зі шляхів розвитку підприємництва на сільських територіях 31
8. **Шульський М.Г.**
Деякі аспекти розвитку науки управління в Україні 35
9. **Поперечний С.І., Тарнавська О.Б.**
Проблеми державної підтримки сільського господарства України 42
10. **Козій Б.І., Степанюк О.І.**
Застосування СУБД ACCESS при створенні бази даних кормів для годівлі сільськогосподарських тварин 47
11. **Гірняк К.М., Батюк Б.Б.**
Особливості проблематики етики і моралі лідера 52
12. **Шульський М.Г.**
Функції менеджменту: їх єдність і взаємозалежність у процесах здійснення діяльності 58
13. **Минів Р.М.**
Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств 63
14. **Поперечний С.І., Бабич Л.В.**
Проблеми становлення ринку ветеринарних послуг 70

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

15. **Семенів Б.С., Стахів М.М., Бабич А.М., Приставський Т.Г., Голубева О.Т., Сопіла Ю.М.**
Формування спеціальної працездатності майбутніх технологів харчової промисловості в процесі занять з фізичного виховання 75

16. Халецький О.В. Другий Єрусалим: зародження однієї не зрадженої ідеї	81
17. Берко П.Г., Дзера М.М. Проблеми нації і етнонаціональних відносин у суспільно-політичній спадщині Івана Франка	86
18. Гарвас Г.Д., Колодійчук В.А. Особливості оцінки конкурентоспроможності ветеринарних препаратів	92
19. Степанюк О.І., Новосад В.П. Верифікація підсумкових ранжувань, отриманих внаслідок експертного оцінювання	96

**Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.**

Серія: Економічні науки

**Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.**

Series: Economical Sciences

ISSN 2519-2701 print

<https://nvlvet.com.ua/index.php/economy>

doi: 10.32718/nvlvet-e93

Content

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

1. **Vovk M.V., Kindrat O.V., Franchuk I.B.**
Technology of management of economic potential of the enterprise 3
2. **Sendetska S.**
Research on production and distribution of poultry meat in Ukraine 8
3. **Grymak A.V.**
To the question of tendency and conjuncture of the meat market 13
4. **Salamin O.**
Actual problems of price formation for agricultural products 17
5. **Posylaieva K.I., Sherstiuk S.V., Posylaiev V.V.**
Operational analysis of agricultural production: state, problems, prospects 23
6. **Kravtsiv I., Tkach S., Urban I.**
Features of functioning of the marketing system of rural territories of the border region at the present stage of European integration of Ukraine 27
7. **Hrymak O.Ya., Vovk M.V., Kindrat O.V.**
Agrotourism as one of the ways to develop entrepreneurship in rural areas 31
8. **Shulskyi M.**
Some aspects of the development of management science in Ukraine 35
9. **Poperechnyi S., Tarnavska O.**
Problems of state regulation of agriculture of Ukraine 42
10. **Kozij B., Stepanjuk O.**
Use of MS ACCESS at creation a feed database of agricultural animals 47
11. **Hirniak K.M., Batuyk B.B.**
Features of issues of ethics and morals of the leader 52
12. **Shulskyi M.**
Management functions: their unity and interdependence in the processes of activity 58
13. **Myniv R.M.**
Methodical approaches to the assessment of investment attractiveness of agricultural enterprises 63
14. **Poperechnyi S.I., Babych L.V.**
The problems of formation market veterinary services 70

HUMANITARIAN EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

15. **Semeniv B.S., Stakhiv M.M., Babych A.M., Prystavskyi T.G., Golubeva O.T., Sopila J.N.**
Formation of special working capacity of future food industry technologists in the process of physical education classes 75

16.	Khaletskyj O.V.	
	The Second Jerusalem: the birth of one unspoken idea	81
17.	Berko P.G., Dzera M.M.	
	Problems of science and ethno national relations in Ivan Franko's socio-political heritage	86
18.	Harvas H.D., Kolodiichuk V.A.	
	Features of assessment of competitiveness of veterinary preparations	92
19.	Stepanyuk O.I., Novosad V.P.	
	Verification of final ranking which received because of the expert evaluation	96

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО
заснований у 1998 році

Scientific Messenger
of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies

СЕРІЯ: ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
SERIES: ECONOMICAL SCIENCES

Том 21 № 93

Підписано до друку 31.10.2019. Формат 60x84/8
Гарн. Times New Roman. Папір офсетний № 1. Ум. друк. арк. 12,32
Наклад 300 прим. Зам. № 31/10.

Друк ФОП Корпан Б.І.
Львівська обл., Пустомитівський р-н., с Давидів, вул. Чорновола 18
Ел. пошта: bkorpan@ukr.net, тел. 093-480-6141
Код ДРФО 1948318017, Свідоцтво про державну реєстрацію
В02 № 635667 від 13.09.2007